

ОСВІТНЯ ЗБІРКА

Усі різні – усі рівні

Ідеї, ресурси, методи і
вправи для неформальної
міжкультурної освіти
молодих людей та дорослих

3^{тє} видання, 2016

all different
all equal

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

all different
all equal

ЄВРОПЕЙСЬКА МОЛОДІЖНА КАМΠΑНІЯ ПРОТИ РАСИЗМУ,
КСЕНОФОБІЇ, АНТИСЕМІТИЗМУ ТА НЕТЕРПИМОСТІ

Збірка освітніх методів та теорій

**Ідеї, ресурси, методи і вправи для неформальної міжкультурної
освіти молодих людей та дорослих**

Доповнено та перевидано у 2016

Французьке видання: «Kit pédagogique - Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes» ISBN: 92-871-5627-1.

Оригінальна назва: "Education pack - Ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education with young people and adults" (English version)

Текст створено та використовується з дозволу Ради Європи. Цей документ публікується за домовленістю з Радою Європи, але під виключну відповідальність перекладача (-ів).

Погляди, викладені в цьому документі, є відповідальністю його авторів і можуть не співпадати з офіційною політикою Ради Європи.

Відтворення фрагментів тексту (до 500 слів) дозволено (за винятком комерційних цілей) за умов збереження цілісності тексту, невикористання його поза контекстом, ненадання неповної інформації або у випадках, коли текст не вводить читача в оману щодо його характеру, обсягу або змісту. Оригінальний текст завжди повинен бути позначений таким чином: «© Рада Європи, рік публікації». Усі інші запити щодо відтворення/перекладу всього документа або його частини слід надсилати до Директорату з комунікацій Ради Європи (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Усі інші запити щодо цього документа слід надсилати до Департаменту молоді Ради Європи.

European Youth Centre Strasbourg

30, rue Pierre de Coubertin

F-67075 Strasbourg Cedex

France

E-mail: youth@coe.int

Макет та дизайн першого видання: Сью Чедвік та Девід Піт, Small World Design, Великобританія.

Розробка логотипу «усі різні – усі рівні»: LBW, France.

Макет та дизайн другого видання: Деніел Горват - danielhorvath.com.

Оновлення, переписування та інтернет посилання: Пет Брендер, Руї Гомеш, Марк Тейлор, січень 2004.

Публікація Директорату молоді та спорту, Рада Європи.

Перше видання, 1995

Друге видання, 2004

Оновлено та перевидано в 2016 © Рада Європи, 1995-2016

* * *

© Європейський центр ім.Вергеланда, вересень 2020, український переклад

Переклад: Надія Чушак

Літературне редагування: Олена Шинаровська, Юрій Сколоздра

Переклад здійснено в рамках Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія

Освітня збірка «Усі різні – усі рівні»

all different
all e q u a l

Авторки та автори:

Пет Брендер,
Кармен Карденас,
Хуан де Вісенте Абад,
Руї Гомеш,
Марк Тейлор.

Відповідальний редактор та координатор:

Руї Гомеш,
Директорат молоді та спорту, Рада Європи

Оновлення та переписування:

Пет Брендер, Руї Гомеш, Марк Тейлор, 2004.

Подяки

Хочемо подякувати:

Кармен Карденас, Equipo Claves та Cruz Roja Juventud за дозвіл використати їхню публікацію «En un mundo de diferencias ... un mundo» як основу для наших роздумів; бібліотекаркам і бібліотекарям Європейського молодіжного центру за нескінченну підтримку цього проєкту; Instituto de la Juventud та Centro Euro-latinoamericano de Juventud в Мольїні, Іспанія, за те, що прийняли другу зустріч редакційного комітету; мешканкам та мешканцям котеджу Whileaway, Вонгъера, Австралія; та усім іншим людям і організаціям, які доклалися до створення цього видання.

Ми вдячні також близьким людям та родині, які змогли пережити період, коли ми писали книгу!

Зміст

Вступ	7
-------------	---

ЧАСТИНА А - КЛЮЧОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДВАЛИНИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Розділ 1 – Виклики, проблеми та їх причини

Реалії наших суспільств: Відмінність	13
Північ - Південь: Питання браку балансу	15
<i>Міжнародна економічна система</i>	15
<i>Брак балансу, до існування якого усі ми докладаємося</i>	16
Схід - Захід: Новий пошук балансу	17
<i>Європа змінює обличчя</i>	17
<i>Різні Європи</i>	18
Меншини у Європі	19
<i>Місцеві меншини</i>	19
<i>Мігранти, іммігранти, біженці</i>	21
Законодавче «привітання» тим, хто приїжджає з інших країн	22
<i>І як можна на усе це реагувати?</i>	23
<i>Модель для адаптації</i>	23
Якщо... То...	25
<i>Посилання для цього розділу</i>	25

Розділ 2 - Зрозуміти відмінність та дискримінацію

Від багатокультурних до міжкультурних суспільств	27
Давайте поговоримо про культуру	28
<i>Вивчаємо власну культуру: це природно як дихання</i>	29
<i>Ідентичність</i>	30
Ми усі живемо з уявленнями	31
<i>Стереотипи</i>	32
<i>Упередження</i>	32
<i>Упередження та стереотипи стосовно інших культурних груп</i>	33
<i>Етноцентризм</i>	33
Зв'язок між уявленнями та їх впливами	33
<i>Дискримінація</i>	33
<i>Ксенофобія</i>	34
<i>Нетерпимість</i>	34
<i>Антисемітизм</i>	35
<i>Расизм</i>	35
Куди далі?	38
<i>Посилання для цього розділу</i>	39

Розділ 3 - Міжкультурна освіта: позитивний підхід до відмінностей

Як виникла міжкультурна освіта?	40
<i>Реакція освіти на багатокультурне суспільство</i>	40
Міжкультурна освіта: процес суспільної освіти	41
Два способи подорожувати	43
1.Формальна міжкультурна освіта	43
2.Неформальна міжкультурна освіта	45
Робота з молоддю – безперервний процес	46
Пауза на роздуми	49
<i>У підсумку, корисно пам'ятати, що:</i>	50
<i>Посилання для цього розділу</i>	51

ЧАСТИНА Б – ВПРАВИ, МЕТОДИ ТА РЕСУРСИ

I. Вступ	52
<i>Як використовувати цю збірку</i>	52
II. Освітній підхід	53
<i>Робота з молоддю</i>	54
III. Створення міжкультурної освітньої програми	57
<i>Підказки фасилітаторці/фасилітатору</i>	57
<i>Як вести дискусію</i>	57
<i>Як давати раду з конфліктами</i>	58
<i>Оцінювання чи підведення підсумків</i>	59
IV. Вправи	60
V. Подяки	60
Вправи, рівні та розглянуті теми	62
<i>Абетка дій в рамках кампанії</i>	63
<i>Антоніо та Алі</i>	64
<i>Повітряні кульки</i>	66
<i>Культур-словник</i>	68
<i>Люба подруго / любий друже</i>	71
<i>Доміно</i>	73
<i>Мрії</i>	75
<i>Конкурс єврожартів</i>	77
<i>Єврозалізниця «à la carte»</i>	79
<i>Кожен малюнок розповідає історію</i>	82
<i>Перші враження</i>	84
<i>Прорвися у коло</i>	86
<i>Вгадай, хто прийде на вечерю?</i>	89
<i>Лінія історії</i>	93
<i>У нашому районі</i>	95
<i>Острів</i>	101
<i>Зроби це!</i>	107
<i>Блакитна Книсна</i>	110
<i>Ярлики</i>	112
<i>Мінімум 20</i>	114

Створення новин	125
Я теж	127
Упередження в медіа	129
Моє дитинство	132
Моя історія	134
Державне свято	136
Зайва/Зайвий	138
Один дорівнює одному	140
Шлях до розвитку	143
Особисті герої	153
Портрети	155
Біженка/біженець	157
Правила гри	160
Пошук подібності та виявлення різноманіття	162
Відчуття дискримінації	164
Казки світу	166
Простежуємо різноманіття	176
Дерево життя	179
Що ви бачите?	182
Де ви стоїте?	184
Біле майбутнє	187
Криголами	190
Як розпочати роботу над темою кампанії	197

Ресурси

А. Письмові матеріали	199
Б. Відео/фільми	203

Додатки

Додаток I - Віденська декларація	206
Додаток II - Декларація європейських молодіжних організацій, проголошена на саміті Ради Європи у Відні 8-9 жовтня 1993 р.	209

Вступ

Легко сказати: «У мене немає упереджень», «Я не расистка / не расист, тож мене це не стосується» чи «Я не кликала / не кликав суди цих біженців». Складно сказати: «Можливо, в минулих подіях і немає моєї вини, але я хочу взяти на себе відповідальність за те, щоби вони не повторилися у майбутньому».

Вітаємо у цьому інтернет-виданні освітнього збірника «Усі різні – усі рівні»

Коли цей освітній збірник створювали у 1994-1995 роках, доступ до інтернету був, по суті, лише у науковців, великих підприємств та урядів. Ні в кого з нас не було і-мейлів, і ми контактували між собою за допомогою пошти, факсів та телефонів. Сьогодні теж далеко не всі мають доступ до інтернету, і нам потрібно продовжувати працювати над тим, щоби побороти цю нову форму виключення. Та усе ж ситуація покращується, і можливості використовувати інтернет для обміну ідеями та для більшої доступності публікацій неймовірно, порівняно з 1995 р. Розбудова спільноти практиків освіти з прав людини у цілому світі дуже допомагає розвивати зв'язки та солідарність.

Невдовзі після публікації у 1995 році освітнього збірника «усі різні - усі рівні» він став довідником для людей, залучених до міжкультурної освіти і тренінгів у всій Європі та за її межами. Посібник перекладений багатьма мовами, і до сьогодні залишається однією з найбільш успішних та популярних публікацій Ради Європи. Після вдалого запуску онлайн версії Компасу – посібника для освіти з прав людини, створеного для роботи з молоддю – стала очевидною потреба актуалізувати публікації, які лягли в основу освітніх зусиль кампанії «усі різні – усі рівні» та зробити їх більш доступними у контексті Програми молодіжної освіти про права людини. Десята річниця кампанії «усі різні – усі рівні» стала чудовою нагодою вдихнути нове життя у ці матеріали.

То що ж тут змінилося? Основна частина тексту – без змін. Ми доповнили посилання та приклади, а також видалили ті, що втратили свою актуальність. Ми також дуже обережно підійшли до вибору рекомендованих вебсайтів. Технічний момент: оскільки дизайнери сайтів часто змінюють їх внутрішню структуру, зазвичай ми наводимо лише основне доменне ім'я сайту; якщо наводяться більш складні адреси, ми також вказуємо дату відвідування сторінки.

Більшість змін видно та можна використовувати лише в онлайн версії нашого освітнього збірника. Там ми змогли поєднати Компас, ДОміно, Чужий 93 та цей посібник задля спільної цілі – популяризації філософії кампанії: гідність у рівності та правах і повага до різноманітності. Гортаючи ці посібники, ви знайдете там багато взаємодоповнюваної інформації. Особливо ми радіємо, що тепер можна пов'язати більш аналітичні завдання та активні вправи. Вони тепер взаємопідсилюються. Спробуйте самі - за посиланням www.coe.int/compass!

Сподіваємося, це видання для вас буде простим і захопливим у використанні та реалізації!

Кампанія «Усі різні - усі рівні»

Європейські суспільства продовжують потерпати від зростання расистської ворожнечі та нетерпимості до меншин. Багато людей на всьому континенті, які працюють у державних органах, неурядових асоціаціях та місцевих ініціативах, намагаються вирішити ці проблеми. Європейська молодіжна кампанія «**усі різні – усі рівні**» проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості мала на меті об'єднати усіх цих людей та створити додатковий імпульс для боротьби проти усіх форм нетерпимості. Сама Кампанія офіційно завершилася у 1996 році, однак необхідність продовжувати роботу не зменшилася.

У 1993 році під час саміту Ради Європи у Відні основним питанням, яке обговорювали лідери тогочасних 32 держав-членів організації, було поглиблення проблем расизму та нетерпимості. Вони прийняли спільний План Дій, який, на додачу до Кампанії, окреслює співпрацю держав-учасниць (особливо у сферах законодавства та освіти) з метою боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю (див. Додаток 1). Кампанію повністю підтримали дві загальноєвропейські платформи недержавних молодіжних організацій CENYC і ECB, які в 1996 р. об'єдналися у Європейський молодіжний форум. Важливо розуміти, що ці проблеми характерні для цілого світу - це стало болісно очевидним після міжнародних атак 11 вересня 2001 р. та воєн у Афганістані та Іраку.

Кампанія мала на меті мобілізувати усі сектори суспільства для досягнення позитивних цілей толерантності, рівності, гідності, прав людини та демократії, а також створити стимул на майбутні роки. Таких цілей не можливо досягнути, вони є радше тривалим процесом, який вимагає залучення нас усіх.

Про цю збірку освітніх теорій та методів

Молодь не зможе збагнути власного становища, дізнатися про нього та почати його контролювати, якщо не розумітиме міжнародних і державних процесів, котрі формують їх світ. Міжкультурна освіта може полегшити цей процес. Ми прагнули надати практичні і теоретичні матеріали, які стануть у нагоді освітянам та освітянкам, тренерам і тренеркам, молодіжним працівникам та працівницям, вчителям і вчителькам у сфері неформальної освіти. Ми могли взяти за основу досвід отриманий під час створення посібника «Чужий 93 – Молодіжні організації, що борються із расизмом та ксенофобією», опублікованого у 1993 р. Молодіжним директором. Ця збірка – не наукова праця, і ми намагалися зробити її легкодоступною. Тут знайдуть нові ідеї навіть досвідчені практики, але наша головна цільова група – ті, хто лише починає працювати з молоддю у цій сфері. Хоча ми і говоримо про молодь, цю збірку та пропонувані тут вправи можна адаптувати для праці з іншими віковими групами в умовах неформальної освіти.

Частина А – це загальний огляд сучасної ситуації в Європі, який демонструє необхідність запровадження міжкультурної освіти. Тут ми розглядаємо історичні, політичні та економічні процеси, які сформували наші суспільства. Визначивши певні ключові концепції, ми розглядаємо основи міжкультурної освіти. Вміщені наприкінці

посилання підказують напрямки для подальших досліджень. Питання, стратегічно розставлені в тексті, допомагають унаочнити проблеми та пропонують можливі теми для обговорень з групами молоді. Частина А надає контекст для освітніх підходів, викладених у Частині Б.

Частина Б – це «тулбок» (toolbox), добірка методів та вправ, які можна використовувати для міжкультурної освіти молоді. Тут спершу викладено загальну методологію, а потім – низку вправ, що ґрунтуються на принципах групової роботи та участі. Частина Б заохочує молодь діяти на підставі їхнього досвіду та з використанням нових підходів.

При підготовці цієї збірки ми доклали максимум зусиль, щоби вам було зручно використовувати її для створення власних освітніх вправ. Ви можете почати читати цю збірку з будь-якого найбільш цікавого для вас місця. Будь ласка, читайте її критично та адаптуйте пропонований вміст до своїх обставин.

Ми сподіваємося, що завдяки використанню цієї збірки молодь краще зрозуміє причини расизму та нетерпимості, і зможе розпізнавати їх прояви у суспільстві. Ми прагнемо, щоби завдяки процесу міжкультурної освіти молодь отримала можливість цінувати відмінності між людьми, культурами і поглядами на життя. З цього ми можемо почерпнути знаряддя для спільного життя та праці у дусі кооперації над побудовою нового й мирного суспільства, якому притаманні гідність і рівність.

Редколегія та її методи роботи

Для чого публікувати таку освітню збірку?

Ми порадилися із партнерами по Кампанії, і їх відповіді були чіткими: щоби Кампанія мала тривалий вплив, у її основі мають бути освітні вправи; і в цілій Європі існує потреба у доступних освітніх матеріалах, які би підтримували цей процес.

Ця освітня збірка відрізняється від схожих матеріалів тим, що вона була задумана та написана у контексті Кампанії багатокультурною командою досвідчених тренерок і тренерів. Ми вважаємо, що важливо описати деякі з процесів, які відбулися під час створення цієї збірки. Це допоможе наголосити на певних викликах та проблемах, з якими ви можете зіткнутися під час спроб міжкультурної співпраці. Не просто координувати таку масштабну групу; не завжди спрацьовує комунікація через телефон чи факс, спільні зустрічі багато коштують, а очевидні часові обмеження можуть погано впливати на продуктивність.

До складу команди, що почала працювати над створенням збірки і вперше зустрілася у вересні 1994 року в Європейському молодіжному центрі у Страсбурзі, увійшли:

Пет Брендер, Беклз, Великобританія - тренерка і письменниця

Кармен Карденас, Мадрид, Іспанія - Equipo Claves

Філіп Кросньє де Беллайстр, Берлін, Німеччина - тренер

Мохамед Далеч, Глоучестер, Великобританія - СЕМУС, представник Європейської координаційної групи Кампанії

Руї Гомеш, тьютор, Європейський Молодіжний Центр Ради Європи

Ержебет Ковач, Будапешт, Угорщина - тренерка

Марк Тейлор, Страсбург, Франція - тренер та письменник

Хуан де Вісенте Абад, Мадрид, Іспанія - Colectivo AMANI

Усі учасниці та учасники доклалися до створення концепції цієї публікації. На жаль, через особисті та професійні причини декілька людей із групи не змогли долучитися до другої зустрічі, що відбулася в грудні 1994 року в Євро-латиноамериканському молодіжному центрі (Centro Eurolatinamericano de Juventud) у Мольїні, Іспанія.

Під час роботи між учасницями та учасниками виникла низка конструктивних конфліктів:

- Як звести до спільного знаменника наші відмінності в досвіді, ідеології та освітній практиці?
- Наскільки Кампанія дійсно допоможе подолати причини дискримінації та нетерпимості?
- Як нам відобразити різні реалії усіх європейських країн та культур?
- Як нам поєднати наші відмінні аналізи цих процесів?
- Чому не існує прямого перекладу слова «міжкультурний» на угорську мову?
- Чи це британська чи міжнародна версія англійської мови?
- Чому ви не розмовляєте іспанською?
- Якою має бути структура збірки?
- Чи можливо просто пояснити суть концепції, і при цьому не спрощувати надміру?
- І дуже практичне питання: Скільки інформації потрібно, щоби пояснити метод чи вправу?

Знайти відповіді на ці питання можливо було лише завдяки сильній відданості процесу усіх учасниць та учасників, а також завдяки їх спроможності креативно пояснювати. Чи вдалося нам таки досягти певної міжкультурної синергії, можете сказати лише ви, користувачки та користувачі цієї збірки.

Ми вирішили використати публікацію організацій Equipo Claves та Cruz Roja Juventud «**En un mundo de diferencias ... un mundo diferente**» як основу для Частини А. Її довелося радикально змінити та переписати, щоби врахувати розмаїття реалій у Європі.

Командна праця над винаходом чи адаптацією методів для Частини Б допомогла нам краще зрозуміти ціль та як до неї добратися. Нерідко в процесі ми потрапляли у геть несподівані місця, і завдяки осмисленню цього досвіду ми змогли дійти до висновку, що міжкультурна освіта – це відкритий процес.

У результаті захопливих дискусій стосовно цінностей, на яких повинна ґрунтуватися ця збірка, ми дійшли до висновку, що вона має популяризувати:

- способи вивчення та відчуття різноманіття і дискримінації;
- нове або інше розуміння суспільства;

- прагнення однакової гідності усіх членів суспільства та відданість цьому принципу;
- підказки та напрямки для дій і змін.

Ми чудово усвідомлювали, що міжкультурна освіта має свої обмеження, а для її ефективності потрібна політична та економічна підтримка. Прийнятий у Відні План Дій містить пропозиції щодо сприяння цьому процесові [див. Додаток 1]. Лише через деякий час після завершення Кампанії ми зможемо оцінити, наскільки серйозні ці зобов'язання.

Насправді, відтоді держави-члени Ради Європи перетворили зобов'язання на дію. Ось два важливих приклади: почала функціонувати Рамкова конвенція про захист національних меншин та було створено **ЄКРН**, Європейську комісію проти расизму та нетерпимості, завдання якої – боротися з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю на загальноєвропейському рівні, з перспективи захисту прав людини. Діяльність ЄКРН передбачає усі заходи, необхідні для подолання насильства, дискримінації та упереджень стосовно окремих людей чи груп людей, особливо через «расу», колір, мову, релігію, громадянство, національне чи етнічне походження.

Термінологія – певні застороги

Слова мають силу. Слова представляють цінності. Залежно від контексту, слова можуть змінювати своє значення – навіть у рамках однієї мови. Ми намагалися пояснити контексти та значення слів, які вживаємо. Уся сфера міжкультурних відносин надзвичайно політизована, оскільки слова неможливо правильно витлумачити поза їх соціоекономічним контекстом.

І дійсно, під час підготовки другого видання ми міркували, чи не варто нам взяти до уваги дебати стосовно неформальної освіти, що відбулися в минулі роки. Врешті, ми вирішили не міняти термінологію, яку тут використовуємо, оскільки авторки та автори пояснюють, чому вони використовують саме її.

Можливо, завдяки вашому досвіду та розумінню ви вирішите, що ніколи б не використали саме такі слова чи фрази в схожому виданні. Ми ж просимо вас не поспішати із висновками і замислитися, чому, на вашу думку, деякі слова чи фрази не є правильними, і подумати про можливі заміни. Що більше, цю освітню збірку також перекладуть на кілька різних мов, і, хоча ми будемо дбати про точність перекладу, цей процес усе рівно змінить значення. **Захопливо, чи не так?**

ЧАСТИНА А

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДВАЛИНИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Розділ 1. Виклики, проблеми та їх причини

Розглянемо

- Цінність розмаїття
- Економічний поділ світу на Північ та Південь
- Зміни на нашому континенті
- Переміщення людей
- Наші реакції на зміни
- Потребу у нових реакціях на нові ситуації

som **diferents**
som **iguals**

Реалії наших суспільств: розмаїття

Ми, люди, усі по-своєму різні, і нас можна описати відповідно до багатьох критеріїв: гендер, вік, психологічні особливості, сексуальна орієнтація, особистість, хобі, рівень життя, вірування... У цій збірці ми зосереджуємося на культурних, соціальних та етнічних відмінностях. Ми розглянемо взаємодію між людьми, які різняться, їхні стилі життя, цінності і культури, відносини між більшістю та меншинами у наших суспільствах.

Ми будемо працювати, базуючись на різноманітті: вважаючи різні погляди, ідеї, цінності та поведінку вихідними точками, на основі яких можна створювати щось спільне. Завдяки взаємодії відмінностей можуть з'явитися нові рішення та нові принципи діяльності. Вони ґрунтуватимуться на рівності гідності та прав для усіх.

Такі проблеми можуть видаватися більш очевидними, коли ми думаємо про людей з інших суспільств чи країн, але нам також необхідно проговорювати, що відбувається у межах наших географічних кордонів. Ми почуваємося інакшими від тих, хто народилися і живуть у нашій країні, але чії культури та спосіб життя децю відрізняються від наших. Наш найбільший виклик – зрозуміти, як творчо співіснувати та взаємодіяти із відмінністю.

Завдяки хвилям імміграції, що відбулися історично, сьогодні Європа – дім багатьох різних культур. Через це наше життя і більш захопливе, і більш насичене викликами і труднощами. Саме такою є дійсність ХХІ століття: **ми живемо у мультикультурних суспільствах.**

Ми живемо у заплутаному світі. До певної міри ми зближуємося. Для небагатьох, хто має доступ до інформаційних магістралей чи супутникового телебачення, можливо встановити зв'язок з іншою стороною планети за долі секунди. Але ближче до дому відстані між нами збільшуються. Ми не цінуємо наші мультикультурні суспільства належним чином - як явище, що збагачує нас своїм розмаїттям. Ми не повинні змарнувати шанс, який вони нам пропонують.

На жаль, присутність «інакших» людей у країні може призвести до браку інтересу, байдужості, і навіть дискримінації та нетерпимості. Дискримінація пронизує життя меншин у наших суспільствах в усіх сферах: коли мова йде про доступ до державних послуг, можливості працевлаштування, частоту тимчасових затримань, забезпеченість житлом, політичні організації та представництво, доступ до освіти.

Зростання нетерпимості часто призводить до насильства, а у найбільш екстремальних випадках і до збройних конфліктів. Ми застосовуємо визначення, запропоноване Проектом із збору інформації про конфлікти Університету Упсали: збройний конфлікт – це оспорювана несумісність, що стосується уряду та/або території, в якій використання збройних сил між двома сторонами, з яких хоча б одна є урядом держави, призводить до щонайменше 25 пов'язаних із боєм смертей.

Згідно з даними цього проекту, між 1989 та 1994 роками у світі було принаймні 90 збройних конфліктів. З них лише чотири були між державами; решта 86 відбулися у державах. Серед них були громадянські війни через територіальні та політичні питання, а також етнічні, національні та релігійні конфлікти. У 2002 році було 29 активних збройних конфліктів, і знову майже усі вони були в межах держав.

Майже кожна країна була збудована шляхом інтеграції різних культур. У Європі монокультурним суспільством ми можемо назвати лише Ісландію.

І навіть там ситуація змінюється!

Якщо різноманіття – це норма наших власних суспільств, то звідки береться така нетерпимість до людей, яких ми вважаємо інакшими? Очевидно, немає єдиної відповіді на це питання, і щоби пропрацювати кожний аспект, який варто взяти до уваги, потрібно значно більше, ніж цей збірник. Тим не менше, ситуація трохи проясниться, якщо ми дослідимо походження цих «нових» мультикультурних суспільств, чия поява менш несподівана, аніж це видається.

Коли ви вперше почули вираз «мультикультурні суспільства»? Що він означав для вас тоді? Що він означає для вас зараз?

Сучасні мультикультурні суспільства - це великою мірою наслідок політичних та економічних процесів.

У Європі становлення мультикультурних суспільств стає більш вираженим після Другої світової війни. Із поглибленням східно-західного розколу в зоні радянського

впливу та біля неї відбулося велике переміщення людей. Економічне відновлення у північних та центральних країнах (головно Великобританії, Франції, Німеччині та Нідерландах) означало, що там потрібно було більше робітниць і робітників.

У п'ятдесятих та шістдесятих роках ХХ ст. спостерігалось два основних типи міграції. По-перше, ті, хто казали: «Ми приїхали сюди, тому що ви були у нас». Більшість мігрантів та мігранток з нинішніх і колишніх колоній - це люди, які прагнули повернутися до «метрополії» та особи з різних етнічних груп. Наприклад: Великобританія – Індія, Франція – Алжир, Нідерланди – Індонезія. По-друге, більш індустріалізовані країни почали наймати людей з півдня Європи (Іспанії, Португалії, Італії, Греції, Югославії, Туреччини) та інших сусідніх країн.

Зазвичай вони вливалися у ринок праці приймаючих країн як різноробочі, і їх там радо приймали. Вони були «потрібними».

Які типи міграції відбувалися у країні, де ви мешкаєте, у 1950-1970-х рр.?

Ситуацію змінила економічна криза, яка почалася у 1973 році. Непередбачуване зростання ціни на нафту заохотило розвиток нових технологій та форм виробництва. Відповідно, у кожній індустріалізованій країні різко зросло безробіття.

Це було структурне безробіття, що торкнулося переважно «найслабших» у системі виробництва, тобто тих, хто виконували некваліфіковану працю, а особливо закордонних мігрантів та мігранток. Початкове дружнє сприйняття перетворилося на страх чи підозру: «Ви тут більше не потрібні». Іноземців та іноземок перетворили на цапів відбувайлів для економічних проблем, і звинувачували у тому, що вони забирають робочі місця у місцевого населення. Багато мігрантів і мігранток періоду 1950-1960-х років повернулися до своїх рідних країн, які також потерпали від економічної кризи. Одним із менш відомих наслідків ґрунтовних змін, що відбулися у Центральній та Східній Європі в останні роки, було вимушене повернення робітників і робітниць, студентів і студенток до таких країн як В'єтнам, Мозамбік чи Куба – вони теж стали «непотрібними».

З кінця 1970-х рр. Європа стала важливим центром для міграційних потоків, які склалися переважно з людей із регіону південного Середземномор'я та країн так званого «третього світу». На відміну від 1950-1960-х рр. європейські країни не заохочували цю міграцію. Її витоки та причини – в нестабільній соціальній, економічній та політичній ситуації у більшості країн світу.

Північ - Південь: питання браку балансу

Міжнародна економічна система

Наш світ протягом віків був предметом численних поділів. Римляни ділили світ на Римську імперію та варварів; після мандрівок Колумба люди заговорили про Старий та Новий світи; після кінця Другої світової війни побудували «залізну завісу»,

що розділила Східну та Західну Європи; віднедавна ми почали говорити про поділ світу на Північ та Південь.

? *Про які поділи ви можете згадати?*

Цей поділ на Південь та Північ не говорить про положення конкретних країн стосовно екватора (Австралія економічно належить до Півночі!), а про значно складніші економічні та політичні реалії.

Лише невелика частина мешканців планети насолоджується перевагами цього меншого світу, який ми описували вище: технічним прогресом та рівнем споживання, що покриває більше, ніж базові потреби. Терміни «Північ» та «Південь» – це узагальнення, і в середині кожної групи існує багато відмінностей. Але беззаперечно, що справжнім вододілом, який відокремлює Північ від Півдня, є **бідність**. Хоча бідність існує і в північних країнах, становище тамтешнього бідного населення можна розглядати як привілей, порівняно із становищем тих, хто живе у бідності на Півдні. Детальніше обговорення цих проблем викладено у розділах про **Глобалізацію** та **Бідність** «Компаса».

? *Як ви собі уявляєте бідність? Скільки людей поруч з вами живуть у бідності?*

Згідно зі Звітом про *Людський Розвиток за 2003* Програми Розвитку ООН, у 1990-х роках значна частина світу демонструвала сталий економічний розвиток. Проте, 54 країни, що розвиваються, у цьому десятилітті зазнали зменшення середнього доходу. Більшість країн, які у 2000 році стали біднішими, ніж у 1990 році, розташовані у регіоні Африки південніше Сахари. Коли країна «недорозвинута», це означає, що вона втрачає здатність визначати свій розвиток, вона залежить в економічному та культурному плані від інших країн.

? *Що таке «розвиток»? Що таке «зростання»? Хто встановлює критерії?*

Така ситуація із бідністю не трапилася природним шляхом. У багатьох випадках країни, про які йде мова, мають більше природних ресурсів, ніж розвинуті країни, а в минулому часто ще й мали економіку, яка процвітала. Тож які причини такої нерівної та несправедливої ситуації? Хоча це трохи і спрощення, але можна усе ж сказати, що ситуація у цих країнах спричинена міжнародною системою, яка домінує політично, та головне, економічно у нашому світі.

Дисбаланс, який ми всі допомагаємо утримувати

Сучасна міжнародна економічна система була створена невеликою групою «північних» країн після Другої світової війни. Ці країни встановили правила і створили структури, що відображали їх інтереси (наприклад, Міжнародний Валютний

Фонд, Світовий Банк, торговельні угоди...) та використовували ресурси, які їм не належали... Коротше кажучи, вони створили систему, в якій розвиток кількох був можливий за рахунок бідності більшості.

Нормою стали інші, більш приховані форми залежності. Їх головне втілення – це концепція **зовнішнього боргу**, який обтяжує більшість країн, що розвиваються. Країни Півдня потрапили у пастку системи, в якій вони змушені експлуатувати та продавати свої базові ресурси, щоби заплатити за обладнання та технології.

all different
all equal

? *Багато країн опинилися у скрутному становищі, і мусять тратити значну частку доходів держави на покриття зовнішнього боргу. Хто, на вашу думку, відповідальний за таку ситуацію? Що ви думаєте про світову кампанію «Знизити Борг» – яка агітує за відміну зовнішнього боргу найбідніших країн світу?**

Складна ситуація виникла в результаті комбінації низки чинників: базової нерівності економічної системи, громадянських воєн (Руанда, Сальвадор...), екологічних катастроф (опустелювання, землетрусів), голоду та різкого зростання кількості населення (особливо в Африці). Дедалі більше людей вимушені прийняти болісне, а то й травматичне рішення: покинути свої домівки, мігрувати чи шукати притулку. Вони це роблять, щоби вижити, хоча і усвідомлюють, як важко жити у чужій країні.

köik erinevad
köik võrdesed

? *Яка, на вашу думку, різниця між «мігрантом/мігранткою», «біженцем/біженкою» та «переміщеною особою»?*

У січні 2004 року **Управління Верховного комісара ООН** у справах біженців «підкувалося» про 20 556 781 людей (у 1974 році ця кількість була 2,4 мільйони) – тобто, приблизно, про кожну трьохсоту людину на Землі. Уявіть собі, який рівень гуманітарної трагедії прихований за цими цифрами. Дедалі частіше на Півночі ми перестаємо звертати увагу на Південь: особливо у Європі ми зосередилися на собі.

Схід – Захід: пошуки нового балансу

Європа змінює обличчя

Що таке Європа? Де вона починається? Де вона закінчується? Скільки країн в Європі? Хто може називати себе європейцем/європейкою? Чи існує європейська культура? І яка взагалі різниця? З кінця 1989 року формулювати відповіді на такі запитання стало значно складніше. Не стало СРСР; роки війни в колишній Югославії; об'єднання Німеччини; незалежність Чеської та Словацької республік; збільшення Європейського Союзу до 25 членів. Наслідки цих змін просто величезні.

? *Які найважливіші зміни сталися у країні, в якій ви живете, з 1989 року?*

Хоча географічно Страсбург ближчий до Праги, ніж до Парижа, потрібен час, щоби у наших уявленнях ця відстань зменшилася. Такі фундаментальні зміни породжують багато емоцій: сподівання на «Спільний європейський дім» з відкритими кордонами; страх масової міграції; сподівання на нові держави; страх

нових конфліктів. Стосунки між державами та регіонами, які колись видавалися стабільними, тепер треба переосмислити. (Навіть це твердження можна підважити, якщо, наприклад, ви подивитесь на історію Кіпру чи Північної Ірландії з 1960-х років). Зараз конструюються різні версії Європи, і це ускладнює наше ставлення одне до одного.

Різні Європи

Не секрет, що перед силами, які підтримують європейську інтеграцію, зараз великі труднощі. Посилюється розуміння, що країни складаються з людей із різними історіями та цінностями. Це не просто економічні одиниці, які можна звести разом задля економії на масштабі. Наприклад, розширення Європейського Союзу не було таким легким, як на це колись сподівалися.

? *Більшість виборців у Норвегії (1972 та 1994 рр.) і Швейцарії (1997 та 2001 рр.) відмовилися від членства у Європейському Союзі на референдумах. Чому, на вашу думку, вони це зробили?*

Сьогодні Рада Європи є дійсно всеєвропейською організацією; членство у ній зросло із 23 до 47 держав між 1989 та 2007. Союзна держава Сербії та Чорногорії – найновіша країна-учасниця, яка долучилася у квітні 2003 року. Ці зміни породили новий політичний клімат та переосмислення ролі організації. Так, на Віденському саміті у жовтні 1993 року голови держав та урядів закріпили за Радою Європи роль охоронця демократичної безпеки, що ґрунтується на правах людини та верховенстві права. Демократична безпека повинна супроводжувати військову безпеку і є невід’ємною складовою стабільності та миру на континенті.

? *Чому, на вашу думку, США, Канада та деякі республіки Центральної Азії належать до Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі (ОБСЄ), яка зараз нараховує 55 членів?*

Не лише уряди та підприємства збільшують інтенсивність і форми співпраці у Європі. Профспілки, молодіжні організації та культурні проекти працюють із своїми членами/членкинями, щоби створити людське обличчя для Європи.

? *Які інші форми європейської співпраці ви знаєте? Які у них успіхи та проблеми?*

Цікаво, але не усі мешканціпочувають себе європейками та європейцями. Ми поговоримо про ідентичність пізніше, у Другому розділі, але тут варто задати питання: чи можлива європейська ідентичність? Співпраця між деякими країнами, згадана вище, логічно призводить до виключення інших.

Разом зі зникненням прикордонного контролю між деякими європейськими країнами зростають бар’єри для тих, хто залишився ззовні. Прикладом є безпосередні наслідки Шенгенської угоди. Ця міждержавна угода має на меті відмінити контроль на кордонах між країнами-підписантками, гармонізувати візову політику, координувати запобігання злочинності та пошукові операції, обмінюватися інформацією про осіб,

які шукають притулку. Коли ми писали цей текст, угоду ратифікували парламенти Австрії, Бельгії, Греції, Данії, Ісландії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Португалії, Фінляндії, Франції та Швеції. Готуються долучитися і десять нових держав-членів ЄС. Коли Угода почала діяти на початку 1995 року, на польсько-німецькому кордоні утворилися 24-годинні черги.

Можна сказати, що посилення зовнішніх кордонів Європи означає створення «фортеці Європи». Наскільки ви згодні з таким аналізом?

Загалом, ми описали основні події на нашому континенті та його стосунки з іншими частинами світу. Тепер час поглянути детальніше, що тут відбувається.

Меншини в Європі

Увага! Меншина в одному місці легко може бути більшістю в іншому.

Коли меншина не є меншиною? Тоді, коли вона є могутньою елітою! Чи ви погоджуєтесь?

Місцеві меншини

Майже у кожній державі існують «традиційні» меншини: етнічні групи, які тут жили століттями, але у яких були відмінні від більшості риси, манери, звичаї та спосіб життя. Можна навести безліч прикладів. Ось кілька, а ви можете знайти набагато більше. У європейській історії було багато загарбницьких рухів, торговельних відносин, релігійних та військових завоювань. Усі вони спровокували рух народів та культур. В XI столітті нормандські лицарі змогли створити володіння у таких географічно віддалених регіонах як Британія, Іспанія та Сицилія; сили Османської Імперії дійшли до стін Відня у 1529 році, а потім ще раз у 1683 р.; Литва була найбільшою державою у Європі XIV століття (потрібно бути обережними з такими історичними «фактами»; наприклад, залежно від вашої точки зору, найбільшу державу Європи XIV століття можна назвати Польщею, а не Литвою – такий різний аналіз породжує суперечки і сьогодні). Багато місць пережили страшні часи. На думку Річарда Гіла, хороший приклад – це містечко Ілок, розташоване на теперішньому східному кордоні незалежної Хорватії. У часи Османської імперії це містечко було мусульманським поселенням. До того воно було католицьким. У 1930 році серед мешканців було багато німців та євреїв. У 1991 році тут мешкало 3000 хорватів, 500 сербів та 1900 словаків - нащадків мігрантів з XIX століття. Через рік, у 1992, населення містечка становило 3000 сербів. Після завершення війни більшість населення знову становлять хорвати.

Чи поблизу вас є місто зі схожою історією?

В Іспанії цими традиційними меншинами є переважно роми та синті (чи Gitanos), які

також становлять етнічну меншину у багатьох інших країнах, а також мусульманська, єврейська та індуїстська спільноти, які мешкають у іспанських автономних містах Сеута та Мелілья на середземноморському узбережжі Африки. У Швеції живе чимала фінська меншина. У Туреччині приблизно 17 відсотків населення – курди. В Ірландії є 21000 пейві (ірландських «мандрівників»). Приблизно дев'ять відсотків населення Румунії становлять угорці.

До 1980-х років ззовні видавалося, що Югославія є одним із найбільш позитивних прикладів мирного співжиття різних народів. Тепер складно сказати, наскільки правдивою була ця картина, чи визначити, наскільки прихованими були справжні нерівності. Але очевидними були складні відносини між словенцями, боснійцями, хорватами, мусульманами, сербами, чорногорцями, македонцями, румунами, болгарями, угорцями, албанцями, ромами та греками – і це далеко не всі народи, згадані у югославському переписі населення 1991 року.

Скільки людей потрібно, щоби утворити «меншину»?

У Югославській федерації словенці були меншиною, а тепер у Словенії вони становлять 88 відсотків населення. Проголошення незалежності та розподіл територій після воєн відіграють величезну роль у «створенні» меншин. Із розпадом Радянського Союзу 25 мільйонів росіян опинилися за межами Російської Федерації, і – особливо в Естонії, Литві та Латвії – утворили у нових незалежних державах досить значні за кількістю меншини. У 1920 році Тріанонський договір відрізав дві третини угорської території разом із третиною її населення. Багато з цих людей вирішили залишитися у своїх містечках та селах. Їх нащадків можна знайти переважно у Словаччині, Румунії та країнах колишньої Югославії.

Рішення визнати чи визначити групу людей як «меншину» є фундаментальним викликом та небезпекою. Воно небезпечне, бо може призвести до дискримінації та сегрегації. З іншого боку, воно може призвести до збільшення прав та відповідальності певної групи.

Жодна країна у Європі не має у своїх межах людей, які говорять лише однією мовою. Але є держави, які віддали перевагу лише одній офіційній мові. Мова відіграє величезну роль у культурі народу. Зокрема, в останні кілька десятиліть носії мов меншин почали вимагати їх офіційного визнання, права отримувати освіту рідною мовою та мати можливість створити власні медіа (публікації, програми на радіо та телебаченні).

Які ще права меншини можуть/повинні мати?

Рада Європи неодноразово досліджувала становище «національних меншин» від моменту свого заснування у 1949 році. Хоча можна зрозуміти, що термін «національна меншина» стосується людей, які були змушені виїхати в іншу країну, або які призвичаювалися до життя в іншій країні через зміну кордонів, дослідження довели неможливість досягнення консенсусу щодо значення

цього терміну. Декларація Віденського саміту [див. Додаток 1] дала новий поштовх прагненню захищати такі меншини. У результаті країни-учасниці вирішили використовувати прагматичний підхід у Рамковій конвенції із захисту національних меншин, прийнятій у листопаді 1994 року: конвенція не містить визначення «національної меншини», завдяки чому кожен випадок можна розглядати відповідно до конкретних обставин у кожній державі. Держави, які підписують та ратифікують цю конвенцію, юридично зобов'язуються дати можливість національним меншинам зберегти основні елементи своєї ідентичності, особливо релігію, мову, традицію та культурну спадщину. Важливим також є самовизначення, і стаття 3.1 визнає право кожного вільно обирати, щоби його вважали чи не вважали представником національної меншини.

Чи країна, у якій ви мешкаєте, підписала і ратифікувала цю конвенцію?*

*Подивіться тут:
[www.coe.int/
minorities](http://www.coe.int/minorities)

Мігранти, імігранти, біженці

У цій сфері також існують труднощі з термінологією. У багатьох країнах Європи існує практика говорити про «мігрантів» як людей, які походять з іншої країни. Наприклад, молодих мешканців Манчестера ямайського походження, які мають британський паспорт і чий батьки народилися у Британії, неабияк здивує, що дехто може вважати їх мігрантами. Дехто говорить про «іммігрантів», дехто про «гостьових працівників чи гастарбайтерів», а в окремих звітах Ради Європи йдеться про «групи закордонних мешканців». Хоча деякі сили були би не проти, щоби за мігрантами назавжди було закріплено такий статус, стає дедалі очевидніше, що більшість із них нікуди не дінуться. І багато із них є громадянами та громадянками країн, де вони мешкають.

Якщо у пари з-за кордону у вашій країні народиться дитина, чи вважатиметься ця дитина також «іноземцем»?

בר לם שורן
בר לם שורן

Часто дані із різних країн неможливо порівнювати через проблеми із визначеннями та різні методи збору статистики. Майже за визначенням категорію «нелегальних мігрантів» дуже складно порахувати, та це не перешкоджає деяким недобросовісним політикам з легкістю визначати їх кількість. (Це трохи нагадує явище мовчазної більшості: оскільки вона мовчазна, будь-хто може стверджувати, що говорить від її імені). Люди не можуть бути «нелегальними», так їх називає правова система. А якщо ще й врахувати, що кожна країна має різні правила та темпи обробки заявок на отримання громадянства, стає очевидним, що до статистики треба ставитися дуже обережно. Навіть до тієї, яку ми часом наводимо у цій освітній збірці.

Де можна знайти таку інформацію? Хто її створює? Хто її використовує?

Ми вище описували різні схеми міграції всередині Європи та до неї. До початку 1990-х рр. головним чинником імміграції було об'єднання сімей працівників-

мігрантів, які поселилися тут у 1960-х та 1970-х роках. Італія, Португалія, Греція та Іспанія віднедавна стали осередками імміграції, хоча раніше самі були країнами, де переважала еміграція. (Чи ви знаєте, що в австралійському Мельбурні мешкає найбільше грецького населення після Афін та Салонік?) Франція, Італія та Іспанія є головними цілями подорожі для іммігрантів з Північної Африки.

У 1991 році на конференції Ради Європи з питань міграції спрогнозували, що за три роки до двадцяти мільйонів людей мігрують на Захід із країн колишнього Радянського Союзу. Цього не сталося, але такі неправдоподібні передбачення допомогли здобути підтримку громадськості для дедалі строгішого контролю над імміграцією у Західній Європі.

Яка різниця між біженцем та шукачем притулку?

За останні десятиліття у світі стрімко збільшилася кількість біженців та шукачів притулку. У Європі їх кількість, за деякими оцінками, у період 1983-1992 зросла на 980 відсотків: від 70 000 до 685 700. Вони походять з усього світу, але найбільше – зі Східної Європи та Туреччини. Очевидно, що жакхливий конфлікт у колишній Югославії спричинив найбільше зростання руху біженців та внутрішньо переміщених осіб у Європі. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у січні 2004 загальна кількість людей, якими вони «опікуються» у Європі, становить 4 403 921. У глобальному масштабі, усі десять найбільших переміщень біженців відбулися до країн Африки.

Женевська Конвенція ООН від 1951 року пропонує визначення та процедури прийому шукачів притулку. Як їх втілює країна, де ви мешкаєте?

Законодавче «привітання» тим, хто приїжджає з інших країн

У залежності від вашого місця проживання, національності та фінансового стану вам буде легше або важче переїхати і знайти роботу у європейській країні (або з однієї країни до іншої).

Якщо у вас щонайменше 100 000 доларів на банківському рахунку, у вас практично не буде проблем із отриманням візи чи дозволу на проживання у більшості країн. Багато країн припинили видавати візи іноземним громадянам, які вже перебувають на їх території. Наприклад, хтось відвідує свою родину з туристичною візою, а тоді вирішує залишитися. Цій людині потрібно спершу виїхати з країни та податися на нову візу, з усіма витратами і стресами, що виникають через таке розставання. Транспортні компанії підпорядковуються строгим правилам: дозволяється перевозити лише пасажирів, які мають право в'їзду в цю країну. Компанія, яка порушить ці правила, буде оштрафована та мусить оплатити витрати на репатріацію таких пасажирів.

Яка різниця між Visa та American Express?

all different
all equal

Якщо ви не працюєте на велику транснаціональну компанію, у вас виникнуть неабиякі труднощі з отриманням дозволу на проживання та працю в будь-якій з країн Європейського економічного простору (ЄЕП). Тоді як громадяни цих країн можуть досить вільно пересуватися в його межах. Хоча існують певні відмінності між правилами, загальні виклики залишаються такими самими. Якщо ви хочете залишитися в одній із цих країн легально, вам потрібно пам'ятати про таке:

- Дозвіл на проживання. Ви його отримаєте, якщо у вас вже є дозвіл на працю.
- Трудова угода з конкретним підприємством. Без цього документу вам не отримати дозволу на працю.
- Дозвіл на роботу вам нададуть лише коли працедавець може довести, що ніхто із місцевих мешканців не в стані виконати цю роботу.
- Офіційні процедури та затримки з отриманням дозволів на роботу відбивають бажання у багатьох роботодавців навіть спробувати набрати громадян третіх країн.
- Якщо ви почнете працювати до того, як отримаєте офіційний дозвіл, то ризикуєте бути негайно вигнаним з країни.
- Деякі злочини можуть вчинити лише іноземці. Законодавство змінюється, і ви зобов'язані слідкувати за його дотриманням.

cách éagsúil
cách ionainn

Скільки людей приїжджають жити і працювати до країни, у якій ви мешкаєте?

У правила існують винятки. У Центральній та Східній Європі, і особливо в Німеччині, міграція на постійне місце проживання в останні роки була пов'язана із «поверненням» певних етнічних груп до рідних країв, де вони автоматично отримували право на проживання. Серед цих груп, зокрема, німецькі переселенці, фіні-інгерманландці, болгарські турки, понтійські греки та румунські угорці.

І як ми на це реагуємо?

Ми розглянули певні аспекти, вивчили трохи історії та наголосили на деяких силах, що діють у наших суспільствах. Нас водночас і підштовхує ближче, і розводить по різні сторони. Лице і лиця Європи драматично змінювалися за останні десятиліття, і в сучасних мультикультурних суспільствах перед нами постають ще більший стрес та напруга, ніж раніше.

Модель для адаптації

У 1993 році під час симпозіуму в рамках підготовки Кампанії «усі різні – усі рівні» було представлено результати дослідження, яке дозволило по-новому поглянути на виклики, що стоять перед нами. Проведене у Бельгії дослідження свідчить, що населення можна поділити на чотири основні групи:

- А. Люди, які вже усвідомлюють існування проблеми расизму і більш чи менш активно залучені до антирасистської діяльності (приблизно 10%).
- Б. Толерантні люди, які (досі) не залучені до антирасистської діяльності (приблизно 40%).
- В. Люди зі схильністю до расизму, які не скоюють расистських вчинків (приблизно 40%).
- Г. Расисти, які відкрито демонструють своє ставлення (приблизно 10%).

Результати, отримані у Бельгії, не обов'язково стосуватимуться усієї Європи, але антирасистські активісти (з інших країн), які бачили ці цифри, погоджуються, що загалом пропорції співпадають із їхніми власними оцінками. Вони кажуть, що більша частина молоді потрапляє до груп А і В.

Як гадаєте, чи ця модель підходить вашій країні?

Навіть якщо пропорції будуть не такими ж, цю модель можна використовувати для аналізу ситуації у країні, в якій ви живете. Це також може бути корисно при визначенні стратегії для орієнтації на певні групи під час кампаній чи розробки освітніх підходів. Чи ми намагаємося посилити активну толерантність серед людей у групі Б, чи плануємо пряму протидію тим, хто в групі Г? Чи ми плануємо працювати з тими, хто в групі А, щоби поставити під сумнів власні припущення?

Ще один приклад. Газета **La Republica** 19 травня 1995 повідомила про результати дослідження упереджень серед 2500 молодих людей в Італії. Опитування було проведено Istituto di ricerche sociali di Milano (Інститутом соціальних досліджень Мілану), і його результати також поділено на чотири групи:

- А. «xenofobi» - (ксенофобні, бояться іноземців/іноземок) - 12.3%
- Б. «instabili» - (нестабільні) - 31.6%
- В. «neutrali» - (нейтральні) - 35.2%
- Г. «antixenofobi» - (антиксенофобні) - 20.9%

Мабуть, ці чотири групи можна порівняти із тими, про які йшлося в результатах дослідження у Бельгії. Але важливо, що тут використовують зовсім іншу термінологію.

Расизм, антисемітизм, ксенофобія та нетерпимість набувають різноманітних форм у всій Європі. Можливо, у вашій ситуації слід шукати інших описів чи аналізів для різних груп. Ми розглянемо виклики, пов'язані із визначенням цих термінів, у наступному розділі.

**all different
all equal**

Якщо... То...

Підсумовуючи цей розділ, ми можемо сказати – очевидно, що нам потрібні нові відповіді для нових ситуацій, у яких ми опиняємось.

ЯКЩО мультикультурні суспільства – це реальність, і вони будуть такими в майбутньому...

ЯКЩО наші привілейовані суспільства тримаються на експлуатації багатьох ...

ЯКЩО у нашому світі, який стає щоразу більш тісним та взаємозалежним, дуже мало проблем залишається в межах нинішніх кордонів, і рано чи пізно вони стосуватимуться нас усіх...

ЯКЩО країни та/чи держави усвідомлюють, що неможливо залишатися ізольованими...

ЯКЩО ми віримо у рівні права людини для всіх...

**tutti diversi
tutti uguali**

ТО наші дії також повинні свідчити про сприяння змінам.

ТО наша відповідь не може полягати у побудові інституційних чи особистих стін, щоби «змусити інших залишатися на своєму місці».

ТО наша відповідь не може бути зверхньою чи покровительською.

ТО нам слід почати ставитися одне до одного як до рівного собі – чи то мова йде про стосунки між різними суспільствами та культурами, чи між більшістю та меншинами в одному суспільстві.

ТО нам слід боротися із дискримінацією в міжнародній економічній системі, інакше маргіналізація та бідність й надалі існуватимуть у світовому масштабі.

ТО нам потрібно працювати над розумінням та зміною упереджень і стереотипів.

Коротше кажучи, нам потрібно винайти спосіб поступового перетворення наших мультикультурних суспільств у міжкультурні.

Посилання для цього розділу

Збройні конфлікти, активні у 2002 р.: www.prio.no/cwp/armedconflict/current/active_conflicts_2002.pdf (Переглянуто: січень 2004).

Департамент Досліджень Миру та Конфліктів: www.pcr.uu.se

Equipo Claves/Cruz Roja Juventud (1992): En un mundo de diferencias ... un mundo diferente, Madrid.

- Європейська Комісія проти Расизму та Нетерпимості (ECRI): www.coe.int/ecri
Bartlett, Robert (1993): *The Making of Modern Europe - Conquest, Colonization and Cultural Change 950 - 1350*, Penguin, London.
Colectivo AMANI (1994): *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*, editorial popular, Madrid.
Council of Europe (February 1995): *Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, H(95) 10*, Strasbourg.
Dublin Travellers Education and Development Group (1992): *Irish Travellers: New Analysis and New Initiatives*, Pavee Point Publications, Dublin.
Рамкова конвенція про захист національних меншин: www.coe.int/minorities
Hill, Richard (1992): *We Europeans, Bruxelles*.
Le Monde diplomatique (February 1995): *Manière de voir: Le bouleversement du monde*, Paris.
Організація з Безпеки і Співробітництва у Європі: www.osce.org
Race and Class (January - March 1991): *Europe: Variants on a Theme of Racism*, London.
La Repubblica (19.5.95): Milano.
Salt, John (1993): *Current and Future International Migration Trends in Europe*, CDMG(93) 28E, Council of Europe, Strasbourg.
Todd, Emmanuel (1994): *Le destin des immigrés, Seuil, Paris*.
Звіт про Людський Розвиток ПРООН 2003: www.undp.org/hdr2003 (переглянуто: грудень 2003).
Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: www.unhcr.ch
UNESCO (1995): 1995 - A Year for Tolerance, Paris.
Van der Gaag, N and Gerlach, L (1985): Profile on Prejudice, Minority Rights Group, London.
Youth Directorate (1993): Preparation of the Youth Campaign, Symposium Report, Council of Europe, Strasbourg.

¹ Ресурси: Збройні конфлікти, активні у 2002 р: www.prio.no/cwp/armedconflict/current/active_conflicts_2002.pdf (доступ січень 2004) Department of Peace and Conflict Research: www.pcr.uu.se

Розділ 2.

Зрозуміти відмінність та дискримінацію

all different
all equal

Розглянемо:

- культуру
- я, ми, вони
- наші межі
- зображення
- від дискримінації до расизму
- можливі питання та відповіді

Визначити, проілюструвати, пояснити – ось що ми намагаємося зробити у цьому розділі. Читаючи його, звертайте увагу на власні думки. Якщо ви з чимось не погоджуєтесь, або знайдете помилку в наших аргументах – занотуйте власні міркування та запропонуйте альтернативу.

alle anderscht
alle gleich

Від багатокультурних до міжкультурних суспільств

На перший погляд, терміни «багатокультурне суспільство» та «міжкультурне суспільство» наче і схожі, але це не синоніми. Тож як їх розрізнити? Ось декілька базових ідей, які ви можете розвинути.

БАГАТОКУЛЬТУРНІ СУСПІЛЬСТВА: Різні культури, національні, етнічні, релігійні групи, які мешкають на тій самій території, АЛЕ не обов'язково контактують між собою. Це суспільство, в якому до відмінності часто ставляться негативно, і вона нерідко стає підставою для дискримінації. Меншини можуть пасивно толерувати, але їх не приймають і не цінують. Навіть у випадках, коли для уникнення дискримінації існують законні підстави, законодавство можуть застосовувати вибірково.

МІЖКУЛЬТУРНІ СУСПІЛЬСТВА: Різні культури, національні групи тощо живуть разом на території, підтримують відкриті взаємини, що ґрунтуються на взаємодії, обміні та взаємному визнанні власних і чужих цінностей та способу життя. Отже, ми говоримо про процес активної толерантності та підтримання справедливих відносин, де усі мають однакове значення, де немає начальників та підлеглих, кращих чи гірших людей...

«Міжкультурний» – це процес, а не самоціль. Тепер нам треба поглянути на основні складові цього процесу.

Давайте поговоримо про культуру

«Адже ніхто не існує сам собою. Чоловік чи жінка – це ще й країна, де вони народились, і міська квартира чи ферма на селі, де вони вчилися ходити, й ігри, в які вони гуляли дитьми, і плитки старих жінок, які їм довелося підслухати, і їжа, якою їх годували, й школа, де їх навчали, спорт, яким вони захоплювались, поети, якими зачитувались, і бог, у якого вірили».

(Вільям Сомерсет Моєм. На жалі бритви³)

Що для вас означає слово «культура»?

Можна знайти сотні визначень культури, і кожне буде довшим і складнішим за попереднє. Звичними стали навіть розмови про культуру організацій, особливо якщо мова про транснаціональні корпорації.

- Першим на думку спадає те, що ви знайдете у культурному блоці газети: балет, опера, музика, книги та інші інтелектуальні чи мистецькі заходи.
- Але ми тут розглядаємо культуру зі значно ширшої перспективи. Ми дивимось на цінності та системи поведінки, які дозволяють групам людей осмислити світ. Це складний матеріал, і щоб зрозуміти різні культури, включаючи власну, необхідно вивчити багато сторін життя. Деякі з них очевидні, а щоб побачити інші, доведеться копнути глибше:
  - Що розуміють під «добре» та «погано»?
  - Як структуровані сім'ї?
  - Які стосунки між чоловіками та жінками?
  - Як сприймається час?
  - Які традиції важливі?
  - Якими мовами розмовляють?
  - Які правила регулюють споживання їжі та напоїв?
  - Як відбувається обмін інформацією?
  - Хто має владу і як вони її отримують?
  - Як реагують на інші культури?
  - Що вважають смішним?
  - Яку роль відіграє релігія?

Цей список міг би бути набагато довшим, і ви можете доповнити його іншими аспектами. Для нас тут важливо, що відповіді на подібні питання значною мірою будуть схожими у носіїв культури – це очевидно, це нормально, так і є. Вони поводяться аналогічно, поділяють схожі погляди і оцінюють дійсність подібним чином. Таке спостереження є більш очевидним, коли ви стикаєтесь з іншою культурою або їдете за кордон. Культури не статичні, вони трансформуються, тож і відповіді, і навіть самі питання з часом змінюються.

Візьміть одне із перелічених вище запитань. Як на них могли би відповісти ваші дідуся та бабуся?

Наявні відмінності між культурами відображають зусилля, які докладає кожне суспільство, щоб вижити в межах певної реальності. Цю реальність складають:

а) географічні умови, б) соціальні умови, тобто інші групи людей, з якими суспільство мало контакт і обмін; в) «метафізичні» умови, пошук сенсу життя.

all different
all e q u a l

Якщо існують різні культури, то чи означає це, що деякі кращі за інші?

Навіть у межах культур є ті, хто не підкоряються звичним нормам; їх часто визначають як субкультури. Учасники субкультур часто стають жертвами нетерпимості в наших суспільствах. Серед них – люди з інвалідністю, геї та лесбійки, певні релігійні групи та широкий спектр молодіжних субкультур. Їх може вирізняти використання мови, вибір одягу, музики та святкувань.

До якої субкультури чи субкультур ви належите?

Ви можете задати групі питання: «Що для вас означає слово культура?» Зробіть це, наприклад, у форматі мозкового штурму, або за допомогою «тихої дискусії» – методики, описаної у частині 8.3 посібника **Доміно**.

Після обговорення ви можете дослідити, які уявлення в учасників та учасниць про інші культури – за допомогою вправи «Антоніо та Алі», яка передбачає сторітелінг (розповідь історії), чи гри-симуляції «Острів». Обидві ці вправи вміщено у другій частині цієї **Освітньої збірки**.

Якщо ви хочете глибше дослідити, як пов'язані культурні відмінності та права людини, зверніться до вправи-симуляції III рівня у «**Компасі**» під навою «Мака-китобої», яка працює із темою поваги до різних культурних цінностей.

all verschillen
all t 'selwecht

Вивчаємо власну культуру: це природно як дихання

Ми народжуємося у межах певної культури, і на перших етапах свого життя ми її вивчаємо. Цей процес ще іноді називають соціалізацією. Кожне суспільство передає своїм членам систему цінностей, на якій ґрунтується їх культура. Діти вчаться розуміти і використовувати знаки та символи, значення яких доволеньо змінюється від однієї культури до іншої. Без цього процесу дитина не змогла би існувати у межах культури. Банальний приклад: уявіть, що було би, якби ваші діти не розуміли значення червоного світла на світлофорі. Немає об'єктивної причини, чому червоне означає «стоп», а зелене «рушай». Батьки та сім'я, школа, друзі та медіа (особливо телебачення) – усі вони допомагають соціалізувати дітей, і часто ми навіть не усвідомлюємо, що теж є частиною цього процесу.

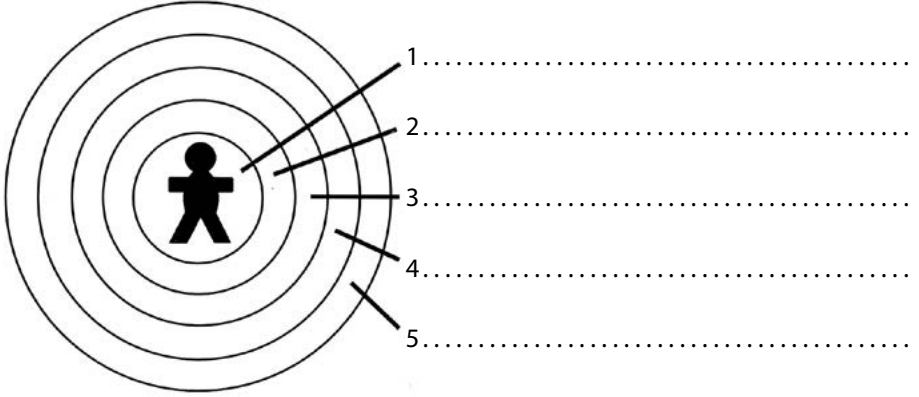

Що вплинуло найбільше на вашу соціалізацію?

Усі ми по-різному проживаємо культуру. Кожна людина – це суміш своєї культури, своїх індивідуальних особливостей та свого досвіду. Цей процес ще більше збагачується, якщо ви живете з двома або більше культурами одночасно. Наприклад, як іммігрант другого покоління, ви можете вивчати свою культуру походження в сім'ї та культуру країни, в якій живете – у школі та через засоби масової інформації.

Ідентичність

Хто я? Що я? Ідентичність схожа на культуру, у ній багато аспектів, деякі приховані, деякі – видимі. Можна про неї думати так: уявіть себе цибулиною (навіть якщо не любите її їсти). Кожен шар відповідає іншій частині вашої ідентичності.

allemaal anders
allemaal gelijk

З яких найважливіших речей складається ваша ідентичність? Запишіть їх поруч із номерами від 1 до 5, де 1 – найважливіше для вас.

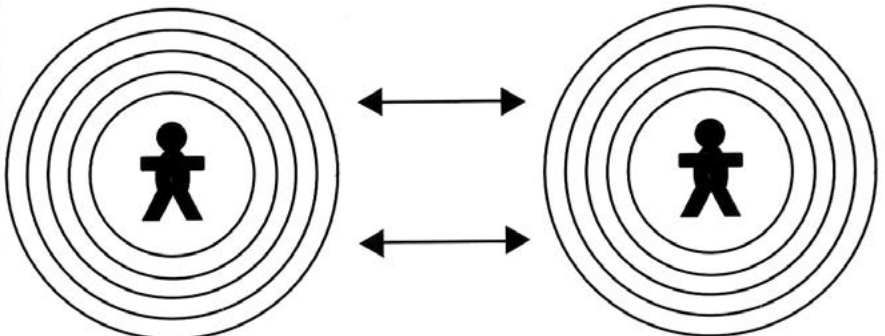
Деякі стосуватимуться:

- ролей, які ви відіграєте в житті: дочка, друг, школярка, пекар, банкір;
- сторін вашої ідентичності, які ви можете вибрати: шанувальник певної музики, член політичної партії, стиль одягу;
- де ви народилися, де ви зараз живете;
- належите до меншини чи ні;
- вашої статі та сексуальності;
- вашої релігії;

і, можливо несподівано,

- того, ким ви не хочете бути: не жінка, не соціалістка, не француз, не залежна від алкоголю людина.

Ідентичність – не лише про те, як ми сприймаємо себе.

Цибулина ідентичності

Інші нас теж ідентифікують, і нам можуть не подобатися ярлики, які вони на нас навішують. Продовжуючи аналогію овочів, що станеться, якщо одна цибуля назве іншу цибулиною тюльпана? Пригадаймо одну з найважливіших тем попереднього розділу: одні люди можуть позначити інших як «меншість». Хто ми? А хто вони? Наша соціальна ідентичність пов'язана з цінностями та символами. Ми ділимо людей на групи, тому що, здається, маємо потребу відрізнятись від інших. Ми прагнемо надавати ваги своїй групі (класу, сім'ї, друзям) – це додає нам позитивного самовідчуття. Небезпека виникає, коли ми надаємо негативних значень тим, хто не належить до нашої групи. Посортувавши людей у коробки, ми не даємо їм шансу бути кимось іншим.

Цибулину ідентичності можна використовувати як вправу: як виглядає ваша «цибулина»? З досвіду, її можна вдало використати у групі як вправу-вступ до дискусії про ідентичність, про те, як ми сприймаємо інших і як інші сприймають нас.

Після такого обговорення особистої «цибулини ідентичності» учасників і учасниць можна провести вправу «**Я теж**» або «**Доміно**». Це жвавi вправи, які допомагають людям познайомитися і дослідити, що їх відрізняє та що об'єднує. Або група може провести дослідження впливів інших культур у своїй місцині; див. «**Відстежуємо різноманіття**».

? Назвіть дві прості (чи смішні!) риси, які іноземець може асоціювати з країною, у якій ви мешкаєте, наприклад, Швейцарія = годинники та банки, Росія = горілка та хутряні шапки. Чи ці речі є важливими складовими вашої ідентичності? Цю гру можна назвати «Словесна асоціація».

Якщо ви хочете більше працювати з тим, як люди створюють асоціації та стереотипи, то вашій групі може сподобатися вправа «**Культур-словник**», командна гра, у якій треба малювати та вгадувати.

Або групі може сподобатися вправа «**Перші враження**», де треба швидко робити судження про людей на підставі їх вигляду. Цікаво подивитися, наскільки різними можуть бути «перші враження» у різних людей і звідки беруться їхні асоціації!

? Нація - це культура?

Ми усі живемо з уявленнями

Як ми бачимо, ідентичність особи не можна звести до лише одного ярлика. Проте ми часто зосереджуємося на якихось обмежених чи викривлених сторонах особистості. Так стається тому, що реакції різних груп людей одна на одну – це результат складної системи соціальних відносин та влади. Щоби зрозуміти, які тут залучені механізми, нам потрібно вивчити роль стереотипів, упереджень та етноцентризму.

Стереотипи

Стереотипи переважно полягають у спільних переконаннях чи думках про певну людську групу. Стереотип – це сукупність характеристик, яка коротко описує поведінку, звички тощо групи людей.

Мета стереотипів – спростити дійсність: «вони ось такі». Керівники – тиранічні; ці люди ліниві, а ось ті – точні; люди, які мешкають у тій частині міста – небезпечні. Нехай одна людина чи кілька осіб справді можуть бути такими, але щоби усі? Часами ми використовуємо стереотипи про групу, до якої себе зараховуємо, щоби почуватися сильнішими чи кращими за інших. (Або навіть щоби вибачити собі свої погрішності: «Що я можу з цим зробити? Ми всі такі!»). Стереотипи зазвичай ґрунтуються на якомусь розумінні чи образі, який ми отримали у школі, через медіа чи вдома, і який згодом розрісся настільки, що стосується усіх людей, котрих можна пов'язати із цим образом.

? *Припускають, що стереотипи нам необхідні для виживання. Як ви вважаєте, наскільки вони корисні?*

У повсякденному мовленні іноді складно розрізнити стереотипи та упередження.

Упередження

Упередження – це судження, яке ми робимо про іншу людину чи людей, коли їх ще насправді не знаємо. Упередження можуть бути позитивними та негативними. Ми засвоюємо упередження під час процесу соціалізації, і їх дуже складно змінити чи викоринити. Саме тому важливо усвідомлювати, що ми їх маємо.

Щоби доступніше пояснити поняття, давайте подумаємо, наскільки добре ми знаємо наших друзів. У нас можуть бути різні друзі на різні випадки: для походів у кінотеатр, для прогулянок, для допомоги із домашнім завданням, для гри у футбол, для концертів. Чи ми знаємо, яка музика подобається нашим друзям та подругам, із якими ми граємо у футбол? Чи ми лише припускаємо? Ми легко та часто робимо такі припущення. Якщо це так легко робити стосовно друзів і подруг, подумайте, наскільки легко має бути робити помилкові судження про людей, яких ви не знаєте.

? *Як гадаєте, чому складно змінювати упередження?*

Упередження та стереотипи – це схеми, які допомагають нам зрозуміти дійсність; коли дійсність не відповідає нашим упередженням, нашому мозку легше змінити інтерпретацію дійсності, аніж змінити упередження. Упередження допомагають нам доповнити інформацію, коли нам її не вистачає. Для демонстрації цього процесу Сіанг Бе просить свою аудиторію послухати такий уривок тексту:

«Мері почула, як по дорозі їде фургончик, що продає морозиво. Вона згадала про подаровані на день народження гроші та забігла додому».

all different
all equal

Цей уривок можна проінтерпретувати так: Мері – дитина, вона хоче морозива, вона побігла додому, щоби взяти гроші і купити собі морозива. Але звідки ви взяли усю цю інформацію? Спробуйте замінити будь-який іменник в наведеному уривку (наприклад, «гроші» на «рушницю») та подивіться, що станеться.

Упередження та стереотипи стосовно інших культурних груп

Ми всотуємо упередження та стереотипи про інші культурні групи часами несвідомо. Але вони звідкись беруться і виконують багато функцій:

- допомагають оцінити власну культуру,
- оцінюють інші культури та способи життя,
- визначають відносини нашої культури з іншими,
- обґрунтовують трактування та дискримінацію людей інших культур.

Етноцентризм

Етноцентризм сильно впливає на наші судження, оцінки та міркування. Тобто, ми віримо, що наша реакція на світ – наша культура – правильна, а інші чомусь не такі. Ми відчуваємо, що наші цінності та спосіб життя – універсальні, правильні для всіх людей, а «інші» просто надто дурні, щоби зрозуміти цей очевидний факт. Властиво, сам лише контакт із людьми з інших культур може підсилити наші упередження, адже наші етноцентричні окуляри не дають нам побачити нічого окрім того, що ми і так очікуємо побачити. Інші культури можуть здаватися привабливими чи екзотичними, але зазвичай ми на них дивимося через призму негативних упереджень чи стереотипів, і тому відкидаємо.

sam bi sarane
sam barabare

Зв'язок між уявленнями та їх впливом

Така реакція несприйняття може проявитися через тісно пов'язані феномени: дискримінацію, ксенофобію, нетерпимість, антисемітизм та расизм. Влада є дуже важливим компонентом стосунків між культурами (та субкультурами), і ці реакції погіршуються, коли більшості доводиться мати справу з меншинами. Дефініції та їх використання змінюються з часом, тож радимо вам порівняти цю частину книги з цінним розділом про **Дискримінацію і нетолерантність** із «Компаса», де наведено новіші приклади.

Дискримінація

Дискримінація – це упередження в дії. Групи маркуються як інакші і піддаються дискримінації. Їх можуть ізолювати, криміналізувати законом, який визнаватиме їх

спосіб життя нелегальним, їх можуть змусити жити у нездорових умовах, позбавити будь-якого політичного голосу, дати найгіршу роботу чи взагалі не дозволяти працювати, забороняти вхід на дискотеки, піддавати безпідставним перевіркам поліції.

? Чи ви знаєте ще якісь приклади дискримінації?

Серед меншин є ті, хто боролися проти такої негативної дискримінації, іноді за підтримки представників більшості. Вони стверджують, що для рівності необхідно популяризувати заходи позитивної дискримінації.

? Ці заходи також називають «позитивними діями». Чи можете ви запропонувати позитивні дії, які могли би побороти перелічені вище негативні форми дискримінації? (Наприклад, консультації із ромами щодо створення відповідних місць для зупинки таборів, які забезпечуватимуть висловлені ними потреби).

Ксенофобія

Ксенофобія походить від грецького слова, що означає «страх чужинців». Тут ми маємо яскравий приклад замкнутого кола: я боюся тих, хто інакші, тому що я їх не знаю, і я не знаю їх, тому що я їх боюся. Подібно до дискримінації та расизму, ксенофобія процвітає завдяки стереотипам та упередженням, хоча вона бере свій початок у невпевненості та страху, який ми проєктуємо на «інших». Цей страх перед «іншими» часто перетворюється на відторгнення, ворожість чи насильство стосовно людей з інших країн, або представників меншин.

Ксенофобію використовують могутні еліти, щоби «захищати» свої країни від зовнішнього впливу, як-от, наприклад, колишній президент Чаушеску, повалений румунський диктатор, який любив цитувати поета Міхая Емінеску:

*«Хто візьме до серця чужинця –
Нехай його поїдають собаки,
Нехай його дім поїдає сміття,
Нехай неслава з'їсть його ім'я».*

? Ксенофілія – це любов до чужинців. Чи ви можете змінити вірша так, щоби він відображав це почуття?

Нетерпимість

Нетерпимість – це брак поваги до практик чи переконань, які відрізняються від ваших. Вона проявляється, коли хтось не хоче дозволити іншим людям діяти інакше чи дотримуватися іншої думки. Нетерпимість може призвести до того,

що людей виключатимуть або відкидатимуть через їхні релігійні переконання, їхню сексуальність чи навіть їхній одяг та зачіску.

all different
all equal

Як ви вважаєте, чи бувають ситуації, коли добре бути нетерпимим?

Антисемітизм

Поєднання влади, упередження, ксенофобії та нетерпимості стосовно єврейського народу називається антисемітизмом. Ця форма релігійної нетерпимості призводить до дискримінації індивідів, а також до переслідування євреїв як групи. Найжахливіший прояв антисемітизму трапився після приходу до влади Гітлера з нацистською ідеологією про расову чистоту. Під час Голокосту чи Шоа в концтаборах померло шість мільйонів євреїв. На жаль, деякі «історики», як-от Девід Ірвінг, намагалися «довести», що концтабори не існували, або що вони були не такими страшними, як їх зображали.

Що ви вивчали про Шоа у школі? Які форми антисемітизму існують сьогодні?

Расизм

Коли ви використовували або чули від інших термін «расист»?

Наслідки расизму жахливі, навіть саме слово расизм лякає. Дати йому визначення також нелегко. Влучне формулювання допомогло б визначити – для усієї Європи – чи певні дії, думки або процеси можна назвати расистськими. Але чи можливо придумати таке визначення?

Расизм ґрунтується на пов'язаних переконаннях, що певні людські риси, здібності тощо визначаються расою, і що існують вищі та нижчі раси. Логічно, що для того, аби прийняти цей аргумент, спершу треба повірити в існування різних людських рас.

Расизм з часом змінює форму, і в деяких місцях його можуть називати по-іншому. Небезпечним є саме це поняття вищості – переваги однієї групи людей над іншими. Якби ми вірили в це, то, залежно від часу та місця, могли стати мовчазними чи активними прихильниками:

- убивства 400 000 ромів¹ під час нацистського режиму,
- убивства та нищення в ім'я «етнічного очищення» цілих спільнот у колишній Югославії,
- твердження, що робота і послуги доступні лише певним групам у суспільстві: «Європа для європейців», «Франція для французів», «Росія для росіян» тощо,

¹ Термін «роми», який використовує Рада Європи, уживається щодо ромів, синті, кале й пов'язаних груп у Європі, зокрема мандрівників/мандрівниць і східних груп (дом і лом), а також охоплює розмаїття відповідних груп, зокрема осіб, які ідентифікують себе як цигани/циганки.

vsí drugační
vsí enakopravni

- «Алжир для алжирців, тож нехай вони усі повертаються туди», «Туреччина для турків, тож нехай вони усі повертаються туди» тощо,
- системи допомоги, яка заманює у пастку більше, ніж допомагає,
- надсилання листів-бомб організаціям, які допомагають шукачам притулку.

Ця освітня збірка ґрунтується на докорінному несприйнятті таких теорій чи переконань. Є лише один вид – людський. Є лише одна раса: людська. Ось і все.

? Чи можна, на вашу думку, назвати расизмом усі наведені вище приклади наслідків ідеї вищості? Якщо ні, то як їх слід називати?

Нижче наведено кілька ідей та пояснень, які по-різному розглядають концепцію расизму:

Расизм – це міф

«Фактично, «раса» це не стільки біологічний феномен, скільки соціальний міф. Міф «раси» завдав величезної шкоди людям та суспільству. В останні роки він спричинив значні людські жертви та неймовірні страждання. Усе це й надалі не дозволяє нормально розвиватися мільйонам людей та позбавляє цивілізацію ефективної співпраці продуктивних мізків».

«Заява про расу», ЮНЕСКО, Париж, липень 1950 р.

А ось реакція на нацистську пропаганду Джуліана Хакслі (з тексту 1935 року «Ми, європейці»):

«Расизм - це міф, небезпечний міф. Це плац для егоїстичних економічних цілей, які у своїй неприхованій наготі виглядатимуть огидно».

«Було домовлено, що расизм можна визначити як дискримінацію однієї групи людей іншою через упередження, що стосуються фізичних рис. Підкреслимо, що расизм - це науково безпідставні спроби створити фальшиві поділи всередині людського роду. «На Землі була лише одна раса: ЛЮДСЬКА РАСА, і навіть використання такої термінології, як «расова дискримінація» або «расові відносини», ризикує легітимізувати частину хибних передумов, які використовують расистські теоретики та групи».

[Міжнародний молодіжний та студентський рух Об'єднаних Націй, «Співіснування багатьох рас у Європі», навчальна сесія, ЕҮС, 1983].

Расизм як ідеологія

«Коли мова йде про інтелектуальне або активне несприйняття іноземців, у публічних дебатах частіше використовують терміни «Auslanderfeindlichkeit» або «Fremdenfeindlichkeit» (що означає ворожість до іноземців). А термін «Rassismus» [расизм] використовується зрідка. Ми будемо вживати саме термін «расизм», але не через його більш виражені конотації морального та політичного звинувачення».

На відміну від інших термінів це чітка історико-аналітична категорія, яка пояснює контекст і причини несприйняття іноземців та іноземок й ненависті до них. Расизм – це суто ідеологічна конструкція, ідеологія, тому що не існує ніяких «рас». Немає доведених зв'язків між фізичними чи культурними особливостями народів та їх основними рисами чи можливостями. Прийняття терміну «раса» є ідеологічно вмотивованим і культурно глибоко вкоріненим – адже виконує важливу функцію збереження існуючих правлячих структур:

- Расизм дозволяє трактувати соціальну нерівність, класові виключення та суперечності як явища природні, а не обумовлені соціальними чинниками. Це допомагає політично і культурно легітимізувати соціальну нерівність та утиски. Їх трактують як долю навіть ті, хто від них потерпає.
- Групи, які визначаються «расовими особливостями», потім можуть назвати винуватцями соціальних та економічних криз. З них роблять цапів-відбувайлів, і це допомагає відвернути увагу від реальних причин кризи та скерує роздратування суспільства на ці групи.

«Неорасизм» уже не ґрунтується переважно на фізичних особливостях, радше, він бере за вихідну точку культурні відмінності. Він частково забуває твердження про вищість і натомість «лише» зазначає, що культура народу (Volk) чи нації необхідна для їх ідентичності, у той час як культурне чи соціальне змішування ставить її під загрозу».

[Jusos in der SPD, «Asyl statt Abschreckung», Argumente 5, Bonn, 1992]

Расизм глибоко закорінений в історії

«Важливо розрізняти різні прояви расизму у різних країнах. Такі країни як Великобританія, Франція та Бельгія (тобто, імперські держави з історією колоніалізму) підтримують расистські ідеології, які, очевидно, пов'язані з експлуатацією та підкоренням чорних людей в ім'я розвитку західного капіталізму. Антрополози і біологи, до яких потім приєдналися соціобіологи, пропонували наукове обґрунтування щодо поводження з чорношкірими людьми як із людським підвидом. Озвучувались гіпотези, що генетичні та суспільні особливості людей із певним кольором шкіри фіксовані та незмінні, і на них ніяк не може вплинути виховання чи довкілля. Це призвело до поширеного переконання, що народи Африки морально, соціально та інтелектуально нижчі за білу «європейську» расу. Відповідно, при взаємодії з ними не слід керуватися тими самими людськими цінностями. До них можна ставитися так як ставляться до рабів, рухомого майна, одиниць власності, як ставляться до худоби чи коней, і використовувати як робочу силу для накопичення прибутку».

[Європейська конфедерація молодіжних клубів, «Расизм у Європі – виклики для роботи з молоддю», навчальна сесія, жовтень 1989].

Расизм може змінюватися

«Расизм відрізняється від расового упередження, ненависті чи дискримінації. Складовою РАСИЗМУ є влада, що дозволяє здійснювати систематичні дискримінаційні практики через основні інституції нашого суспільства, тоді як упередження – це неприхильна думка чи почуття, що сформувалися наперед, без знання, роздумів чи причини.

Расизм = Влада + Упередження

РАСИЗМ буває відкритим і прихованим. Він також набуває двох тісно пов'язаних форм: індивідуальний РАСИЗМ та інституційний РАСИЗМ. Перший складається із відкритих вчинків індивідів, які можуть спричинити смерть, поранення чи брутальне нищення майна. Друга форма менш очевидна. Серед її помітніших проявів – принципи розподілу житла, сегреговані школи та церкви, дискримінаційна політика прийому на роботу і кар'єрного зростання, а також шкільні підручники, що ігнорують роль багатьох етнічних меншин.

Слід також розглянути культурний аспект РАСИЗМУ. Культурний РАСИЗМ проявляється, коли ми використовуємо владу, щоби увічнити власну культурну спадщину, нав'язати її іншим і, водночас, нищити їхню культуру. Це все призводить до ЕТНОЦЕНТРИЗМУ - тенденції недоброзичливо розглядати чужі культури, що породжує характерне відчуття власної вищості.

Культурний Расизм = Влада + Етноцентризм

[Міжнародна федерація ліберальної та радикальної молоді, «Візьмемося за руки: МФЛРМ проти расизму та ксенофобії», 1986]

Що ви думаєте тепер?

Куди далі?

Якщо ми прагнемо почати створювати міжкультурну дійсність, нам доведеться докласти багато зусиль, аби змінити:

- Наше власне ставлення;
- Системи контролю і влади, які створюють нерівність.

Діалог між культурами потребує чимало часу та досвіду. Розвиток міжкультурних підходів залежить не лише від відкритості людей, але і від політиків, які повинні здійснити цілу низку кроків для сприяння цьому процесові.

Можна сказати, що нам потрібно пройти через такі етапи (хоча не треба бути надто строгими і пам'ятати, що цей список – це лише модель для нашої поведінки):

1. Прийняти, що всі ми знаходимося на одному рівні; прийняти рівність прав, цінностей та можливостей; притягувати до відповідальності за расизм та дискримінацію.

2. Краще ознайомитися з іншими; брати участь у дискусіях; знати культури інших народів – іти до них, дивитися, що вони роблять.
3. Спільна діяльність: спільно організовувати, співпрацювати, допомагати один одному.
4. Порівнювати та обмінюватися: обмінюватися точками зору, переживати культури та ідеї інших, приймати взаємну критику, доходити до згоди та приймати рішення разом.

Яку роль у цьому може відігравати міжкультурна освіта? Перейдіть до наступного розділу, який пропонує кілька ідей...

Посилання для цього розділу

- Equipo Claves/Cruz Roja Juventud (1992): **En un mundo de diferencias ... un mundo diferente**, Madrid.
- Casula, Georgio (1992): **Education for an Intercultural Society**, European Youth Centre, Council of Europe, Strasbourg.
- Colectivo AMANI (1994): **Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos**, editorial popular, Madrid.
- Comité espanol (1995): **Guia de campana**, Comité espanol de la Campana Europea de la Juventud, Instituto de la Juventud, Madrid.
- Dublin Travellers Education and Development Group (1992): **Irish Travellers: New Analysis and New Initiatives**, Pavee Point Publications, Dublin.
- European Confederation of Youth Clubs (1989): **Racism in Europe - the Challenge for Youth Work**, Study Session, EYC, Strasbourg.
- European Youth Centre (1991): **Intercultural Learning - Basic Texts**, Training Courses Resource File, Council of Europe, Strasbourg.
- International Federation of Liberal and Radical Youth (1986): **Put the Hands Together: IFLRY Against Racism and Xenophobia**, IFLRY, 1986.
- International Youth and Student Movement for the United Nations (1983): **Multiracial coexistence in Europe**, Study Session, EYC, Strasbourg.
- Jusos in der SPD (1992): **"Asyl statt Abschreckung" in Argumente 5**, Bonn.
- Liégeois, Jean-Pierre (1994): **Roma, Gypsies, Travellers**, Council of Europe, Strasbourg.
- Shafir, Michael (December 1989): "Xenophobic Communism - The Case of Bulgaria and Romania" in **The World Today**, The Royal Institute of International Affairs, London.
- Siang Be (May 1994): **'Überwindung' / 'Abbau' von Vorurteilen/Stereotypen durch politische Bildung?**, Manuscript, Internationale Begegnungsstätte Jagdschloß Glienicke, Berlin.
- Taylor, Mark (1993): **ALIEN 93 Youth Organisations Combatting Racism and Xenophobia**, Youth Directorate, Council of Europe, Strasbourg.
- Van der Gaag, Nikki and Gerlach, Lynne (1985): **Profile on Prejudice**, Minority Rights Group, London.

РОЗДІЛ 3. МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА: ПОЗИТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВІДМІННОСТЕЙ

Тут ми розглянемо:

- Налагодження стосунків
- Механізми та ресурси
- Школа
- Поза школою
- Етапи міжкультурного процесу
- Як використовувати вправи

Як виникла міжкультурна освіта?

Ми, як автори та авторки цієї освітньої збірки, намагалися дуже обережно використовувати терміни «міжкультурний» та «багатокультурний». Наш вибір термінології далеко не випадковий, він радше субверсивний, і ми не граємо словами. Ми маємо на меті кинути виклик вашим думкам та діям і сподіваємося, що ви відповісте тим же.

Реакція освіти на багатокультурне суспільство

Перший розділ збірки демонструє, наскільки збільшився в останні десятиліття темп пертурбацій у наших суспільствах. Зустріч різних культур і надалі залишиться головним фактором і наслідком цих змін. Також ми почали усвідомлювати, що навіть у панівних культурах є люди, які не відповідають звичним нормам - їх можна віднести до представників субкультур. Із цим усвідомленням прийшло й поступове, хоч і не просте визнання, що ці люди мають права і вимагають поваги та прийняття. Уряди на ці зміни реагували неоднозначно, навіть у межах однієї країни.

Із 1960-х років деякі країни започаткували спеціальні освітні програми для дітей давно існуючих меншин та дітей іммігрантів, які прибули нещодавно. Залежно від політичного та культурного контексту, освітні системи мали різноманітні цілі, наприклад:

- Забезпечити можливість дітям іммігрантів повернутися до країни свого походження та легко вписатися у тамтешні соціальну та економічну системи.
- Інкорпорувати дітей з культурних меншин до основної маси суспільства, і цим повністю позбавити їх культурної ідентичності – часом це також називають політикою асиміляції. Це можна було б підсумувати,

розширивши стару максимуму «Коли ти в Римі – роби, як роблять римляни» на «Коли ти в Римі – думай, відчувай, вір і роби як римлянин».

- Допомогти дітям із культурних меншин вписатися в основну масу суспільства, зберігши частину власної культурної ідентичності – іноді це називають політикою інтеграції. «У римському суспільстві робить, як роблять римляни, але у себе вдома ви можете готувати, що захочете, якщо закриєте вікна».

У результаті з'явилися різноманітні освітні форми та підходи, які часом поєднувалися між собою. Але з такими цілями і практиками також були пов'язані й серйозні проблеми. Вони ґрунтувалися на переконанні, що панівна культура за визначенням краща, і тому повинна залишатися не спотвореною контактом з іншими культурами. Значною мірою, йшла гра в одні ворота: очікувалося, що мінятимуться лише «вони». Якщо ми ще й врахуємо той факт, що більшість мігрантів не «повернулися» до країн свого походження, то стає зрозуміло, що такі цілі не відповідають сучасній реальності. І вони мають мало спільного із цілями міжкультурної освіти.

**«Відкриття інших – це відкриття відносин, а не бар'єру»
(Клод Леві Строс)**

Поступово сприйняття багатокультурного суспільства змінилося. Це не мозаїка, у якій культури розташовані поруч без жодної взаємодії. Але це і не плавильний казан, у якому все зводиться до найменшого спільного знаменника. Міжкультурна освіта пропонує процеси, за допомогою яких можна відкрити взаємні відносини та зруйнувати бар'єри. Вона тісно пов'язана з іншими освітніми філософіями, такими як освіта з прав людини, антирасистська освіта та освіта для розвитку. Тому ви очікувано знайдете тут компоненти, які знайомі вам з вашого досвіду в інших царинах. Ми багато чому навчилися завдяки першовідкривачам зі сфери багатокультурної освіти.

Але ми вирішили використовувати термін «міжкультурний». Як зазначає Мішелін Рей, з урахуванням всіх значень префіксу «між» це означатиме:

- Взаємодію
- Обмін
- Подолання бар'єрів
- Взаємність
- Об'єктивну солідарність.

Міжкультурна освіта: процес суспільної освіти

Суспільство стане справді міжкультурним, якщо кожна соціальна група зможе жити в умовах рівності, незалежно від їхньої культури, стилю життя чи походження. Це означає переосмислення не лише того, як ми взаємодіємо із культурами, що здаються відмінними від нашої, але і як ми взаємодіємо з іншими меншинами, що зазнають

**all different
all equal**

**всі різні
всі рівні**

різних форм нетерпимості та дискримінації – такими як гомосексуалісти чи люди з інвалідністю. Багатьом соціальним, економічним і політичним силам необхідно об'єднатися для формування такого суспільства. Багатокультурні суспільства – це можливість, скористатися якими сьогодні ми можемо саме завдяки такому важливому механізму, як міжкультурна освіта.

Головною метою міжкультурної освіти має бути сприяння та покращення засад взаємовідносин між різними суспільствами і різними групами культурної більшості та меншості.

Ця мета зобов'язує:

- Дбати про те, щоби різноманіття ґрунтувалося на рівності, а не слугувало виправданням для маргіналізації.
- Прагнути визнати різні культурні ідентичності та популяризувати повагу до меншин.
- Мирно вирішувати конфлікти інтересів.

Ця загальна мета передбачає, що міжкультурна освіта має відбуватися у суспільстві загалом. Неможливо мріяти про міжкультурне суспільство і працювати лише із однією залученою стороною, тобто лише із меншинами чи лише із більшістю.

Потреби більшості та меншин різні, але взаємопов'язані

Першочергова потреба меншин – особливо якщо вони сформувалися в результаті процесів імміграції – здобути низку навичок та знань. Наприклад, без здатності спілкуватися загальнозрозумілою мовою складно, а то й неможливо вижити у суспільстві. Натомість для більшості першочергова потреба – переглядати усталені норми, ставити під сумнів звичні способи мислення, особливо негативні стереотипи та упередження стосовно меншин. Нам усім не завадить отримати розуміння ролі, яку відіграють владні відносини у суспільстві і, відповідно, як вони впливають на міжкультурні відносини.

Логічно, що із цими різними потребами пов'язані різні цілі. Для більшості суспільства міжкультурна освіта має:

- поглибити розуміння існування взаємозалежного світу та заохотити до дій, що відповідають цій реальності;
- подолати негативні етнічні упередження та стереотипи;
- сприяти позитивному оцінюванню відмінності та різноманіття;
- знаходити та підкреслювати подібності;
- створювати позитивні ставлення та навички поводження із людьми з інших суспільств та культур;
- перетворювати принципи солідарності та громадянської сміливості в дію.

Усі зазначені вище цілі міжкультурної освіти релевантні і для меншин. До того ж, їм необхідно навчитися жити в мейнстрімі суспільства так, аби не втратити власну культурну ідентичність.

Хоча міжкультурна освіта має відбуватися у всьому суспільстві, безсумнівно, зосереджується вона на системі відносин дітей та молоді. Цей пріоритет виправданий, адже саме вони будуть значною мірою майбутніми громадянами та громадянками міжкультурних суспільств. Вони також є важливим каналом комунікації з дорослими і, наприклад, можуть допомогти своїм старшим родичам зрозуміти необхідність змін. Разом з тим, очевидно, що ця збірка корисна і для освіти дорослих.

Міжкультурна освіта для дітей та молоді має дві важливі функції:

- Допомогти здобути вміння розпізнавати нерівність, расизм, стереотипи та упередження;
- Дати знання та вміння, які допоможуть їм кинути виклик та намагатися змінити ці механізми, коли вони зустрічатимуть їх у суспільстві.

Освітні підходи як в середині школи, так і поза нею є надзвичайно важливими. Те, як ми називаємо ці підходи, великою мірою залежить від контексту. Правда й у тому, що багато більш формальних методів використовуються у позашкільній освіті (лекція, доповідь, письмові завдання...), але й більш неформальні методи також зустрічаються у школах (групова праця над проєктами, використання місцевого середовища...). Коли ми писали цю Освітню збірку в 1994-1995 роках, ми все ще не розрізняли неформальну та інформальну освіту (про останню говорилося нечасто). З тих часів розмови на цю тему вже відбуваються в іншому ключі. А Європейський молодіжний форум навіть випустив програмний документ «Молодіжні організації як неформальні освітяни – визнання нашої ролі» (листопад 2003). Під інформальною освітою тепер частіше розуміють незаплановані навчальні ситуації: у сім'ї, в автобусі, під час розмови з друзями.

Детальніше про виклики, які стоять перед сучасними освітніми системами та потребу у взаємодоповнюваності формальної та неформальної освіти можна прочитати в розділі про **Освіту з «Компаса»**.

Два способи подорожувати:

1. Формальна міжкультурна освіта

Формальна міжкультурна освіта включає наукові програми та ініціативи, що створюються у школі та від її імені.

Після сім'ї школа – це головний агент соціалізації, через який діти отримують не лише академічну освіту, але й багато вивчають про власний культурний код. Цей код повинен бути відкритим до інших культур, релігій та стилів життя. Тож спроби запровадити міжкультурну освіту без активної підтримки школи гарантовано матимуть незначні успіхи, а то й взагалі будуть приречені на провал. Саме тому

ми трохи розглянемо тут цю тему, хоча за задумом ця освітня збірка має більше використовуватися в неформальній освіті.

Міжкультурна освіта вимагає від школи важливих процесів відкриття та оновлення, пристосування навчальних планів до реалій багатокультурних суспільств. Школи дедалі більше беруть у своїй роботі за основу принцип, що усі є рівними. Тепер міжкультурна освіта просить школи додатково визнати та поважати культурні відмінності між індивідами.

Загалом, школа повинна докласти зусиль для того, щоби:

- створювати рівні соціальні та освітні можливості для дітей із культурних груп меншин;
- покращити усвідомлення культурних відмінностей як спосіб протидії дискримінації;
- захищати та розвивати культурний плюралізм у суспільстві;
- допомагати дітям конструктивно вирішувати конфлікти – з урахуванням різних інтересів та через пошук спільних цілей.

Як агент міжкультурної освіти, школа має подвійну роль: одна стосується груп меншин та їх культур, а друга – груп і культур більшості.

Стосовно груп меншин та їх культур

Роль школи у прийнятті, соціалізації та включенні дітей із груп меншин незамінна.

Тому міжкультурна освіта має розвинути програми, створені для забезпечення базових потреб меншин у зміцненні свого становища та отримання суспільного визнання.

Ці програми базуються на основній культурі, але відкриті до змін і повинні дозволити дітям поступово зрозуміти культурний код суспільства більшості, а також здобувати здібності та інструменти для особистої самостійності і впевненості в собі у рамках цього суспільства.

Цей останній аспект повинен включати:

- певні знання про ваше оточення та людські стосунки у ньому;
- розуміння специфічної для культури ідеї часу;
- розуміння економічних відносин, особливо тих, від яких залежить зайнятість та виживання людей;
- знання про ваше близьке середовище та організації за межами школи, які можуть вам бути корисними;
- розуміння політичної системи та як нею користуватися.

Стосовно більшості

Діти та молоді люди, які належать до більшості, повинні навчитися позитивно та творчо жити поруч із іншими.

До шкільних навчальних планів необхідно внести міжкультурні елементи, які:

- Відкидатимуть етноцентричне розуміння культури чи ідею, що можна встановити ієрархію різних культур.
- Братимуть до уваги – об'єктивно і з повагою – особливості різних культур, які живуть разом на певній території.
- Відкриють дітям, які навчаються у школі, погляд на світ; особливо це важливо для місць, у яких живе мало меншин.

А самі школи?

Водночас, очевидно, що школа повинна переосмислити свою власну позицію. Надто часто вона передає негативні стереотипи про інші групи і культури та підсилює їх. Нам потрібна конструктивна розмова про те, як функціонує школа, за участю всіх учасників освітнього процесу: вчительок і учителів, дітей, батьків, адміністрації, місцевої влади, інституцій. Щоби міжкультурна освіта працювала у класі та навколо нього, потрібно втілити різні важливі структурні зміни. Не достатньо лише доброї волі, потрібні також дії. Існує багато прикладів добрих практик з усієї Європи, ось кілька рекомендацій:

- Міжкультурна освіта має бути одним із ключових чинників у підготовці всіх учителів та вчительок. Справжній особистий досвід краще підготує учителів та вчительок допомагати своїм учням та ученицям практикувати активну толерантність. Наприклад, вони можуть працювати якийсь час в іншій культурі, рефлексуючи, що відбувається із ними самими у процесі.
- Потрібно переглянути підручники та інші навчальні матеріали, врахувавши інших. Завдяки цьому діти у школі можуть навчитися сприймати різні точки зору та перспективи як «нормальні». Як підручники з історії різних країн описують битву під Ватерлоо? Які країни чи регіони розташовані у центрі карт, що використовуються на уроках географії?

Втілити такі зміни у шкільні системи буде неймовірно складно, але в результаті ми можемо отримати і значні переваги. У нас тут більше немає місця на подальшу розмову на цю тему. Якщо ви хочете дізнатися більше, радимо книгу Антоніо Перотті **«На захист міжкультурної освіти»**, яка пропонує блискучий огляд досвіду, отриманого Радою Європи з освітянами в 1990-х роках. Також перегляньте 5 розділ **«Компаса»**, особливо підрозділ про **Освіту**.

2. Неформальна міжкультурна освіта

Цілі неформальної міжкультурної освіти співпадають із цілями формальної міжкультурної освіти. Головне, що їх відрізняє – це надавачі освітніх послуг та методи роботи. Залежно від освітніх та політичних традицій, з якими ви себе ототожнюєте, ви можете знати ці процеси в неформальній освіті як «міжкультурне навчання». Це важливий момент, який стосується одного із базових принципів, покладених в основу при створенні цього збірника. Ми вважаємо молодих людей суб'єктами власного навчання: вони самі для себе відкривають, яким є сенс їхнього світу та створюють стратегії для мирного життя у ньому.

Неформальні освітяни працюють із молоддю в молодіжних клубах, молодіжних

організаціях та рухах, у центрах інформації та допомоги для молоді, у вільний час після школи, на вулицях, під час міжнародних молодіжних обмінів, у хостелах для молоді та молодих безробітних, в усіх географічних та соціо-економічних вимірах Європи. Багато з них є волонтерами, які безкоштовно витрачають свій час - вони вважають, що ця робота надзвичайно важлива. Навіть вищенаведений перелік не охоплює усього спектру тих, хто займається організацією неформальних заходів для молоді. Насправді, серед найефективніших провайдерів освіти - молоді люди, які навчають один одного. [Детальніше про цей підхід, який називають навчанням однолітків (*peer education*), йдеться у виданні «**DOMINO**», також створеному у рамках кампанії «Усі різні – усі рівні».] Усі ці та багато інших ситуацій створюють можливості для неформальної міжкультурної освіти.

Кілька важливих рис неформальної освіти відрізняють її від формальної:

- Неформальна освіта – добровільна, вона не має обов'язкового характеру, притаманного шкільній освіті, через який інколи учні та учениці не сприймають підходи чи предмети, які є частиною навчального плану.
- Провайдерам неформальної освіти доводиться докладати більших зусиль, щоби учасники та учасниці не втрачали до них інтересу, адже комерційний світ заввиগ্রашки пропонує привабливі альтернативи.
- Неформальній освіті притаманні тісні стосунки з учасниками та учасницями, завдяки чому спілкування відбувається легше (хоча інколи також і більш напружено!).
- Зміст адаптується разом із учасницями та учасниками до їх реалій і потреб.
- Існує більший вибір при визначенні цілей та підборі відповідних занять.
- Активна та партисипативна методологія, що застосовується в неформальній освіті, забезпечує кращу ефективність.

Звісно, неформальна освіта не могла би існувати без наявної формальної освіти, і є багато можливостей покращити їх сумісність. Ви можете адаптувати викладені у Частині Б вправи для використання у школах, але ми зосередили свої зусилля на їх використанні саме в рамках неформальної освіти молоді. Далі ми детальніше розглянемо основи цих вправ.

Робота з молоддю – безперервний процес

Незалежно від віку, люди, які стикаються із викликами та проблемами багатокультурного суспільства, не можуть просто взяти і перейти від їх нерозуміння до критичної свідомості та дії. Цього можна добитися лише завдяки міжкультурному освітньому процесові, у нашому випадку – неформальному, а разом з ним можна втілити багато різних занять та ініціатив.

Міжкультурна освіта має допомогти молодим людям зрозуміти походження і механізми расизму, нетерпимості, ксенофобії та антисемітизму. Особисте розуміння може породити колективну дію, і саме ми маємо сприяти цьому процесові. Для

довершення картини необхідні також політичні та економічні заходи: освіта має як певні обмеження, так і обов'язки. Вже були спроби прописати, на що саме слід звертати увагу під час планування програм із міжкультурної освіти - відповідні джерела ви можете знайти в розділі про ресурси, вміщеному наприкінці цієї збірки. Ми вирішили трохи спрощено порівняти міжкультурну освіту з дорогою, на якій є певні етапи, що заслуговують зосередження нашої уваги та відповідних зусиль.

Ось ці смисли:

- I) Уявити себе ззовні.
- II) Зрозуміти світ, у якому ми живемо.
- III) Ознайомитися з іншими реаліями.
- IV) Позитивно ставитися до відмінностей.
- V) Надавати перевагу позитивному ставленню, цінностям та поведінці.

Ви можете вирішити, що деякі етапи важливіші за інші, або що вам узагалі треба обрати інший шлях. Ці етапи можна поєднувати у довільній послідовності, але, оскільки ця збірка не чотиривимірна, ми будемо розглядати їх по черзі, включно із запропонованими ідеями та змістом, із яким можна працювати.

I) Уявити себе ззовні

У міжкультурній освіті вихідним пунктом для подальшої роботи є рефлексія про себе та нашу реальність.

Ідеї та зміст:

Наша власна соціальна та культурна дійсність:

- Оцінити, що є позитивного та негативного у нашій дійсності.
- Наші звички, способи мислення, стилі життя тощо – це лише один із можливих способів реакції на світ; існують також інші реалії, які не є ані кращі, ані гірші, вони просто інакші.
- Якщо ми пояснимо нашу дійсність іншим людям, які її не розуміють, то це може допомогти розвинути інакше її бачення.

Реакції на інші соціальні та культурні реалії, з якими нам доводиться жити:

- Упередження та стереотипи у нашому суспільстві стосовно інших суспільств та культур.
- Чому виникають ці упередження та стереотипи?
- Чому деякі упередження та стереотипи позитивні, тоді як інші – негативні?
- Вплив упереджень та стереотипів на наше ставлення до інших людей.

Дискримінація - випадкове явище:

- Будь-кого іноді можуть дискримінувати.
- Чому відбувається дискримінація?
- Яких форм вона набуває?

II) Зрозуміти світ, у якому ми живемо

Різні суспільства, країни чи держави не можуть розвиватися, якщо залишатимуться ізольованими одне від одного.

Ідеї та зміст:

Ми живемо у взаємопов'язаному світі:

- Суспільства потрібні одне одному.
- Європа – не планета! (гасло запозичене у Центру Північ-Південь Ради Європи).

Спільна відповідальність:

- Обставини, що змушують багатьох людей залишати свої країни заради виживання, значною мірою зумовлені економічною системою, на якій ґрунтується наш спосіб життя.

Сьогодні не достатньо просто усвідомити, що ми живемо у взаємозалежному світі; нам необхідно працювати над реагуванням на глобалізацію. Дослідження причин та наслідків розміщено у розділі про **глобалізацію «Компаса»**.

III) Ознайомитися із іншими реаліями

Чимало негативу у ставленні до культур, стилів життя чи суспільств, відмінних від наших, походять від «страху невідомого». Ось чому найважливішим елементом міжкультурної освіти є заохочення до знайомства та пізнання інших культур. На відміну від туристів чи туристок, які зберігають безпечну дистанцію, нам потрібно залишатися при цьому відкритими до ризиків, що виникають під час зустрічі та обміну. Під час цього ознайомлення нам потрібно намагатися зрозуміти реалії, що відрізняються від наших.

Ідеї та зміст:

Що ми знаємо про інші культури чи стилі життя?

- Як ми отримали інформацію про інші культури, суспільства, країни?
- Скільки у цьому знанні реалій, а скільки – наперед сформованих думок, які так чи інакше на нас вплинули?
- Наскільки нам необхідно сумніватися в інформації та образах, які ми отримуємо з масмедіа?
- Чи дійсно можна довідатися, як воно - «опинитися у чужій шкурі»?

Не існує нижчих чи вищих культур:

- Кожна культура є результатом іншої дійсності.
- У кожній культурі існують позитивні сторони, з яких ми можемо навчатися, і негативні, які можемо критикувати. Як їх розрізнити?

Інакше не означає гірше, просто несхоже:

- Які чинники визначають відмінності між людьми як щось негативне?

IV) Позитивно ставитися до відмінностей

На підставі чого ми можемо поглянути на відмінності з позитивної сторони?

Ідеї та зміст:

Наша власна культура – це суміш відмінностей:

- Соціальна та культурна дійсність, до якої ми належимо – це результат конгломерації відмінностей.

- Але ми не вважаємо, що ці відмінності створюють непереборну перешкоду для спільного існування.

Відмінності між різними культурами - це позитивний факт:

- Зв'язки та відносини між різними культурами збагачують не лише індивідів, а й суспільства. Вони можуть бути джерелом надзвичайних розваг та задоволення.
- Кожне суспільство та культура можуть чогось навчитися у інших суспільств і навпаки.
- Як нам вчитися уникати негайних суджень про ті сторони інших культур чи стилів життя, які видаються нам «дивними»?
- Як нам навчитися жити із відчуттям (тимчасової) небезпеки, що виникає у нас у зв'язку з цими процесами?
- Як використати неймовірні можливості таких зустрічей, які допомагають нам відкрити нові сторони власної ідентичності?

V) Надавати перевагу позитивному ставленню, цінностям та поведінці

Усі ці етапи ґрунтуються на підтримці цінностей: прав людини, визнання, сприйняття, активної толерантності, поваги, мирного розв'язання конфліктів та солідарності.

- Якщо ми заявляємо про право на солідарність, то, як стверджує Жан-Марі Бержере, ми зобов'язані цю солідарність демонструвати. Це один з тих висновків, які наближають нас до міжкультурної освіти. Але тільки самі ж молоді люди можуть змінювати своє ставлення та висновки, а ми можемо лише фасилітувати цей процес, працюючи разом із ними над різними викликами у певний період часу.
- Якщо ми працюватимемо на підтримку такого ставлення, то буде легше заохочувати позитивну поведінку щодо людей з інших культур. Але нам слід брати до уваги, що ці ставлення та поведінка неможливі, якщо їх не розвивати паралельно із такими рисами, як чесність, співпраця, спілкування, критичне мислення та організованість.

Пауза на роздуми

Міжкультурна освіта – це не завершена програма, яку можна повторювати без постійної модифікації. Навпаки, вибір можливих міжкультурних вправ просто неймовірний, але нам необхідно постійно запитувати себе, що ми робимо та чому. Неможливо придбати якусь чарівну формулу, яка забезпечить нам успіх.

Щоби допомогти нам зрозуміти, як та де розставити обмеження для кожної неформальної міжкультурної освітньої вправи, нам необхідно намагатися пам'ятати про наступні чинники:

- **Вміст та обсяг вправи, яку ми плануємо організувати.** В Іспанії є прислів'я, яке добре це підсумовує: «Ми не можемо вдавати, що полюємо на слона вудочкою».

- **Контекст, у якому ми працюватимемо, та обмеження, які він на нас накладає.** Мотивація учасників та учасниць буде відрізнятись, залежно від місця проведення та їх мотивації брати участь.
- **Рівень знайомства та стосунки із молодими людьми, з котрими ми будемо працювати.** Якщо ми їх добре знаємо та розраховуємо на довготермінові плани, це відповідно вплине на наші цілі. Процес нашого планування зміниться, якщо ми будемо організовувати одноразову подію із молодими людьми, яких ми ще не знаємо.
- **Рівень залученості до вправи.** Результати будуть кращими, якщо учасники та учасниці відчуватимуть відповідальність за результати вправи, аніж якщо вони відчуватимуть, що можуть грати лише пасивну роль.

З іншого боку, врахуйте, що:

- **Ізольовані вправи мають обмежений вплив.** У міжкультурній освіті ми звертаємо увагу на цінності, ставлення і поведінку. Тому бажано, щоби кожна вправа розвивалася із врахуванням ширшого процесу. Та це не означає, що нам слід відмовлятися від навіть обмежених можливостей сприяти міжкультурному процесові. Потрібно лише скоригувати наші амбіції.
- **Значення вправ має стосуватися повсякденного життя учасників та учасниць.** Наша мета – створити позитивне ставлення у нашому власному середовищі та пов'язати це середовище із рештою світу.

Як саме підійти до кожної неформальної освітньої вправи, залежить від наших конкретних можливостей діяти, а також від учасників та учасниць. Ми використовували ці принципи та ідеї під час створення вправ для Частини Б, але ми усвідомлюємо, що неможливо і нелогічно створювати непорушні правила.

У підсумку, корисно пам'ятати, що:

Почавши з активної та динамічної методології...

- ми працюємо з процесами...
- завдяки яким, та за допомогою інформації, аналізу і критичних роздумів про дійсність...
- учасники та учасниці у нашій роботі знайдуть спосіб, як:
- позитивно взаємодіяти з людьми з інших культур у своєму повсякденному житті...
- і придумують стратегії, як перетворити ці позитивні стосунки із людьми з інших культур в індивідуальну чи колективну дію.

Посилання для цього розділу

all different
all equal

- Equipo Claves/Cruz Roja Juventud (1992): **En un mundo de diferencias ... un mundo diferente**, Madrid.
- Bergeret, Jean-Marie (March 1995): "A propos d'interculturel/Re: Intercultural Learning" in **Multiplier**, European Youth Centre, Council of Europe, Strasbourg.
- Chisholm, Lynne (1995): "The Council of Europe's Youth Centre Past, Present and Future: an Interview with Peter Lauritzen" in Circle for Youth Research Co-operation in Europe, **The Puzzle of Integration, European Yearbook on Youth Policy and Research**, Volume One, De Gruyter, Berlin/New York.
- Colectivo AMANI (1994): Educación Intercultural. **Análisis y resolución de conflictos**, editorial popular, Madrid.
- Council of Europe (1995): **DOmino - A Manual to use Peer Group Education as a Means to Fight Racism, Xenophobia, Anti-Semitism and Intolerance**, Strasbourg.
- Dublin Travellers Education and Development Group (1994): **Reach Out - Report by the DTEDG on the 'Poverty 3' Programme 1990-1994**, Pavee Point Publications, Dublin.
- European Commission (1994): **Community of Learning - Intercultural Education in Europe**, Luxembourg.
- European Commission (1994): **Report on the Education of Migrants' Children in the European Union**, Luxembourg.
- European Youth Centre (1991): **Intercultural Learning Basic Texts**, Training Courses Resource File Volume 3, Strasbourg.
- Hope, A., Timmel, S. and Hodzi, C. (1985): **Training for Transformation - A Handbook for Community Workers**, 3 vols, Mambo Press, Gweru, Zimbabwe.
- Jones, Crispin and Kimberley, Keith (1986): **Intercultural Education -Concept, Context, Curriculum Practice**, Council of Europe, Strasbourg.
- Office of Multicultural Affairs (1994): **Local Diversity, Global Connections** (2 Volumes), Australian Government Publishing Service, Canberra.
- Otten, Hendrik and Treuheit, Werner (1994): **Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis**, Leske + Budrich, Opladen, 1994.
- Perotti, Antonio (1994): **Plaidoyer pour l'interculturel/The Case for Intercultural Education**, Council of Europe, Strasbourg.
- Ruffino, Roberto (1995): "Interview about Intercultural Education" in International Christian Youth Exchange, **ICYE Handbook - European Youth Exchanges**, ICYE, Brussels.
- Rey, Micheline (1986, reprinted 1992): **Training Teachers in Intercultural Education?**, Council of Europe, Strasbourg.
- Vink, Caroline and Groot, Klaas (1994): **Over en weer: werkboek internationale groepsuitwisselingen in het jongerenwerk**, Stichting IVIO/Exis, Lelystad.

kaikki erilaisia
kaikki samanarvoisia

ЧАСТИНА Б

ВПРАВИ, МЕТОДИ ТА РЕСУРСИ

I. Вступ

Вправи з цієї частини збірки були написані для усіх, хто працює із молодими людьми (у віці 14+) чи дорослими поза школою або в рамках неформальних освітніх заходів на теми рівності, расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості.

Цей розділ створено як гнучкий ресурс, який можна використовувати у широкому діапазоні контекстів. Наприклад, ви можете бути молодіжним працівником чи працівницею, лідером/лідеркою групи, фасилітатором/фасилітаторкою семінару, учасником/учасницею церковної дискусійної групи, вчителем/вчителькою чи наставником/наставницею у сфері освіти для дорослих. Можливо, ви працюєте з цією групою регулярно, або лише інколи, ви можете працювати в малій групі чи з більшими групами людей, які не знають добре одне одного - наприклад, у рамках семінару. Ваша група може бути гендерно однорідною або змішаною, до неї можуть входити люди з однієї культури, країни чи релігії, або з багатьох. Якою б не була ваша ситуація, існують рекомендації, які допоможуть вам адаптувати ці ідеї та вправи до ваших потреб та до потреб людей у групі.

tous différents
tous égaux

Як використовувати цю збірку

Збірка задумана якомога більш гнучкою, і ви можете використовувати її так, як вирішите! Кожну вправу можна використовувати самостійно, але ми радимо поєднати дві чи більше вправ, щоби вивчити питання та запланувати подальші дії.

Ми наполегливо рекомендуємо, щоби перед початком ви переглянули усю збірку. Це дасть вам загальне розуміння, що до неї входить і як це можна використовувати. Прочитайте Частину А, щоби ознайомитися із обґрунтуванням вправ. У Частині А ви також знайдете довідкову інформацію щодо розглянутих в збірці проблем, яка допоможе вам відповісти на будь-які питання, що можуть виникати під час дискусій.

Для зручності ми згрупували вправи за чотирма темами, які відповідають послідовному освітньому процесові:

Вправи **Г** допоможуть створити гарну **атмосферу в групі** та посилити навички комунікації і **групову динаміку**.

Вправи **У** працюють з **уявленнями**, які ми маємо про людей з культур, країн чи соціальних груп, відмінних від наших.

Вправи **М** досліджують соціальні, економічні, культурні чи освітні **механізми**, які лежать в основі ситуацій дискримінації, відмови, виключення та маргіналізації.

Вправи **Д** заохочують людей **діяти** для втілення соціальних змін, що ґрунтуються на цінностях рівності та сприйняття «відмінності».

Ми рекомендуємо почати із вправ, що працюють з уявленнями, а тоді перейти до тих, що опрацьовують механізми виключення, і врешті до тих, які допомагають подумати, як діяти далі. Після того як ви розпочнете, а учасники та учасниці почнуть задавати питання, може бути доцільним думати про вправи як про частину сітки, яку ви можете використовувати у будь-якому порядку.

Ми ставили собі за мету надати чіткий опис кожної вправи та ідей, що ви можете робити далі. Слід наголосити, що це лише рекомендації, і кожен користувач цього збірника може вільно адаптувати та використовувати цей матеріал так, як йому потрібно.

З якою б групою ви не працювали, найімовірніше, вашою відправною точкою буде щось, що відбувається у вашій місцевості, або те, що цікавить учасників та учасниць вашої групи. Вам необхідно використовувати викладені у збірнику ідеї, щоби допомогти учасницям та учасникам краще зрозуміти проблему і розвинути емпатію до залучених людей. Проте, недостатньо самого лише розуміння, важливо працювати над створенням міжкультурного суспільства, де поважають різноманіття та відмінності, а гідність особистості вітається і підтримується. Цей елемент проактивності є важливим наслідком вправ, що увійшли до збірника. Не достатньо знати про проблеми, ми маємо також намагатися бути послідовними у своїх ставленнях та діях. Тому міжкультурну освіту слід розглядати як частину ширшого освітнього процесу, що стосується «Освіти для громадянства», з наголосом на солідарності, толерантності, відповідальності, відвазі та повазі. Вона ґрунтується на досвіді програми «Права людини, мир і глобальна освіта» та сприяє цьому.

II. Освітній підхід

Вправи у цьому збірнику створено так, щоби допомогти вам працювати з питаннями міжкультурної освіти за допомогою двох підходів: участь та робота у групах.

Участь означає, що ми не розглядаємо молодь як об'єкт нашої роботи, вони радше є ресурсом, на який ми можемо розраховувати. Використання цього збірника передбачає роботу з людьми, а не роботу на них. Наше головне завдання та виклик – це заохочувати людей починати самим контролювати свої дії. Це дозволить їм розширити свої можливості.

Робота в групах – це інструмент, що допомагає людям отримати краще розуміння та контроль над власним досвідом, знаннями, навичками та ставленням. Таким чином, процес роботи в групах – це механізм, завдяки якому те, що вивчає кожний індивід, матиме не просто особистий, а й суспільний вплив.

Міжкультурна освіта (детальніше описана в Частині А) – це соціальний освітній процес, завдяки якому люди можуть краще усвідомити власну культуру та взаємозалежність між культурами, включно з повагою до відмінностей (чи ця відмінність обумовлена культурою, релігією, етнічним походженням, сексуальною

орієнтацією, національністю, соціальним статусом чи інвалідністю). Тож люди цінуватимуть свою культуру у ширшому, світовому контексті, і це дозволить їм зрозуміти, відчувати емпатію та цінувати інших людей, а також працювати разом над створенням кращого та більш справедливого світу.

Міжкультурна освіта передбачає працю з такими аспектами людської суті, як ставлення, почуття, сприйняття, цінності та досвід. До цих сторін людськості не можливо достукатися лише через інтелектуальний підхід, для цього також потрібний і особистий досвід. Наприклад, якщо ми хочемо розвивати відчуття солідарності серед молоді щодо іммігрантів, недостатньо просто дати інформацію про становище останніх, актуальну статистику та дані. Необхідно, щоби у молоді з'явилося значно глибше відчуття та розуміння, що імміграція не трапляється випадково, і саме їхній спосіб життя міг примусити людей мігрувати, і що країни походження мігрантів не бідні самі по собі, їх довели до бідності. Схоже, щоби подолати гомофобію та дискримінацію ромів, краще не читати звичну лекцію, а дати людям змогу відчувати, як воно – бути об'єктом щоденної дискримінації та упереджень. Та це не применшує значення основної інформації, яка необхідна для подолання глибоко закорінених стереотипів та упереджень, наприклад, що більшість ромів не живуть у наметах і таборах, а мають цілком «звичний» спосіб життя, чи що гомосексуальні люди існували у всіх суспільствах та культурах.

Люди краще зрозуміють ситуацію, якщо працювати починаємо від їх власного знання, відчуттів та досвіду. З такої вихідної точки вони зможуть навчитися адаптуватися до різних культурних та міжособистісних відносин, а звідти переходити до отримання нового сприйняття та знань. Тому ми працюємо не лише на когнітивному чи інтелектуальному рівні, а робимо особливий наголос на життєвому досвіді та на ефективному чи емоційному рівні. Водночас, не слід забувати, що для закріплення цінностей, які популяризують міжкультурна освіта, солідарність, повага та емпатія, потрібно допомагати людям розвивати такі навички, як співпраця, комунікація та критичний аналіз.

Ми можемо вважати, що наше навчальне завдання складається з трьох етапів: Думати, Відчувати та Діяти, під час яких ми будемо працювати з нашими Головами, Серцями та Руками.

Робота з молоддю

Праця у сфері міжкультурної освіти з партисипативною груповою динамікою передбачає дотримання у своїй роботі певних фундаментальних принципів:

1. Ми починаємо з того, що люди вже знають, з їхніх думок та досвіду, і від цього даємо їм змогу шукати й разом знаходити нові ідеї та досвід.

У нас всіх є ідеї та думки щодо проблем і питань, які стосуються нашого повсякденного життя. Ми формуємо їх під впливом наших сімей та соціального оточення, нашого безпосереднього досвіду, того, що ми читаємо; інформації, яку ми отримуємо у школі, через телебачення, радіо тощо; обговорень та обміну поглядами з іншими людьми та наших

особистих роздумів. Усе це утворює свого роду фільтр, через який ми бачимо «дійсність». Саме тому ви, як фасилітатор чи фасилітаторка групи, не повинні її ігнорувати, а маєте почати з цієї дійсності та використовувати її як основу для набуття нового досвіду.

2. Ми маємо заохочувати молодих людей, щоби вони брали участь у дискусіях та максимально вчилися один в одного.

Кожен з нас може чогось навчитися і чомусь навчити. Робота у групах посилює нашу здатність навчатися, вона дозволяє нам досліджувати нові ідеї та аналізувати нову інформацію разом, а отже підтримує і особистісний розвиток. Окрім того, коли люди активно беруть участь у чомусь (наприклад, у міжкультурній освіті), у них виникає сильніше відчуття відповідальності за процес та результати, а тому вони докладають значно більше зусиль.

3. Нам потрібно увесь час думати про те, як люди можуть перетворити свій конкретний досвід міжкультурної освіти у просту, але ефективну діяльність, що демонструватиме заперечення процесів маргіналізації, дискримінації та виключення.

Міжкультурна освіта не діє лише на індивідуальному рівні, вона вимагає одночасної дії на особистому та колективному рівнях. Тож наше завдання полягає в тому, щоби посилити «практичний» вимір міжкультурної освіти – ми маємо переконатися, що завдяки роботі в групі молодь прийде до конкретних висновків, релевантних для їх повсякденного життя.

У нашій роботі з молоддю (що ґрунтується на роботі в групах та партисипативному підході) ми розраховуємо на важливий інструмент - вправи. Це ресурси, з якими ми працюємо, щоби допомогти молодим людям засвоїти свій досвід як емоційно, так і інтелектуально. Важливо розуміти, що вправи не є самоціллю, а радше приводом чи ключем, який відкриває двері до чогось дуже важливого - спільного навчального процесу, що ґрунтується на обміні думками та досвідом, відкритті нових вимірів дійсності, спільному творенні альтернатив та усвідомленні расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості.

Вправи у цьому збірнику було створено для використання у груповому навчальному процесі. Як саме ви вирішите їх застосовувати, залежить від віку, здібностей та інтересів молодих людей із групи, з якою ви працюєте, а також від часу та простору, які вам доступні. Але вправи розроблено так, щоби ви могли створити власну програму, відповідно до послідовного методологічного процесу:

Г – означає вправи, які допоможуть сформувати та згуртувати групу. Ці вправи допоможуть створити гарну групову атмосферу, посилять навички комунікації та групову динаміку. Серед цих вправ ви знайдете криголами.

Деякі вправи, особливо з третього рівня, можуть видатися складними чи навіть неможливими для людей, у яких немає добрих навичок дискусії, активного слухання та міжособистісного спілкування, а також для тих, хто не розуміє процесів та динаміки роботи в групах (здатність працювати з іншими над досягненням спільної мети в дусі взаємоповаги і співпраці). Вправи у цьому збірнику було створено в рамках міжкультурної освіти, вони ґрунтуються на взаємній повазі до особистості,

переконанні, що досвід – це шлях до людського зростання, і що експериментальне навчання є цікавим, приємним, корисним та позитивним, і призводить до особистісного та соціального розвитку. Без чіткого розуміння цих засад можуть виникнути труднощі та конфлікти, коли перед людьми постане виклик дослідити свої думки, почуття та емоції стосовно власних упереджень, переконань і поглядів на світ. Гарна робота в групах забезпечує безпечне середовище для таких досліджень.

У - позначає вправи, які дають змогу переглянути наші уявлення про людей із культур, країн та соціальних груп, що відрізняються від наших.

З цими уявленнями важливо працювати тому, що існує сильна залежність між нашими уявленнями чи стереотипами про інших людей та упередженнями і дискримінацією. Якщо ми не зрозуміємо, звідки беруться ці уявлення та не навчимося критично до них ставитися, ми не зможемо аналізувати вплив, який вони мають на нас та наші погляди на світ. Першим кроком до подолання расизму і нетерпимості має бути визнання суті цих уявлень, усвідомлення, що вони – це лише якийсь образ, який часто має дуже мало спільного з дійсністю.

М - позначає вправи, які дозволять людям відкрити і проаналізувати соціальні, економічні, культурні чи освітні причини, що зумовлюють ситуації дискримінації, відмови, виключення та маргіналізації.

Якщо ми не вмітимемо розпізнавати механізми, що породжують виключення та дискримінацію, ми ніколи не зможемо опрацювати і змінити їх. Необхідно мати уявлення про інтереси, владу та політику місцевого, державного та світового рівня, які лежать в основі конфліктів між людьми. Мало хто б наважився покинути свої домівки, якби не війни, голод, брак можливості працевлаштування, політичні чи релігійні переслідування тощо. Схоже, люди конфліктують між собою через змагання за житло, роботу, освіту і медицину. Нам необхідно задуматися над питанням, чому у світі склалася така ситуація і чому так складно її змінити.

Д - означає вправи, які розвивають усвідомлення, що індивіди та групи можуть діяти для того, щоби спричинити чи розвивати соціальні зміни, які ґрунтуються на цінностях солідарності, повазі, сприйнятті «відмінності» та вільному обміні ідеями.

Якою була би користь від використання цієї збірки людьми, якби вони в результаті не навчилися, не почали зростати та впроваджувати зміни? Саме зміну ми вважаємо основним наслідком запропонованих тут вправ. Дія може відбуватися на особистому рівні, наприклад, краще усвідомлення себе та власного погляду на світ, визнання важливості наших особистих дій. Діями також можуть бути якісь спільні кроки на місцевому рівні, у межах власних спільнот, спрямовані на підтримку меншин чи тих, кого вважають «інакшими». Діями може бути також спільна праця над змінами у межах організацій на місцевому, регіональному, державному і міжнародному рівні з метою створення більш справедливого, толерантного міжкультурного світу.

В англійській мові існують такі фрази, як «Ніхто не зробив більшої помилки ніж ті, хто не зробили нічого, тому що думали, що можуть змінити лише зовсім трохи» та «Щоби пройти милу, необхідно зробити перший крок». Подібні фрази існують у

всіх мовах, і ми пропонуємо вам створити власну збірку їхніх аналогів. Ви знайдете інші ідеї, що допоможуть вам почати діяти, в абетці кампанії на с. 63.

III. Створення міжкультурної освітньої програми

Важливо пам'ятати, що у кожній європейській країні реалії суттєво відрізняються, при чому як у межах кожної країни, так і між країнами. Тому ми рекомендуємо фасилітаторкам і фасилітаторам, які проводитимуть вправи, адаптувати їх до реальної ситуації, що існує у їхніх країнах, регіонах чи містах. Якщо наведені приклади чи запропоновані для дебрифінгу й оцінювання запитання нерелевантні для соціального та культурного контексту вашої групи, знайдіть інші приклади чи питання, які підходять краще.

Дуже мало вправ можна безпосередньо перекласти для використання з контексту однієї країни до іншої, чи з однієї групи до іншої. Окрім мовних особливостей, культурні та соціальні відмінності кожної групи чи рівень ознайомлення із темами завжди означатиме, що вам доведеться адаптувати ідеї, запропоновані у цьому збірнику, до вашої власної ситуації. Як ми зазначали вище, успіх нашого освітнього підходу полягає у використанні учасницями і учасниками їх власного досвіду, почуттів, ставлень, навичок та знань.

Не переживайте! Вам не часто доведеться міняти усю вправу! У більшості випадків достатньо буде адаптувати до ситуації групи та цілей кампанії лише оцінювання і обговорення. Наприклад, якщо ви збираєтеся працювати з темою релігійної толерантності, у деяких країнах дискусію можна зосередити на обговоренні стосунків між мусульманською і християнською культурами. А в інших краще обговорити антисемітизм чи стосунки між католиками і православними. Оскільки проблеми, яких стосується кампанія, існують у всіх країнах (хоча й у різних формах), ваші зусилля, спрямовані на адаптацію вправ, повинні зосереджуватися на поясненнях учасникам, як ці проблеми пов'язані з їхньою ситуацією. «Підказки фасилітаторці/фасилітатору» пропонують деякі ідеї та підказки стосовно адаптації методів і тем.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Під час роботи з молоддю необхідно постійно пам'ятати про баланс між цілями, що стосуються міжкультурної освіти, та цілями, що стосуються розвитку групи. Одним із головних завдань фасилітатора/фасилітаторки є зміцнення і підтримка гарної атмосфери між учасниками й учасницями групи, і (наскільки це можливо) - стимуляція і заохочення самостійної креативності та прагнень. Це допоможе учасникам і учасницям відчувати, що їхня робота потрібна та продуктивна, і призведе до значущих та цікавих висновків і досвіду.

Як вести дискусію

Обговорення надзвичайно важливі для освітнього процесу. Після кожної вправи вам необхідно запланувати час, хоча б і незначний, щоби завершити все дебрифінгом та оцінюванням. Ми також наводимо тут нотатки, які допоможуть вам вести дискусії. Слід звертати особливу увагу на те, щоби всі у групі, якщо хочуть, могли брати участь у роботі. Наприклад:

- Створіть гарну робочу атмосферу, завдяки якій усі зможуть вільно висловитися та бути почутими. Вам доведеться витратити час на те, щоби люди познайомилися й почали довіряти одне одному. Також організуйте фізичний простір так, щоби усім було зручно.
- Попросіть учасників та учасниць висловити свою думку чи розказати про свій досвід, пов'язаний із питаннями, які ви обговорюєте.
- Використовуйте знайомі учасникам слова, фрази та мову, згадуйте про нещодавні випадки чи факти, які траплялися у районі, де вони мешкають. Пов'яуйте обговорення із їхнім життям.

Як давати раду з конфліктами

Можливо, під час виконання вправ виникнуть певні конфлікти. Цього слід очікувати. Ми просимо людей досліджувати дуже непрості та викличні питання, заохочуємо їх висловлювати свої думки і критично мислити. Це все складові міжкультурного освітнього процесу. Він ніколи не є простим, навпаки - може бути надзвичайно стресовим.

Якщо це взагалі можливо, то варто уникати ситуацій, які можуть призвести до виникнення конфліктів та перериватимуть освітній процес. У вашій ролі фасилітатора/фасилітаторки:

- Пам'ятайте про кожну людину в групі та про будь-які емоції, що можуть виникнути через кожну конкретну вправу або певну роль у рольовій грі чи симуляції.
- Переконайтеся, що усі розуміють: вони не зобов'язані говорити більше або надавати про себе якусь інформацію, якщо вони не відчують, що їм це комфортно.
- Дайте учасникам та учасницям час розігрітися перед будь-якою вправою, а також заплануйте час на те, щоби вони могли увійти та вийти зі своїх ролей.
- Заплануйте достатньо часу на дебрифінг та обговорення.

Проте, вам слід бути готовим до того, що між учасниками та учасницями можуть виникати конфлікти, адже ми працюємо із темами, що стосуються наших власних почуттів, досвіду та цінностей. Не панікуйте! Коли ми працюємо з такими питаннями, то завжди емоційно в них залучаємося. Конфлікт не завжди негативне явище, особливо якщо ви не втрачаєте контроль над ситуацією. Ось кілька підказок стосовно того, як можна позитивно вирішувати конфлікти, без посилення наявних суперечностей чи призупинення роботи:

- Плануйте достатньо часу на дебрифінг та обговорення. Якщо потрібно, витрачайте на це більше часу.
- Допомагайте роз'яснювати позиції, ставлення та інтереси людей.
- Пом'якшуйте напругу в групі, наприклад, попросіть усіх сісти або проговорити три хвилини у малих підгрупах, поставте ситуацію, що виникла, у ширший контекст тощо.
- Заохочуйте всіх активно слухати одне одного.
- Наголошуйте на тому, що об'єднує людей, а не розділяє їх.
- Шукайте консенсусу. Просіть людей знайти свої спільні інтереси, а не пробувати піти на компроміс і відмовитися від попередньо заявлених позицій.
- Шукайте рішення, які можуть вирішити проблему без «відтворення» конфлікту.
- Запропонуйте залученим у конфлікт поговорити з ними особисто в якийсь інший час.

Якщо виникають більш серйозні та глибокі конфлікти, які створюють напругу та паралізують роботу групи, можливо, краще перенести пошуки рішення на інший час, і пошукати відповідної можливості для вирішення проблеми. Такий крок може бути і необхідним, і позитивним. Якщо ви перенесете вирішення конфлікту, то дасте залученим у нього сторонам час подумати про ситуацію та запропонувати якісь нові підходи чи рішення. Проте, хочемо наголосити, що в ніякому разі конфлікт не можна ігнорувати, приховувати чи заперечувати. Ховатися від конфлікту, немов страус, марно, і часто це найгірший приклад ставлення до конфлікту.

Оцінювання чи підведення підсумків

Часто ми не думаємо критично про наш досвід, але ми всі просто розуміємо, коли нам подобається чи не подобається те, що трапилось. Але оцінювання та підведення підсумків – це невід'ємні складові навчального процесу, і ми наполегливо рекомендуємо вам наприкінці кожної вправи упродовж певного часу проговорювати з групою, що люди вивчили, і як це стосується їхнього життя, їх громади та світу загалом.

Ми пропонуємо, щоби ви спробували організувати цей процес, запитуючи учасників та учасниць:

- Що трапилось під час вправи, і як вони почувалися?
- Що вони дізналися про себе?
- Що вони дізналися про теми, розглянуті в рамках вправи?
- І, врешті, якими будуть їх подальші дії, і як вони можуть використати те, що вони вивчили?

Підведення підсумків у групі не обов'язково має відбуватися за допомогою питань. Ви також можете використовувати інші методи, наприклад, мову тіла, малюнки, скульптури тощо. Розділ про додаткові ресурси цього збірника містить посилання на книги про такі види методів підведення підсумків.

Ми також пропонуємо вам після кожної сесії самим подумати про те, що відбулося. Зробіть нотатки стосовно таких питань:

- Як, на вашу думку, пройшла вправа: підготовка, досягнення цілей тощо.
- Чого навчилися учасники та учасниці.
- Які результати, що вони робитимуть тепер, після виконання цієї вправи?

Але процес оцінювання та підведення підсумків цим не завершується! Ми не змогли би видати цю збірку такою, якою вона є, якби не отримували зворотного зв'язку. Тому будемо вдячні за коментарі про ваш досвід використання книги. Будь ласка, заповніть та надішліть нам форму оцінювання, яку ви можете знайти на с. 215.

IV. Вправи

Вправи у цьому розділі було створено та випробувано із різними групами у різних країнах. Проте, слід визнати, що різні групи по-різному реагують на вправи, тож ми можемо запропонувати лише приблизний час, розмір групи та рівень необхідних для виконання вправи навичок. Якщо сумніваєтеся, краще запланувати більше часу, особливо на дебрифінг та оцінювання.

Ми згрупували вправи відповідно до чотирьох тем, описаних на с. 52:

Г означає вправи, які допомагають створити гарну атмосферу в групі, покращити навички комунікації та групову динаміку.

У означає вправи, які працюють із уявленнями, які ми маємо про людей з інших культур, країн чи іншого соціального походження.

М означає вправи, які досліджують соціальні, економічні, культурні чи освітні механізми, що лежать в основі ситуацій дискримінації, відмови, виключення та маргіналізації.

Д означає вправи, які заохочують людей діяти, працювати над втіленням соціальних змін, що ґрунтуються на цінностях рівності та сприйняття «відмінності».

Вправи також згруповано у **рівні 1-4**, які позначають загальний рівень розуміння, навичок ведення дискусії та здібностей, які необхідні для участі у вправах, що ґрунтуються на досвіді. Вправи **рівня 1** – це короткі та дуже прості ввідні вправи, створені для того, щоби стимулювати початкове зацікавлення темою; вони не вимагають особливих умінь дискутувати чи працювати в групі. Натомість вправи **рівня 4** довші, вимагають добрих навичок дискутувати і працювати у групі, концентрації та співпраці між учасниками та учасницями. Для них також потрібна довша та ретельніша підготовка. Вони також більш всеохопні і надають ширше та глибше розуміння проблем.

V. Подяки

Вправи, що увійшли до цього збірника, були зібрані під час тижня обговорень, експериментів та генерування ідей у Євро-латиноамериканському молодіжному центрі в іспанському місті Молліна. Люди пропонували ідеї, над якими ми потім разом працювали. Проте, не завжди просто пригадати, звідки ми взяли ці ідеї. Дещо

дізналися із книжок, а дещо почули від інших чи вивчили на тренінгах. Тому ми не у всіх випадках можемо вказати відповідне джерело. Ми просимо вибачення у людей чи організацій, які заслуговують подяки, але чиє ім'я тут не згадано. Ми докладемо усіх зусиль, щоби виправити цю ситуацію у фінальній версії збірника.

Ми дякуємо організаціям, завдяки яким автори та авторки отримали досвід, за допомогою якого створили вправи із цього збірника:

- Європейський молодіжний центр Ради Європи, Страсбург
- Колектив AMANI, Мадрид
- Equipo Claves, Мадрид
- The Woodcraft Folk з Великобританії
- Центр освіти для дорослих (Wensum Lodge) Норвіч, Великобританія
- Молодіжна та громадська служба міста Норфолк, Великобританія.

Нас надихали, зокрема, такі публікації:

Educacion Intercultural. Analisis y resolucion de conflictos, Colectivo AMANI y Escuela de Animacion y Educacion Juvenil, Paseo de la Castellana, 101, 2. ISBN 84 7884 129 6.

En un mundo de diferencias ...un mundo diferente, Equipo Claves y Cruz Roja Juventud.

Racetracks, Greenwich Education Service, Greenwich, London, UK. ISBN 1 898443009.

Інші конкретні посилання вміщено після відповідних вправ.

Вправи, рівні та розглянуті теми

ВПРАВА	РІВЕНЬ	РОЗГЛЯНУТІ ТЕМИ				СТОРІНКА
		Г	У	М	Д	
Абетка дій в рамках кампанії	1				Д	63
Антоніо та Алі	2		У			64
Повітряні кульки	2	Г			Д	66
Культур-словник	2		У			68
Люба подруго / любий друже	4	Г		М	Д	71
Доміно	2	Г				73
Мрії	3	Г	У	М	Д	75
Конкурс єврожартів	4		У	М		77
Єврозалізниця "à la carte"	3		У			79
Кожен малюнок розповідає історію	3		У	М	Д	82
Перші враження	2		У			84
Прорвися у коло	2		У	М		86
Вгадай, хто прийде на вечерю?	4		У	М		89
Лінія історії	2	Г		М		93
У нашому районі	4			М	Д	95
Острів	4			М		101
Зроби це!	3			М		107
Блакитна Книсна	2	Г	У			110
Ярлики	3		У	М		112
Мінімум 20	4			М		114
Створення новин	4		У	М	Д	125
Я теж	2	Г				127
Упередження в медіа	4		У	М	Д	129
Моє дитинство	2	Г	У			132
Моя історія	2	Г		М		134
Державне свято	2		У	М		136
Зайва/Зайвий	2	Г				138
Один дорівнює одному	2	Г				140
Шлях до розвитку	3			М		143
Особисті герої	2		У		Д	153
Портрети	3		У	М		155
Біженка/біженець	3		У	М	Д	157
Правила гри	4			М		160
Пошук подібності та виявлення різноманіття	2	Г				162
Відчуття дискримінації	3			М	Д	164
Казки світу	2	Г	У			166
Простежуємо різноманіття	4		У	М		176
Дерево життя	3			М		179
Що ви бачите?	2		У	М		182
Де ви стоїте?	4			М	Д	184
Біле майбутнє	3			М		187
Криголами	1	Г				190
Як розпочати роботу над темою кампанії	1	Г				197

Г: Групова динаміка та комунікація

У: Уявлення та сприйняття людей

М: розуміння механізмів, що зумовлюють дискримінацію, виключення чи маргіналізацію

Д: Вправи, що заохочують молодь діяти

Абетка дій в рамках кампанії

all different
all equal

- А** – діяти проти антисемітизму
- Б** – бути поінформованими
- В** – відмінність
- Г** – боротися з гомофобією
- Д** – дружба
- З** – зебри, тому що неможливо визначити - чорні вони чи білі
- Ж** – жага більш справедливого світу
- К** – кампанії проти ксенофобії
- Л** – цінувати людство
- М** – вивчати іншу мову
- Н** - міжкультурне навчання
- О** – відкрити очі на несправедливість
- П** – протистояння утискам, співпраця та турбота
- Р** – рівність
- С** – справедливість
- Т** – толерантність
- У** – унікальність
- Ф** – фокус на роботі в місцевій громаді
- Х** – хотіти задавати питання і в усьому сумніватися
- Ц** – цінувати розмаїття
- Щ** – щиро поважати тих, хто інакші
- Я** – почати якомога швидше та ділитися

Що ця кампанія означає для вас?

Ви можете використовувати цю міжкультурну абетку для початку дискусії, або як посібник можливих дій проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості.

Збільшену фотокопію можна використовувати як плакат, і дописувати там свої ідеї.

Антоніо та Алі

Кажуть, що творчу роботу потрібно виконувати наодинці. А чи пробували ви створити історію із 10 (або й більше) людьми? Ось нагода попрактикуватися!

Головні питання

- Стереотипи

Цілі

- Дослідити власні уявлення про людей з інших країн, культур, соціальних груп тощо.
- Усвідомити, як ці образи обумовлюють наші очікування щодо людей, котрі належать до інших груп.

Час: 30 хвилин

Розмір групи: 8-10 осіб. Увага: більшу групу можна об'єднати у менші

Підготовка

- М'яч
- Папір і ручка для спостерігача/спостерігачки
- Фліпчарт та маркер

Інструкції

1. Попросіть людей сісти в коло.
2. Попросіть когось бути спостерігачем/спостерігачкою. Поясніть, що ця людина має сидіти за межами кола та записувати історію, яку інші створюватимуть.
3. Поясніть решті групи, що разом вони створюватимуть колективну історію за допомогою м'ячика.
4. Тоді скажіть: «Це історія про Антоніо, молодого чоловіка із Мадрида» та передайте м'яч комусь із групи і попросіть їх продовжити історію одним чи двома реченнями, а тоді передати м'яч комусь ще.
5. Продовжуйте таким чином колективно придумувати історію.
6. Після того, як м'ячик перейде з рук у руки 10 чи 12 разів, попросіть його та скажіть: «Антоніо знає Алі, марокканського хлопця, у якого також є своя історія», поверніть м'яча назад комусь у коло і попросіть учасників розпочати розповідати історію Алі.
7. Завершіть вправу через 10-15 хвилин.

Дебрифінг та оцінювання

Попросіть спостерігача/спостерігачку зачитати, що вони занотували про історії.

Тоді попросіть групу переповісти, що історії Антоніо та Алі розказують про їхнє життя. Коментуйте по ходу, як це стосується уявлень, які ми маємо про молодих чоловіків з Мадриду та Марокко. Записуйте основні пункти на фліпчарті.

Спитайте, звідки походять ці образи. Чи усі мали схожі уявлення про Іспанію та Марокко? Чому? Чому ні?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Історію найкраще вигадувати спонтанно та у швидкому темпі. У такому разі спостерігачу/спостерігачці може бути складно усе записувати. Цю проблему можна вирішити, залучивши другу людину або записавши звук.

Важливо з самого початку представити вправу саме як кооперативне створення історії.

Імена персонажів мають скерувати групу до теми, яку ви хочете дослідити. Отже, якщо, наприклад, ви хочете попрацювати з темою імміграції, виберіть імена, які традиційно асоціюються із більшістю та іммігрантами. Якщо ви хочете попрацювати із сприйняттям жінок та чоловіків, виберіть чоловічі та жіночі імена.

Цю вправу можна адаптувати до будь-якої ситуації, в якій існує дискримінація. Для цього слід окреслити умови першим реченням історії: «Це історія Франка, молодого гомосексуала...» чи «Це історія Марії, людини з інвалідністю...» і порівняти це з історією когось із більшості суспільства.

Варіанти

1. Об'єднайте групу у дві підгрупи та попросіть кожну групу працювати лише над однією з історій. Порівняйте результати. Перевага цього варіанту – учасниці/учасники не здогадуються, що історії порівнюватимуться. Учасниць та учасників потрібно розділяти на групи довільно.
2. Створіть дві підгрупи та попросіть кожну написати або намалювати біографію чи важливий момент із життя одного з персонажів історії. Порівняйте обидві отримані біографії чи оповіді.

Пропозиції для подальшої роботи

Якщо вам подобаються історії та сюрпризи, прочитайте «Казки світу» (с. 166).

ЯКБИ Алі жив у країні Антоніо, як би він почувався, належачи до меншини, а як почувався би Антоніо, належачи до більшості? Спробуйте вправу «Прорвися у коло» (с. 86).

Повітряні кульки

*Щоби втілювати мрії, треба звільнитися від ланцюгів, що нас сковують.
Разом ми можемо здійснити наші мрії.*

Головні питання

- Які вибере група.

Цілі

- Створити позитивну атмосферу в групі.
- Подумати про механізми пригнічення, дискримінації та виключення.
- Спонукаати групу до позитивних дій та заохотити подальшу активність.

Час: 20-30 хвилин

Розмір групи: 10-40 осіб

Підготовка

- 2 повітряні кульки на кожного учасника.
- 2 стрічки (завдовжки приблизно 50 см) на кожного учасника.
- Перманентні маркери чи фломастери – достатньо для усієї групи.
- Блок стікерів та олівців.
- Порожня стіна чи дошка.
- Кімната має бути такого розміру, щоби люди могли по ній бігати, а її центр слід звільнити від стільців та столів.

Інструкції

1. Попросіть учасниць та учасників окремо поміркувати про те, у якому суспільстві вони хочуть жити, і визначити одну чи дві характеристики цього суспільства.
2. Попросіть їх записати ці характеристики на стікерах, а тоді почергово почепити ці папірці на стіні чи на дошці.
3. Тепер попросіть усіх учасниць та учасників подумати про дві речі - «ланцюги», які не дають досягнути цих двох характеристик їхнього ідеального суспільства.
4. Роздайте маркери, вручіть кожній людині дві повітряні кульки, два шматки мотузки і попросіть їх надути кульки та написати на них великими літерами два «ланцюги», які не дають їм втілити суспільство їх мрії.
5. Рухаючись по колу, попросіть кожну особу по черзі озвучити два слова, які вони написали на своїх кульках.
6. Скажіть групі, що тепер у них є можливість розірвати «ланцюги». Кожна людина має прив'язати по одній кульці до кожної щиколотки. Коли усі це зроблять, роз'ясніть, що розірвати ланцюг можна наступивши на кульку і луснувши її. Щоби гра була ще веселішою та змагальною, можете запропонувати учасницям та учасникам спробувати лускати кульки інших людей, водночас оберігаючи власні.
7. Дайте сигнал для початку гри.

Дебрифінг та оцінювання

Почніть обговорення із запитання, чи сподобалася учасникам вправа і що вони про неї думають. Розвиньте дискусію, наприклад, такими питаннями:

- Чому ланцюги, які нас «пригноблюють», настільки важкі? Звідки вони беруться?
- Чому, на вашу думку, деякі люди сковані більшою кількістю ланцюгів, аніж інші?
- Хто вони?
- Що можемо зробити ми, щоби допомогти їм розірвати свої ланцюги?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа добре поєднується із вправою «Мрії» (с. 75), оскільки обидві розглядають схожі теми. Пограйте у «Повітряні кульки» після того, як група складе разом свої малюнки про мрії.

Родзинкою «Повітряних кульок» є веселощі та піднесеність, які настають, коли усі стають на кульки і чути, як вони лускають. Тому якщо ви вирішите змінити вправу, то саме цей її елемент варто залишити.

Замість кульок ви можете натомість використати презервативи. Презервативи складніше луснути, і тому завдання їх порвати буде ще веселішим. З іншого боку, деякі види дуже складно порвати, тому перш ніж використовувати, перевірте їх самі. У деяких групах використання презервативів буде перевагою, бо допоможе зламати табу на розмови про секс чи про СНІД. Але майте на увазі, що у певних обставинах їх використання може бути непродуктивним!

Простішу версію цієї вправи, лише з кульками та шнурками, можна використовувати як енерджайзер чи початкову вправу (хоч і дещо фінансово затратну) для цілої групи.

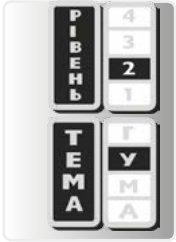
Пропозиції для подальшої роботи

Що саме можна зробити далі, впливатиме із обговорення. Наприклад, одним із результатів може стати планування групою якоїсь конкретної діяльності, яку вони захочуть втілити разом, щоби «розірвати ланцюги». Або ж вони запланують роботу над втіленням якогось одного аспекту їхнього ідеального суспільства.

Наступною можна виконати вправу «Люба подруго / любий друже» (с. 71), яка дає можливість уважніше розглянути погляди та почуття стосовно згаданих питань.

Культур-словник

Яким є ваше перше уявлення про когось із іншої країни? Як це можна перекласти у малюнок? Якщо вам подобається гра у Pictionary, ви полюбите і «Культур-словник».

Головні питання

Уявлення, стереотипи та упередження.

Цілі

- Опрацювати і дослідити наші стереотипи та упередження стосовно інших людей.
- Робота з нашими уявленнями про групи меншин.
- Зрозуміти, як діють стереотипи.
- Спонукати до креативності та спонтанного генерування ідей у групі.

Підготовка

- Список речей, які повинні намалювати учасниці та учасники
- Фліпчарт та маркери для запису результатів
- Аркуші паперу (приблизно розміру А4) та ручки для групових малюнків
- Клейка стрічка чи булавки для демонстрації малюнків

Час: 45 хв – 2 години (залежить від розміру групи).

Розмір групи: Будь-який.

Інструкції

1. Попросіть учасниць і учасників сформувати команди з 3-4 осіб.
2. Запропонуйте командам узяти кілька аркушів паперу, олівець і знайти місце, де вони працюватимуть на певній відстані одна від одної.
3. Запросіть по одній людині з команди і роздайте їм слово.
4. Попросіть повернутися до своїх груп та намалювати слово, а інші учасниці/учасники команди мають його вгадати. Вони повинні малювати лише малюнки: не можна використовувати ні слів, ні чисел. Не можна говорити, окрім як для підтвердження правильної відповіді.
5. Решта команди може лише висловлювати здогадки і не може задавати питання.
6. Коли слово відгадують, команда має його вигукнути.
7. Запишіть рахунок на фліпчарті.
8. Після кожного раунду попросіть людину, яка малювала, підписати на малюнку, про яке саме слово йшлося без огляду на те, чи його вгадали, чи ні.
9. Тепер запропонуйте командам вибрати людину, яка малюватиме наступною. Переконайтеся, що всі учасниці й учасники команди малювали хоча б раз.
10. Наприкінці попросіть групи повісити свої малюнки. Це дозволить порівняти та обговорити різні інтерпретації та образи слів.

Дебрифінг та оцінювання

- Проведіть цю частину вправи у малих групах (можна у тих самих командах).
- Попросіть учасниць і учасників розказати, чи вправа видалася їм складною, і чому.
- Тоді попросіть людей подивитися на малюнки на стіні і порівняти різні образи та різні інтерпретації, які викликали одні й ті самі слова.
- Попросіть їх сказати, чи співпадають образи з дійсністю і спитайте тих, хто малював, чому вони вибрали саме такі образи.
- Далі спитайте, звідки ми беремо наші образи, чи вони негативні, чи позитивні, і який вплив вони можуть мати на наші стосунки з людьми, що нас оточують.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Невелику групу можна не розділяти для гри у «Культур-словник»: попросіть одну людину малювати у першому раунді, хто вгадає – малюватиме у наступному, і так далі.

Майте на увазі, що люди, які вважають, що не вміють малювати, можуть вважати це завдання занадто складним. Переконайте їх, що вам не потрібні витвори мистецтва, і заохочуйте усіх спробувати щось намалювати у рамках гри.

Швидше за все, під час виконання вправи виринуть найбільш очевидні та загальні стереотипи стосовно інших людей, включно з іноземцями та меншинами. Вправа дуже творча та весела, проте важливо, щоби вона не завершилася лише на етапі малювання. Група має також поміркувати про ризики стереотипізації та, особливо, звідки беруться наші уявлення.

Усім потрібні стереотипи, щоби мати змогу якось будувати відносини з оточенням та людьми навколо нас. Усі ми маємо та поширюємо стереотипи, і це не лише неunikно, а й необхідно. Тому слід уникати будь-яких суджень стосовно стереотипів, носіями яких виявляться учасники. Натомість у ході оцінювання та обговорення варто наголосити, що слід пам'ятати: стереотип - це лише образ та припущення, які часто мають мало спільного з дійсністю. Найкращий спосіб уникати упереджень, що призводять до дискримінації – це усвідомити стереотипи та ризики, що пов'язані з їх використанням.

Цікаво, що ми зазвичай не маємо стереотипного уявлення про людей, з якими мало взаємодіємо. Наприклад, подумайте про власні стереотипи стосовно когось зі Словенії, Сан-Марино чи Бутану? Якщо у нас і будуть якісь стереотипи стосовно них, то це буде щось на кшталт «вони хороші люди». Тому ми пропонуємо включити до списку слів, які треба буде намалювати, приклад принаймні однієї національності, яка є меншиною у вашій країні, однієї, яка не є, та однієї, з якою група не мала контактів, або мала незначний досвід взаємодії. Попросіть учасників подумати про різницю між стереотипами, та чим це можна пояснити.

Під час дискусії можна також проговорити, звідки беруться стереотипи. Можна проаналізувати роль медіа, шкільної освіти, сім'ї та кола однолітків.

Для «Культур-словника»:

Правила та ідеї стосовно того, що команди малюватимуть, слід адаптувати до національного та культурного контексту групи. Нижче ми наводимо деякі пропозиції, які ви можете змінювати. Наприклад, якщо ви плануєте використовувати образи національностей, важливо не дозволяти прапори чи валюти – це буде надто просто! З іншого боку, щоби люди не вгадували, просто називаючи асоціативні послідовності, важливо розмежовувати описи певних меншин з іншими словами, що стосуються концепцій, об'єктів чи людей, які не мають стосунку до теми. Наприклад, якщо ви плануєте попросити описати угорку, румуна та французку, краще почати з угорки, тоді використати слово «расизм» чи «меншина», а лише тоді – «румун», за яким буде «приятель», а аж тоді «французка». Це зробить гру різноманітною, стимулюватиме змагання та веселощі.

Пропозиції слів, які можна малювати:

Расизм - Відмінність - Освіта - Дискримінація - Антисемітизм - Біженка - Конфлікт - Європейський - Українка (чи громадянка іншої країни, у якій виконується вправо) - Селянин - Бідність - Мусульманка - Гомосексуальна людина - Європеєць - Рівність - Людина з ВІЛ - Ром - Японець - Росіянка - Африканець - Права людини - Медіа - Туристка - Іноземець - Солідарність - Біженка - Незряча людина - Любов - Арабка - Молдаванин.

Пропозиції для подальшої роботи

Заохочуйте учасниць і учасників групи більше звертати увагу на те, як стереотипи використовуються у медіа, рекламі, а також на те, як вони на них реагують. Попросіть їх знайти якісь приклади та принести на наступну зустріч.

Ми отримуємо уявлення про інших людей та культури не лише з малюнків чи письма, але і з музики. Можна використати вправу «Блакитна Книсна» (с. 110), щоб дослідити музичні уявлення.

Або ж, попрацювавши із темою стереотипів, далі ви можете дослідити, якими можуть бути наслідки стереотипізації та чіпляння «ярликів» на людей. Для цього можна використати вправу «Ярлики» (с. 112).

Люба подруго / Любий друже...

У нас усіх є думки, ідеї та почуття, якими ми б хотіли поділитися, але часами про них складно говорити. Іноді легше висловити свої думки, написавши листа.

Головні питання

- Ті, що стосуються теми сесії.

Цілі

- Заохотити учасниць і учасників висловлювати свої погляди та почуття.
- Популяризувати емпатію та розуміння різних точок зору стосовно певного питання.
- Заохочувати участь членів групи, яким важко говорити перед іншими.
- Розпочати дискусію про солідарність, рівність та взаємоповагу.

Час

Цю вправу слід розтягнути на один чи два дні і пристосувати до загальної програми.

Частина А: 30 хв

Частина Б: 15 хв

Частина В: 30 хв

Частина Г: 45 хв

Розмір групи: від 5 до 30 осіб.

Підготовка

- Ручки і папір
- Доступ до ксерокса

Інструкції

Частина А: Виокреміть двох чи трьох учасниць/учасників та попросіть їх написати особистого листа комусь із групи на якусь конкретну тему, наприклад, про приналежність до меншини, про расизм, Європу, несправедливість тощо. Ці листи слід закінчити запрошенням до відповіді, наприклад: «А що ти думаєш про це?», «Можеш мені з цим допомогти?», «А яка твоя думка?»

Частина Б: На початку наступної сесії, попросіть тих хто писали, зачитати листи цілій групі.

Частина В: Попросіть людей, яким були адресовані ці листи, написати відповіді.

Частина Г: Наприкінці сесії чи перед тим, як група зустрінеться знову, попросіть отримувачів зачитати відповіді.

all different
all equal

Дебрифінг та оцінювання

Розпочніть обговорення, попросивши учасниць і учасників, які писали листи, сказати, що вони вивчили завдяки цій вправі, а тоді попросіть решту групи сказати, що вивчили вони, слухаючи інших. Продовжуйте обговорення тем, згаданих у листах, з цілою групою.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа дає чудову нагоду людям чітко подумати про те, що вони думають чи хочуть сказати на певну тему. Вона дає можливість учасницям і учасникам, яким складно висловлюватися усно, взяти участь у загальному обговоренні. Вправа допомагає створити дуже позитивну атмосферу всередині групи і сприяє особистому порозумінню. Її також можна використати для вирішення конфліктів у групі.

Ця вправа підходить для будь-якої групи, але особливо добре функціонує у міжнародних групах.

Тема листа має стосуватися цілі тренінгової сесії. Наприклад, якщо темою є «насилля», то вихідним пунктом може бути недавня подія, як-то конфлікт між двома молодіжними групами, напад на когось, рейд поліції до табору ромів тощо.

Частина А: Вибирати людей, які першими писатимуть листа, слід із урахуванням внутрішнього різноманіття групи, наприклад, одна людина з більшості, одна людина з меншини; різні види меншин, жінка та чоловік тощо.

Важливо, щоби ті, хто пишуть листи, знали, хто ще це робить – так вони не писатимуть одне одному, а звертатимуться до інших учасниць і учасників групи. Учасниці/учасники отримують інструкції писати якомога більш особистого листа, але вони самі мають вирішувати наскільки саме. У цьому контексті «особисте» означає, що обрані теми мають якось торкатися учасниць/учасників, або мають бути для них особливо важливими.

З цією вправою може виникнути така складність, що деякі учасниці/учасники переживатимуть, що «не вміють писати». Тоді їх доведеться заохочувати. Тут у нагоді можуть стати роздаткові матеріали для кожного – ксерокопії написаних у частині А листів.

Пропозиції для подальшої роботи

Напишіть листи про щось, що вас хвилює. Надішліть їх відповідним органам влади, політикам і політикиням чи місцевим газетам. Подбайте, щоби про ваші погляди знали, та вони допомагали змінювати світ.

Писати листи не просто. Може бути дуже складно сказати, що саме ви маєте на увазі, треба уважно вибирати слова. Якщо вам цікаво, можете спробувати вправу «Біле майбутнє» (с. 187), яка допомагає дослідити походження слів, і як їхнє значення змінюється через асоціації.

Доміно

*Ви знаєте гру доміно?
Давайте зіграємо у доміно власними тілами*

all different
all equal

Головні питання

- Будь-які, над якими ви хочете попрацювати.

Цілі

- Заохотити фізичний контакт.
- Допомогти людям познайомитися.
- Допомогти зрозуміти, що всередині групи є як відмінні, так і схожі учасниці та учасники.

Час: 10 хвилин

Розмір групи: будь-який.

Підготовка

- Не потрібно особливих матеріалів
- Список рис, які можна запропонувати, якщо гравці не зможуть нічого придумати самі
- Великий простір

Інструкції

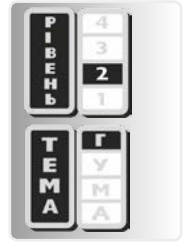
1. Попросіть одну людину з групи почати, подумавши про дві особисті риси, про які вони можуть розповісти решті групи, наприклад: «Ліворуч я дівчина, праворуч у мене два брати».
2. Тоді попросіть когось із групи, хто також має одну з цих рис взяти праву чи ліву руку першої людини (залежно від того, що їх об'єднує), а тоді назвати якусь власну рису, з вільного боку: «Праворуч я дівчина, ліворуч у мене коричневі очі».
3. У вправі має брати участь уся група, і в результаті має вийти коло, у якому всі пов'язані між собою.
4. Якщо названу рису ніхто більше не поділяє, і доміно не складається, домовтеся з гравцями про якусь іншу рису, що дозволить продовжити ланцюг.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Названі вище риси – це лише приклади, і будь-хто може вибрати чи почати із якої завгодно риси – видимої чи ні.

Важливо, щоби учасниці й учасники групи дійсно встановили фізичний контакт, це сприяє командоутворенню. Контакт може бути різноманітним: доторкнутися головами, обійняти плечі, стати ногою до ноги тощо. Гравці можуть і стояти, і лежати.

Якщо пропоновані риси повторюються, можете заохотити учасниць і учасників придумати нові. Краще, якщо риси будуть не надто простими. Ви можете заохотити групу називати видимі ознаки (колір одягу чи волосся),

невидимі чи особисті (хобі, улюблена їжа, пісня, яку люблять наспівувати у душі...) чи інші, що стосуються теми (я думаю... я відчуваю... про меншини, чоловіків, ромів, євреїв тощо).

Цю гру треба грати швидко, щоби люди не нудьгували в очікуванні, коли саме вони зможуть стати ланкою доміно.

Створення кола покращує командний дух. Проте під час цієї гри можна подумати і про інші фігури.

Якщо вправу використовують на початку сесії чи як криголам, то пропонуємо фасилітаторкам/фасилітаторам долучитися і брати участь у грі на рівні з іншими. Так можна зламати бар'єри.

Пропозиції для подальшої роботи

Доміно продемонструє, що кожна людина має багато цікавого та неочевидного.

Тим не менше, коли ми вперше зустрічаємося із людьми, ми часто робимо про них висновки на підставі того, що бачимо. Використайте «Перші враження» (с. 84), щоби дослідити, що саме ми бачимо, і чи дійсно ми усі бачимо те саме.

Мрії

Ми, люди, маємо одну спільну рису – здатність мріяти та уявляти краще майбутнє. Ця вправа посилює відчуття рівності в межах групи через обмін мріями та візіями.

Головні питання

- Рівність попри культурне чи етнічне походження.
- Солідарність та емпатія між учасницями і учасниками групи.

Цілі

- Наголосити на рівності в межах групи.
- Генерувати солідарність і емпатію та створити позитивну атмосферу в групі.
- Заохотити співпрацю.
- Познайомитися.

Час: Одна година

Розмір групи: Будь-який від 6 до 40 осіб

Підготовка

- Фліпчарт та маркери – один набір на кожну робочу групу.

Інструкції

1. Розмір групи визначає проведення вправи. Якщо ви працюєте з середньою групою (10 людей), проведіть її у форматі мозкового штурму для усіх. Якщо група велика, об'єднайте учасниць і учасників у менші команди з 5-6 осіб.
2. Попросіть їх спершу подумати 5 хвилин самостійно про те, яким би вони хотіли бачити своє майбутнє – в плані родини, роботи, хобі, помешкання, особистого розвитку, громадянських прав тощо.
3. Наступним кроком попросіть людей поділитися своїми мріями та прагненнями, називаючи їх та пояснюючи, звідки вони взялися. Вони мають записати (чи краще намалювати) будь-які спільні риси на фліпчарті, наприклад: отримати роботу, подорожі, діти, власна квартира тощо.
4. Нехай кожна група представить свої малюнки чи висновки решті учасниць і учасників.
5. Далі попросіть людей визначити – самостійно чи в групах – три конкретні речі, які не дають їм втілити свої прагнення та три конкретні речі, які вони як група (чи організація) можуть зробити разом, щоби наблизитися до втілення своїх мрій.

Дебрифінг та оцінювання

Для початку розпитайте людей про відчуття, які вони переживали під час виконання цієї вправи, а потім попросіть розказати, що їм сподобалося.

Продовжіть обговорення наступними питаннями:

- Чи вас щось здивувало?

all different
all equal

- Чи вважаєте ви, що усі повинні мати право слідувати власним прагненням?
- Чи відчуваєте ви, що у деяких людей більше шансів, аніж у інших? У кого, чому і чи це справедливо?
- Як ми можемо підтримувати один одного на практиці, щоби долати бар'єри та втілювати наші мрії?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа може стати добрим стимулом для цілої групи та для індивідів за умови, що вони зможуть конкретно окреслити свої мрії та визначити практичні речі, над втіленням яких вони можуть працювати разом. Важливо наголосити на такому колективному підході до подолання індивідуальних недоліків, наприклад: «Я не знаю, як робити це чи інше...», «У мене немає знарядь для...».

Вправа працює краще, якщо творчо підійти до створення візій. Якщо у групи виникають труднощі із малюванням, вони можуть створити колаж за допомогою старих журналів, ножиць та клею. Або ж ви можете запропонувати людям представити свої візії у форматі короткої постановки (скетчу). Тут найкраще підійде будь-який метод, що заохочує креативне та спонтанне вираження, аніж використання лише письмового чи усного спілкування.

У обговоренні простіше пов'язати теми расизму, ксенофобії чи антисемітизму, якщо група мультикультурна. В іншому випадку питання: «Чи вважаєте ви, що усі мають мати право втілювати власні мрії?» може допомогти скерувати обговорення та рефлексію у цьому напрямку.

Пропозиції для подальшої роботи

Спробуйте вправу «Повітряні кульки» (с. 66) – вона добре підходить для продовження та створює позитивне відчуття у групі.

Попрацюйте над конкретними ідеями стосовно практичних дій, які люди продумали під час вправи, або заплануйте іншу сесію, під час якої можна буде знову подумати про практичні кроки, які вони можуть здійснити.

Конкурс єврожартів

Це всього лише жарт! Яка різниця, чи ми розповідаємо ірландські чи бельгійські жарти?

Головні питання

- Стереотипи та упередження.
- Як гумор використовується для підтримки чи підсилення упереджень.
- Особиста відповідальність діяти у ситуаціях, коли ми незгодні.

Цілі

- Дослідити основу нашого гумору.
- Усвідомити, як жарти впливають на нас, а також на тих, про кого вони.
- Розпочати обговорення страхів, що приховуються за жартами, які ми розповідаємо.

Час: 45 хвилин.

Розмір групи: Будь-який

Підготовка

Підготуйте добірку жартів, що підходять для вашої групи, у тім числі:

- про людей, як-от вегетаріанців, багатіїв, євреїв,
- людей з інвалідністю,
- політиків, попзірок, іноземців, гомосексуалів,
- на табуйовані теми,
- каламбури та гру слів,
- жарти і практичні витівки, які можна розіграти стосовно учасниці/учасника групи,
- карикатури,
- вам також потрібен капелюх,
- великий аркуш паперу або фліпчарт та ручка, щоби записувати рахунок.

Інструкції

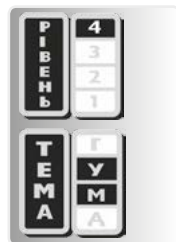
1. Запишіть жарти на листочках паперу і покладіть їх у капелюх.
2. Попросіть всіх сісти у коло та передайте капелюх, попросивши гравців по черзі витягнути по одному папірчику, а тоді зачитати чи розіграти жарт для решти групи.
3. Решта групи оцінює жарт за шкалою від одного до десяти.
4. За вашим знаком чи на рахунок «три» попросіть учасниць і учасників проголосувати, показавши відповідну кількість пальців.
5. Запишіть рахунок на фліпчарті.

Дебрифінг та оцінювання

Поговоріть про те, як люди почувалися, коли грали цю гру, а тоді розпитайте:

- Який жарт виграв і чому?

all different
all equal

- Який жарт отримав найменше балів і чому?
- Як ви почуваетесь, коли жарт спрямовано проти вас або проти чогось, до чого ви сильно прив'язані?
- Які жарти найкращі?
- Що робить жарт неприйнятним?
- Чому погано розказувати сексистські/расистські жарти?
- Що ви робите, коли хтось розповідає некоректний жарт:
  - *чемно посміхається;*
  - *сміється разом із вашими друзями;*
  - *кажете людині, що вона, на вашу думку, негарно поводитьься;*
  - *залишаєте групу мовчки?*

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Важливим моментом у вправі є добірка жартів, тому що саме це дозволяє вам контролювати гру, яка може легко стати некерованою.

Включіть у свою добірку як шкідливі, так і конструктивні жарти. Карикатури можуть бути найкращим джерелом жартів, які допомагають нам дізнатися щось позитивне про нас та світ.

Уникайте жартів, які можуть глибоко образити інших учасників і учасниць групи. Натомість може бути доцільним додати кілька жартів, особливо практичних витівок, спрямованих проти деяких учасниць/учасників групи.

Пропозиції для подальшої роботи

Започаткуйте добірку жартів та карикатур, якими можна обмінюватися між собою. Підготуйте постійне місце на дошці, де їх можна буде переглянути. Або придумайте власні жарти чи карикатури, якими можна ділитися з іншими групами та організаціями. Спробуйте опублікувати їх у місцевій газеті чи в інформаційній розсилці організації.

Подумайте детальніше про те, як ми дискримінуємо певні групи та винуватимо їх у цьому. Використайте для цього «Зроби це!» (с. 107). А щоби дослідити, як найкраще реагувати у непростих ситуаціях, використовуйте «Відчуття дискримінації» (с. 164).

Єврозалізниця “à la carte”

all different
all equal

Ми не расисти, але... Ця вправа пропонує подивитися на упередження у стандартній ситуації – під час спільної подорожі поїздом.

Головні питання

- Упередження та межі толерантності.
- Стереотипи та образи щодо різних меншин.

Цілі

- Кинути виклик стереотипам та упередженням учасниць і учасників щодо інших народів та меншин, а також щодо образів та асоціацій, які викликає заданий текст.
- Поміркувати про сприйняття меншин різними учасницями і учасниками.
- Покращити рівень усвідомлення учасниками та учасницями меж їх толерантності.
- Розібратися із різними цінностями та стереотипами учасниць і учасників.

Час: 90 хв – 2 год.

Розмір групи: мінімум 5, максимум 40 осіб.

Підготовка

- Копії опису завдання – кожному учаснику.
- Олівець для кожної/кожного.

Інструкції

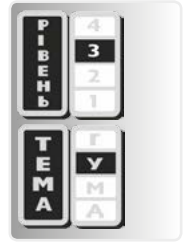
1. Видайте копію завдання кожній людині з групи.
2. Коротко опишіть сценарій та попросіть їх прочитати описи людей, які подорожуватимуть поїздом.
3. Тепер попросіть кожну людину окремо вибрати трьох людей, з якими вони би найохочіше подорожували, і трьох – з якими найнеохочіше.
4. Після того, як всі зроблять власний вибір, попросіть їх об'єднатися у групи з 4-5 осіб, і:
  - Розказати, кого вони вибрали та чому.
  - Порівняти тих, кого вони вибрали, чому та чи були якісь подібності.
  - Консенсусом скласти спільний список (три плюси і три мінуси).
5. Зібравши усіх разом, попросіть кожну групу представити свої висновки, включно із обґрунтуванням їх спільного вибору. Також попросіть озвучити, у яких «випадках» було найскладніше дійти згоди в групі.

Дебрифінг та оцінювання

Обговорення має базуватися на тому, що розповіли групи. Почати дискусію можна із порівняння різних результатів.

Далі можна задавати, наприклад, такі запитання:

- Наскільки реалістичні представлені ситуації?

- Чи у когось із групи був схожий досвід у реальному житті?
- Які основні чинники визначили ваш вибір?
- Якщо групи не змогли дійти до спільного рішення, чому так сталося?
- Що було найскладнішим?
- Які чинники не дали вам досягти консенсусу?
- Які стереотипи викликає список пасажирок/пасажирів?
- Чи стереотипи містяться у наведених описах, чи в нашій голові та уяві?
- Звідки беруться ці образи?
- Якби ви почувалися, якби опинилися у ситуації, коли ніхто не хоче підісти до вас у купе?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Майте на увазі, що залучений перелік пасажирок/пасажирів дуже довгий, і тому групі буде складно скласти спільний список. Відповідно, вам може знадобитися більше часу й для індивідуальної та для групової роботи. За бажанням, ви можете скоротити список до 10-14 пасажирок/пасажирів і адаптувати його до місцевого чи державного контексту групи, з якою ви працюєте. Важливо, щоби деякі описи пасажирок/пасажирів стосувалися меншин, з якими група буде знайома, у тому числі й «невидимих» меншин, таких як гомосексуали, люди з інвалідністю, ВІЛ-позитивні тощо.

У багатьох випадках групи не зможуть скласти спільного списку. Не наголошуйте надто на цьому завданні, оскільки це може призвести до несправжнього консенсусу. Цікаво поміркувати, чому складно досягти консенсусу в таких питаннях.

Важливо, щоби усі поважали думку інших та не нападали на них через їх особисту позицію. Якщо деякі рішення видаються сумнівними, корисніше обговорити причини цих рішень, аніж сперечатися через особисті рішення. Інакше і учасники, і фасилітатор можуть опинитися у неприємній ситуації: гра надто легко може скотитися до обміну звинуваченнями! Тому не дайте групі дійти у розмові до того, «хто з нас найменш упереджені», а працюйте радше над тим, що ми всі маємо упередження.

Важливо також обговорити та проаналізувати те, що опис пасажирів дуже стислий, ми мало що знаємо про особистість чи минуле цих людей. Але чи не саме так ми реагуємо на інформацію в газетах і на телебаченні, чи під час розмов, або коли зустрічаємося з людьми уперше?

Пропозиції для подальшої роботи

Після цієї можна провести ще одну вправу на тему образів, наприклад, «Перші враження» (с. 84) чи «Що ви бачите?» (с. 182). Або за допомогою вправи «Біженка/біженець» (с. 157) поміркуйте над тим, що ви дійсно знаєте про життя біженок/біженців чи мігранток /мігрантів та про упередження й дискримінацію, з якими їм доводиться мати справу.

СЦЕНАРІЙ

Ви плануєте проїхати з Лісабона до Москви на поїзді «Deer Valley Express». Поїздка триватиме тиждень, і ви будете їхати в одному купе із трьома іншими людьми. З ким із зазначених нижче людей ви б найохочіше подорожували разом?

1. Сербський солдат з Боснії.
2. Швейцарський фінансовий брокер з надлишковою вагою.
3. Італійський DJ, у якого, здається, багато доларів у гаманці.
4. Африканська жінка, яка продає вироби із шкіри.
5. Молода ВІЛ-позитивна мисткиня.
6. Ромський чоловік (циган чи пейві) з Угорщини; його щойно випустили з тюрми.
7. Баскський націоналіст, який регулярно їздить до Росії.
8. Німецький репер з дуже альтернативним стилем життя.
9. Сліпий гравець на акордеоні з Австрії.
10. Українська студентка, яка не хоче повертатися додому.
11. Румунка середнього віку, яка не має візи, а на руках тримає однорічну дитину.
12. Голландська радикальна та агресивна феміністка.
13. Скінхед зі Швеції, здається, у стані алкогольного сп'яніння.
14. Рестлер з Белфасту, мабуть їде на футбольний матч.
15. Польська секс-працівниця із Берліна.
16. Французький фермер, який говорить лише французькою і везе повний кошик витриманого сиру.
17. Курдський біженець, який живе у Німеччині і куди повертається із Лівії.

Інструкції

1. **Самостійно** виберіть перші три кандидатури, з якими ви би найбільше хотіли подорожувати, і три кандидатури - з якими найменше. У вас на це 15 хвилин.
2. **У групах** обговоріть обрану вами трійку найкращих і трійку найгірших супутниць/супутників та проаналізуйте причини, які вплинули на ваше рішення. Тоді спробуйте методом консенсусу скласти спільний список трьох найбільш та найменш популярних супутниць/супутників. На це у вас буде 45 хвилин.
3. **Зібравшись разом**, кожна група представляє своє рішення. Наступним кроком є дебрифінг та оцінювання вправи.

Кожен малюнок розповідає історію

Часами ми бачимо щось, що видається дуже простим. Але глянувши ще раз з іншої точки зору, ви можете побачити щось зовсім інше.

Головні питання

- Сприйняття упереджене і залежить від нашого попереднього досвіду, очікувань, культури тощо.
- Рішення часто приймаються на підставі обмеженої інформації.

Цілі

- Показати, як наші уявлення про інших людей впливають на нашу інтерпретацію їх поведінки.
- Усвідомити, як ми заповнюємо прогалини у наших знаннях.
- Усвідомити силу та вплив наших уявлень на інших людей.

Час: 30 хвилин

Розмір групи: Будь-який

Підготовка

- Оберіть зображення, що стосується теми вашої тренінгової сесії чи кампанії.
- Розріжте картинку на дві частини так, що кожна окремо «розповідатиме історію», але якщо їх скласти разом, то ви отримаєте «інакшу історію».
- Наклейте ці дві частинки на окремі аркуші паперу.
- Зробіть достатню кількість копій для усіх учасниць/учасників.
- Підготуйте папір та ручки для усіх.

Інструкції

1. Скажіть групі, що ви роздасте усім малюнок, і вони самостійно повинні записати, що, на їхню думку, зображено на ньому, які там персонажі, що і де відбувається тощо.
2. Роздайте усім копію першої частини малюнка і попросіть за 5 хвилин придумати та написати свою історію.
3. Тепер попросіть учасниць/учасників поділитися тим, що вони написали. Якщо група велика, ви можете об'єднати її у менші групи з 6-8 людей.
4. Тепер роздайте другу частину зображення і попросіть людей переглянути своє розуміння того, що вони побачили.

Дебрифінг та оцінювання

Дискусія має допомогти проаналізувати, як ми організуємо та переосмислюємо інформацію. Вам допоможуть такі запитання:

- Про що, на вашу думку, було зображення?
- Ким були люди на зображенні?
- Де вони були?
- Що вони робили?
- Чому вони були там?

- Чому ви уявили собі певні речі про зображення (а не інші)?
- Чому для різних учасниць/учасників групи зображення мало різне значення?
- Чи те, що ви думали, змінилося, коли ви побачили ціле зображення?

У реальному житті, коли щось трапляється, або ми бачимо лише малу частину «картинки», ми все одно намагаємося її якось інтерпретувати.

- Що станеться, якщо ви поглянете ще раз, у ширшому контексті та отримаєте іншу точку зору?
- Ви змінюєте свою точку зору чи дотримуєтеся вихідної позиції?
- Чи складно зізнатися, що ми змінюємо свою думку?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Спробуйте знайти зображення чи малюнки, які підходять для групи, з якою ви працюєте, релевантні для їхнього життя, або ж стосуються теми, яку ви хочете обговорити.

Пропозиції для подальшої роботи

Заохочуйте всіх пообіцяти бути більш свідомими та критичними щодо того, що вони чують від інших, того, що читають чи того, що бачать, особливо зображень у новинах та рекламі. Присвятіть трохи часу на наступній тренінговій сесії, щоби люди могли поділитися тим, що їх здивувало і що вони вивчили.

Ця вправа добре поєднується із «Що ви бачите?» (с. 182), в рамках якої учасниці/учасники переглядатимуть зображення з газет і уявлятимуть, що вони редакторки чи редактори, які придумують до них підписи.

Перші враження

Те, що першим впадає у вічі, може бути дуже оманливим. Перші враження настільки важливі, що дуже легко зробити хибні припущення про людей, яких ви не знаєте.

Головні питання

- Особиста ідентичність.
- Стереотипізація.
- Як ми робимо припущення стосовно людей на підставі незначної кількості дійсної інформації.

Цілі

- Порівняти, як відрізняються перші враження про інших у різних людей.
- Дослідити, як наш минулий досвід впливає на наші перші враження.
- Усвідомити, як наші враження впливають на нашу поведінку стосовно інших.

Час: 30 хвилин

Розмір групи: 4 - 12 осіб

Підготовка

- Підготуйте добірку зображень із журналів людей з цікавими/відмінними/особливими обличчями.
- Виріжте обличчя та наклейте їх вгорі аркуша, залишивши під ними достатньо вільного місця. Вам потрібно підготувати по одному аркушу паперу на учасницю/учасника.
- Олівці – по одному на людину.

Інструкції

1. Попросіть гравців сісти у коло та видайте усім по одному аркушу.
2. Попросіть їх роздивитися малюнок та записати свої перші враження про людину ВНИЗУ АРКУША.
3. Потім попросіть їх загорнути низ аркуша догори, сховавши те, що вони щойно написали, та передати його наступній людині.
4. Попросіть гравців подивитися на наступне зображення та записати свої перші враження внизу аркуша, над загорнутою частиною, а тоді знову загорнути низ аркуша догори, щоби сховати, те що вони написали, та передати його далі.
5. Повторіть, аж доки аркуші не обійшли усе коло, і всі не побачили кожне зображення.
6. Тепер розгорніть аркуші та попросіть усіх порівняти різні «перші враження».

Дебрифінг та оцінювання

Поговоріть про те, що відбулося та що ви вивчили:

- Як група?

- Що вас здивувало?
- На чому ґрунтувалися ваші перші враження?
- Опишіть та поділіться прикладами, коли у вас склалося цілковито помилкове перше враження про когось.
- Що сталося потім?
- Що ця вправа допомагає нам зрозуміти про себе?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Перед початком переконайтеся, що усі розуміють інструкції. Корисно продемонструвати, де гравцям слід писати та як загортати догори низ аркуша.

Картки мають циркулювати досить швидко, люди не повинні надто довго думати у цій грі. Нам тут потрібні перші враження.

Не вибирайте зображень відомих людей чи зірок.

Спробуйте включити в добірку різноманітних людей – різного віку, культур, етнічних груп, з інвалідністю тощо.

Будьте готовими до запальних суперечок через різне ставлення. Залежно від розміру групи, коментарі не завжди будуть анонімними. Не дозволяйте гравцям критикувати одне одного за свої думки, а зосереджуйте дискусію на коментарях.

Варіанти

Якщо ви працюєте з великою групою, то можна використати інший метод – скопіювати зображення на слайд та проектувати їх на екран. Попросіть усіх записати свої перші враження на пронумерованих аркушах паперу, зберіть їх після кожного раунду та зачитайте написане вголос наприкінці.

Пропозиції для подальшої роботи

Обговоріть запровадження якихось нових заходів у вашій групі чи організації, завдяки яким ви зможете довідатися більше про людей, котрі відрізняються. Наприклад, запросіть спікера, покажіть зарубіжні фільми чи організуйте культурний вечір із музикою інших країн.

Якщо вам сподобалося працювати з зображеннями людей, спробуйте вправу «Портрети» (с. 155) та дослідіть свої уявлення про людей, які є соціальними невдахами і соціально успішними. Якщо ви хочете попрацювати з уявленнями, які ми маємо про людей з інших країн, спробуйте «Антоніо та Алі» (с. 64).

Прорвися у коло

Хочете відчувати як воно – належати до більшості або меншини? Це вправа - енерджайзер.

Головні питання

- Відносини більшості/меншин.
- Соціальні та політичні механізми, що розділяють суспільство.

Цілі

- Отримати досвід приналежності як до більшості, так і до меншини.
- Проаналізувати стратегії, які ми використовуємо, щоби нас прийняли до групи більшості.
- Усвідомити, коли нам подобається бути частиною більшості, а коли — частиною меншини.

Час: 40 хвилин

Розмір групи: 6 - 8 осіб на коло.

Підготовка

- Папір та ручки для спостерігачів.
- Годинник чи секундомір.

Інструкції

1. Об'єднайте учасників у групи по 6-8 осіб.
  2. Попросіть кожну групу вибрати одну людину, яка буде «спостерігачем», і ще одну, яка буде «чужою».
  3. Попросіть інших учасниць і учасників групи стати плечем до плеча і утворити максимально тісне коло, без вільного простору між ними.
  4. Поясніть, що «чужа» людина має спробувати доєднатися до кола, тоді як люди у колі мають їй цього не дозволяти.
  5. Попросіть спостерігачку/спостерігача слідкувати за часом, а також записувати стратегії, які використовуватиме і «чужа» людина і ті, хто в колі.
- Через дві-три хвилини, незалежно від того, чи вдалося їй потрапити до кола чи ні, «чужа» людина долучається до кола, а на її місце стає хтось із групи.
- Вправа триває, доки усі учасниці та учасники групи, які хочуть, не спробують «прорватися у коло».

Дебрифінг та оцінювання

Зберіть усіх та обговоріть, що відбулося і як вони себе почували.

Розпочніть із таких питань до гравців:

- Як ви почувалися, коли були частиною кола?
- Як ви почувалися, коли були «чужою» людиною?
- Чи ті, кому вдалося «прорватися у коло», почувалися інакше, ніж ті, кому не вдалося?

Запитайте спостерігачок/спостерігачів:

- До яких стратегій вдавалися «чужі»?
- Які стратегії використовували люди у колі, щоби не допустити інших у нього?

Тепер запитайте усіх:

- У реальних життєвих ситуаціях коли ви почуваєтеся як «чужинець» чи меншина, а коли відчуваєте, що належите до групи чи більшості?
- Які групи найсильніші у нашому суспільстві? А які найслабші?
- У суспільстві коло може репрезентувати привілеї, гроші, владу, роботу чи помешкання.
- Які стратегії використовують меншини, щоби отримати доступ до цих ресурсів?
- Як більшість оберігає свій статус?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Буде корисно, якщо ви роздасте спостерігачам конкретні інструкції, наприклад, що варто звертати увагу на таке:

- Що люди в колі кажуть один одному, а що чужинцю.
- Що учасниці/учасники кола роблять, щоби не допустити «чужого» в коло.
- Що каже чужинець.
- Що робить чужинець.

Для цієї вправи потрібно багато енергії від усіх залучених. У принципі, якщо стосунки в групі добрі, агресії виникнути не повинно.

Перед тим, як розпочати оцінювання, варто спершу дати групі можливість неформально прокоментувати, що відбулося, перш ніж перейти до структурованого оцінювання.

Варіанти

Якщо людей достатньо для того, щоби грати в кількох колах, ви можете на початку попросити кожен групу придумати собі ім'я. Це посилить відчуття групової ідентичності. Потім ви можете грати так, що «чужа» людина завжди буде приходити з іншої групи. Наприкінці кожного раунду «чужинець» має повернутися у свою початкову групу без огляду на те, чи їй/йому вдалося «прорватися у коло». Це може підкреслити відчуття самотності «чужих» людей.

Пропозиції для подальшої роботи

Запропонуйте учасникам і учасникам поговорити про те, як вони можуть краще усвідомити власну поведінку і коли вони можуть ненароком виключити інших з «групи». Наприклад, чи представники усіх частин місцевої громади беруть участь у місцевих групах, клубах, спільнотах та організаціях? Чи могли би вони долучитися за бажанням? Що їх зупиняє? Що би їх заохотило долучитися? Вирішіть, які дії ви можете вчинити, щоби переконатися, що усі мають можливість брати участь.

all different
all equal

Попрацювавши з механізмами виключення і поставивши під сумнів підстави, на яких ми виключаємо інакших людей, далі ви можете спробувати вправу «Доміно» (с. 73), щоби краще розвинути групову ідентичність та дослідити спільні для людей риси. Або погляньте на «Пошук подібності та виявлення різноманіття» (с. 162) – ця вправа допоможе проаналізувати, що усі ми – це суміш рис, частину яких поділяємо з іншими людьми, а частину – ні, а також допоможе відзначити різноманіття.

cách éagsúil
cách ionann

Вгадай, хто прийде на вечерю?

Чи ви бачили, як вечеряють разом Спенсер Трейсі та Кетрін Генберн? Можливо, ви були надто молодими, коли вийшов цей фільм. Але ніколи не пізно! Ця вправа – рольова гра.

all different
all equal

Головні питання

- Стереотипи, упередження та дискримінація.
- Передача упереджень через процеси соціалізації та освіти.
- Вирішення конфлікту.

Цілі

- Проаналізувати послання, які ми отримуємо від нашої родини про людей різного культурного чи соціального походження.
- Проаналізувати цінності, закладені у ці послання.
- Усвідомити роль сім'ї у передачі суспільних цінностей.

Час: 45 хвилин

Розмір групи: Будь-який, мінімум 8 осіб.

Підготовка

- Копії карток із описом ролей.
- Папір та ручки для спеціальних спостерігачок/спостерігачів.

Інструкції

1. Поясніть групі, що це рольова гра, яка має на меті дослідити роль сім'ї у передачі уявлень про людей, котрі належать до інших соціальних чи культурних груп.
2. Попросіть 4 волонтерів зіграти ролі (бажано по 2 кожної статі) та 4 інших – бути спеціальними спостерігачками/спостерігачами. Решта групи буде звичайними спостерігачками/спостерігачами.
3. Скажіть кожній особливій спостерігачці/спостерігачу слідкувати за одним із виконавців ролей та записувати усі аргументи, які вони використовуватимуть. Вирішіть, хто за ким спостерігатиме.
4. Видайте по одній картці з описом ролі кожному гравцю та дайте їм 2-3 хвилини, щоби увійти у роль.
5. Підготуйте сцену: розставте 4 стільці півколом та поясніть усім, що це вітальня у будинку, і що вони спостерігатимуть за родинним обговоренням. Подайте сигнал, наприклад, плесніть у долоні, щоби розпочати рольову гру.
6. Вам треба буде вирішити, як довго триватиме рольова гра, залежно від того, як вона розвиватиметься. Зазвичай, 15 хвилин буде достатньо. Подайте чіткий сигнал про завершення.

Дебрифінг та оцінювання

Нехай актори спочатку розкажуть, як вони почувалися. Тоді попросіть кожну спостерігачку/спостерігача прочитати по черзі аргументи, які

використовували усі актори, щоби переконати інших у правильності своєї точки зору.

Після цього проведіть загальне обговорення. Ви можете спитати:

- Чи використані аргументи подібні до тих, які вам доводилося чути у власних сім'ях?
- Чи змінилося би щось, якби не дівчина привела додому хлопця, а хлопець привів дівчину?
- Що трапилося б, якби дівчина сказала, що у неї стосунки з іншою дівчиною?
- Що було би, якби хлопець представляв свого хлопця?
- На вашу думку, такі конфлікти усе ще трапляються сьогодні, чи відійшли у минуле?
- Чи виникала схожа проблема у вас або когось із вашого району?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо група уже знайома із рольовими іграми, то додаткові інструкції не знадобляться. Якщо ж ні, важливо наголосити, що виконання ролі тут – це не те саме, що акторська гра. Під час рольових ігор ми залишаємося самі собою, але представляємо наперед визначену роль чи ставлення. Коли ж ми виконуємо роль, то маємо представити персонажа, що відрізняється від нашої особистості. Тому мова тут йде не про драматизацію чи акторську гру, а про представлення та аналіз ролі чи ставлення.

Якщо, на вашу думку, ролі надто регламентовані чи не мають стосунку до вашої дійсності, можете продумати власні картки із ролями, які характеризуватимуть чотири звичні ставлення, типові для сімей у вашій культурі. Можете також адаптувати ідею і додати більше ролей. Цю вправу легко адаптувати до культурної та соціальної дійсності учасниць/учасників. Якщо темношкіра людина видаватиметься надто екзотичною, тому що у місцевості не живуть темношкірі люди, то нехай хлопець дівчини буде мусульманином, або якщо сім'я католицька, то нехай він буде євреєм тощо.

Пропозиції для подальшої роботи

Якщо ви хочете ще детальніше дослідити ваше ставлення та реакцію на людей різних національностей, проведіть вправу «Єврозалізниця à la carte» (с. 79). Чи ви дійсно розумієте людей, які відмінні від вас, та є відкритими до них? Переконайтеся на практиці, наскільки складно бути справді толерантними.

КАРТКИ З ОПИСАМИ РОЛЕЙ (слід робити копії для учасниць та учасників)

ДОНЬКА

Ситуація:

Ви вирішили відкритися перед родиною та розказати їм, що хочете жити із своїм темношкірим хлопцем.

Ви розпочинаєте рольову гру. Оголосіть сім'ї, що плануєте жити з хлопцем, який є темношкірим. Спробуйте відстояти своє рішення та стверджуйте, що ви приймаєте саме таку позицію, щоби боротися із упередженнями щодо стосунків між молодими людьми, а особливо між молоддю різного походження.

МАТИ

Ситуація:

У вашої доньки темношкірий хлопець, з яким у неї дуже близькі стосунки.

Ви дуже любите свою доньку, але не можете повірити, що вона може так із вами поводитися. Ви підтримуєте, все що каже ваш чоловік. Ви не погрожуєте доньці, радше вам прикро, що вона робить вам боляче. Ви думаєте, що темношкірий хлопець покине її, і вона від цього сильно страждатиме.

СТАРШИЙ БРАТ

Ситуація:

У вашої сестри темношкірий хлопець, із яким у неї дуже близькі стосунки.

У принципі, вам байдуже, чи ваша сестра зустрічається із темношкірою людиною, і ви навіть захищаєте право людей вільно будувати стосунки. Тим не менше, коли ваша мати каже, що він може кинути вашу сестру, ви починаєте підозрювати, що він може її, використовувати. Ви проявляєте стурбованість і хочете захистити свою сестру.

БАТЬКО

Ситуація:

У вашої доньки темношкірий хлопець, із яким вона має дуже близькі стосунки.

Ви – головний авторитет вдома, і ви не схвалюєте стосунків вашої доньки. Ви представляєте моральну більшість, і вам не байдуже, що скажуть люди. Ви не вважаєте себе расистом, але ж тут мова йде про те, що ваша донька може вийти заміж за темношкірого чоловіка! Подумайте про строгого батька та аргументуйте так, як аргументував би він.

alle anderscht
alle gliich

Лінія історії

Творення та викладання історії завжди тяжіє до етноцентризму, націоналізму і часами ксенофобії. Історія відіграє важливу роль у нашій соціалізації та формуванні ідентичності, але через те, як її викладають, часто посилюються упередження та стереотипи стосовно інших народів чи країн. Міжкультурна освіта має популяризувати прочитання історії, яке враховує різні перспективи. Ніколи не існує єдиної правди, і з усіх предметів це найкраще показує історія. Якщо ми будемо слухати або читати історії інших, це допоможе нам краще зрозуміти нашу власну історію.

all different
all equal

Головні питання

- Різні прочитання історії та різні інтерпретації історичних подій.
- Етноцентризм і націоналізм.
- Емпатія та популяризація ширшого бачення світу.

Цілі

- Дослідити різне сприйняття і викладання історії.
- Пошук подібностей у наших освітніх системах.
- Збільшити зацікавлення та емпатію культурами й історіями інших народів.
- Генерувати критичне розуміння власної історії.

Час: 30 хвилин - 1 година.

Розмір групи: Будь-який.

Підготовка

- Намалюйте на великій дошці чи на кількох аркушах паперу календар від 1500 року і до сьогодні.
- Булавки чи стрічка.

Інструкції

1. Запросіть всіх учасниць і учасників подумати про 5 історичних подій, які надзвичайно важливі для їх країни чи культури, та записати ці події на календарі навпроти відповідного року.
2. Коли усі це зроблять, попросіть їх пояснити, чому ці дати важливі, що вони означають і чому вони їх вибрали.

Дебрифінг та оцінювання

Попросіть учасниць/учасників розповісти, чи здивували їх якісь дати чи події, і чи вони знали про них усіх. Якщо якісь події не були знайомі деяким учасницям/учасникам, то попросіть тих, хто їх записали, роз'яснити контекст.

Обговоріть, чому та як ми дізнаємося про саме ці, а не інші події з нашої історії.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа, швидше за все, краще спрацює із молодшими, а не зі старшими групами. Вона найкраще підходить для мультикультурних груп, хоча

може спрацювати і з монокультурними. У такому разі може бути цікаво поміркувати, чому ми запам'ятовуємо певні дати, а інші ні, і що на нас впливає.

Ви можете самі записати імена на календарі замість того, щоби просити кожную людину зробити це.

Варіанти

Вправу можна адаптувати та використати однорічний календар. Попросіть людей відзначити найважливіші свята, які святкують різні країни, культури, релігії тощо.

Пропозиції для подальшої роботи

Завжди пам'ятайте, що люди не обов'язково розказують вам усю історію.

Працуйте над розвитком критичного ставлення до того, що ви чуєте та читаєте. Продовжуйте задавати запитання!

Ми навчаємося ставленню до інших не лише з того, що нам викладають формально (наприклад, на уроках історії), але й неформально, підбираючи уривки інформації з того, що люди роблять і кажуть, особливо із жартів, які вони розповідають. Якщо вам цікаво, як етноцентризм закріплюється жартами та гумором, зверніться до вправи «Конкурс Єврожартів» (с. 77).

У нашому районі

Расистські погляди призводять не лише до насильницьких нападів на чужинців чи біженців, але й до дискримінації під час пошуку житла чи працевлаштування та в інших аспектах нашого повсякденного життя.

Ця вправа – це рольова гра.

Головні питання

- Конфлікти між людьми з різних культур можна розв'язувати конструктивним чином.
- Наш аналіз конфлікту та як ми даємо собі з ним раду відрізняються в залежності від соціального та культурного походження залучених людей.
- Наші власні інтереси можуть спотворювати наше сприйняття проблеми та зробити її складнішою, аніж вона є насправді.

Цілі

- Проаналізувати ставлення до людей з інших культурних чи соціальних груп.
- Дослідити стратегії вирішення проблем.
- Поміркувати про межі толерантності.
- Подумати про зв'язок між дискримінацією та конфліктом інтересів.

Час: 1 1/2 - 2 години.

Розмір групи: мінімум 10 осіб і максимум 25.

Підготовка

- Копії карток з описами ролей.
- Копії нотаток для спостерігачок/спостерігачів.
- Копії підказок для знаходження рішень.
- Ручки та папір для нотаток спостерігачок/спостерігачів.

Інструкції

1. Скажіть групі, що вони розіграють у рольовій грі ситуацію, яка може статися у чиєму завгодно повсякденному житті, а тоді зачитайте текст: «Поблизу місця, де ви мешкаєте, розташовано багатопверховий будинок. Одну з квартир винаймають закордонні студентки і студенти, у яких часто зупиняються гості з батьківщини, і вони постійно влаштовують вечірки. Деякі сусіди (особливо ті, що живуть у квартирах поруч) цим не задоволені і жаліються, що студенти та їх гості надто галасують, не дають їм спати та не дбають про будинок. Сусіди скликали зібрання, щоби спробувати вирішити цю проблему».
2. Попросіть волонтерок і волонтерів зіграти роль сусідів. Вам буде потрібно мінімум 6 і максимум 9 осіб. Решта групи спостерігатиме.
3. Роздайте волонтеркам/волонтерам картки із описами ролей, а також видайте спостерігачкам/спостерігачам копії Спостережницьких нотаток. Дайте людям 5 хвилин подумати, що вони мають робити.

all different
all equal

4. Нагадайте гравцям, що їх завдання – знайти рішення для проблеми, а тоді розпочніть гру.
5. Нехай обговорення відбуватиметься упродовж 10 хвилин, а тоді роздайте усім залученим копію Підказок для знаходження рішень. Після цього нехай рольова гра триває ще 10 хвилин. Але ви можете її перервати чи продовжити, якщо вважатимете за доцільне.

Дебрифінг та оцінювання

Попросіть всіх учасниць і учасників зібратися разом для дискусії, яку слід розділити на дві частини:

1: Рольова гра

Проговоріть, що трапилося під час рольової гри, використовуючи для цього такі запитання:

- Що спостерігачки і спостерігачі записали та якими були їхні враження від того, що трапилося під час рольової гри?
- Як почувалися під час неї акторки/актори? Чи було складно увійти у роль, яку вони отримали, що було найскладніше, а що найлегше тощо?
- Чи учасниці і учасники відчули яку-небудь різницю між першим та другим етапом, тобто, після того, як акторки і актори отримали Підказки для знаходження рішень?
- Які аргументи висувалися, і чи вони ґрунтувалися на фактах, аргументації чи емоціях?
- Чи було легше знаходити аргументи на підтримку чи проти студенток і студентів?
- Звідки люди брали свої аргументи?
- Чи проблему вирішили, і чи всі були задоволені результатом?
- Чи це було справедливе рішення, чи одній стороні довелося поступитися більше, ніж іншій?
- Які могли існувати альтернативні рішення?

2: Ситуація з реального життя

Після того, як у всіх буде нагода висловитися, допоможіть групі проаналізувати та відрефлексувати проблеми, які порушує ця справа. Ви можете розпочати обговорення з розгляду таких питань:

- Чи рольова гра відображала дійсну ситуацію із повсякденного життя? Чи були якісь схожості та відмінності? Чи щось видавалося перебільшенням?
- Які персонажі найбільш точно відобразили ставлення, характерні для нашого суспільства?
- Коли ми маємо справу з конфліктом, до якого залучені люди різного культурного походження, чи ми намагаємося знайти рішення, що задовольнить усіх, чи ми намагаємося нав'язати свою точку зору та ігноруємо тих, хто думає інакше?
- Наскільки конфлікт дійсно пов'язаний із культурними відмінностями, а не з іншими чинниками, як-от особисті чи економічні інтереси?
- Чи у когось був досвід схожого конфлікту? Якими були обставини? Якщо у вас не було такого досвіду, то чому?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Звертайте увагу на те, як відбувається рольова гра, оскільки її перебіг вплине на те, як ви будете фасилітувати. Наприклад, вам може не знадобитися використовувати картки із підказками для знаходження рішень. Потім, коли ви будете модерувати обговорення, вам доведеться вирішити, як балансувати обговорення між аналізом групової динаміки, процесу прийняття рішень групою та зв'язку проблем із реальним життям.

Зверніть увагу, що є два різні типи карток із «підказками для знаходження рішень»: картка 1 для «голови» та картка 2 для інших гравців. Хто отримує картку 1 залежить від того, що трапилося у рольовій грі до цього моменту. Якщо голову зустрічі вибрали демократичним чином, то дайте картку 1 цій людині, якщо ж ні – то вручіть її лідеру житлового комітету.

Розв'язання проблем та прийняття рішень – не прості процеси. Людям потрібні хороші комунікаційні навички, вони мають відчувати потреби інших та проявляти увагу і довіру, щоби могли чесно розглянути справу.

Простіше, якщо люди висловлюють свої інтереси та намагаються знайти спільне підґрунтя чи консенсус для взаємної вигоди. Тоді результат охоплюватиме потреби й інтереси кожної людини.

На жаль, надто часто люди сперечаються з певної позиції, від якої їм потім неохоче доводиться відмовлятися і йти на компроміс, тож у підсумку всі почувуються так, наче вони щось втратили, а не здобули.

Важливо, щоби під час оцінювання ви спробували допомогти групі усвідомити та зрозуміти різницю між ставленням, яке ми часто розвиваємо до чужинців чи відмінних людей, і тим, як ми даємо собі раду з конкретними, повсякденними проблемами, що вимагають міжособистісних та комунікаційних навичок.

Пропозиції для подальшої роботи

Попросіть учасниць і учасників подумати (у світлі того, що вони вивчили під час виконання цієї вправи), які практичні кроки вони можуть здійснити для покращення стосунків між різними групами, котрі живуть у місцевій спільноті. Сплануйте ваші дії.

Якщо ви хочете продовжити вивчати питання національної ідентичності, можна використати вправу «Державне свято» (с. 136). А якщо вас цікавить дослідження упереджень та конфліктів у сім'ї, спробуйте «Вгадай, хто прийде на вечерю?» (с. 89).

КАРТКИ З ОПИСАМИ РОЛЕЙ (слід робити копії для учасниць та учасників)

Молода іноземка / молодий іноземець

Ви розмовляєте та чудово розумієте мову країни, у якій мешкаєте, але не розумієте, чому ваші сусіди не задоволені. На вашу думку, і ви, і ваші друзі поведитесь цілком нормально. Ви не будете виселятися з цієї квартири за жодних умов.

Лідерка/лідер житлового комітету

Ваша квартира розташована далеко від тієї, у якій мешкають закордонні студентки і студенти. Особисто вам вони не перешкоджають. Але вам не подобаються чужинці, і ви не хочете, щоби вони мешкали у вашому будинку.

Молода жінка (25-30 років)

Ви живете одна і боїтеся молодих студентів/студенток, тому що вони вам видаються дуже чужими та інакшими, ніж ви.

Молода людина

Ви також студентка/студент. У вас немає чіткої позиції стосовно проблеми, але ви би хотіли в'їхати у помешкання, де живуть закордонні студентки і студенти.

Біженка/Біженець

Ви також іноземка/іноземець, але з іншої країни, ніж ці студенти. Ви та ваша сім'я мінімально спілкуєтеся з іншими мешканцями будинку. У вас ніколи ні з ким не виникало проблем, хоча ви і почуваетесь досить ізольовано.

Старша пара (цю роль повинні зіграти двоє людей)

Ви обоє усвідомлюєте, що багато людей змушені покидати свою рідну країну та пробувати жити деінде через проблеми. Ви підтримуєте організацію, яка надає допомогу країнам, що розвиваються.

Безробітний сусід / безробітна сусідка

Ви категорично не схвалюєте правила, що дозволяють іноземцям приїжджати та жити у вашій країні. Ви вважаєте, що чужинців можна допускати сюди лише для туризму.

Власник /власниця будинку

Молоді іноземці завжди пунктуально сплачують квартплату, і ви не хочете втрачати прибуток від цього помешкання. Але вам не надто подобаються чужинці, і ви вбачаєте у цьому конфлікті можливість підняти квартплату для закордонних студенток і студентів. З іншого боку, у вас також є можливість здати їм квартиру на околицях містечка.

Завдання для спостерігачки/спостерігача

Як спостерігачка/спостерігач, ви повинні дуже уважно стежити за тим, що відбувається і робити нотатки для зворотнього зв'язку під час дискусії наприкінці рольової гри.

Слід звертати увагу на:

- Чи гравці поважають право кожного говорити, чи деякі люди перебивають, чи всі намагаються говорити одночасно, чи одна або дві людини намагаються нав'язати усім власну точку зору?
- Чи хтось намагається захопити ініціативу та фасилітувати зустріч?
- Які аргументи використовували гравці?
- Чи відбулися якісь зміни у ставленні та поведінці гравців після того, як вони отримали «підказки для знаходження рішень»?

КАРТКА 1 - ПІДКАЗКИ ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ РІШЕНЬ

Ця картка – для людини, яка головує на засіданні.

Увага: Якщо до цього моменту у рольовій грі нікого не вибрали головою демократичним чином, то цю картку слід вручити лідерці/лідеру житлового комітету.

- 1) **Голова:** Вас уже демократично вибрали головувати на засіданні, тож продовжуйте робити це. Слідуйте наведеним нижче підказкам.
- 2) **Лідерка/лідер житлового комітету:** Наразі нікого не вибрали головувати на засіданні, тому запропонуйте зібранню обрати голову демократичним чином. Підкресліть, що ви можете стати головою, оскільки і так очолюєте житловий комітет. Якщо інші погодяться, залиште собі цю картку та слідуйте наведеним нижче підказкам для голови. Якщо виберуть когось іншого, то передайте картку цій людині і візьміть натомість картку, яку мала вона.

Підказки для голови зустрічі

Ваше завдання – слідкувати за порядком та фасилітувати обговорення. Намагайтеся зробити так, щоби:

- Усі мали можливість висловитися.
- Люди поважали і не перебивали одне одного.
- Якщо це буде необхідно, встановіть часове обмеження на кожний виступ та не давайте гравцям його порушувати.
- Не допускайте образливої лексики і дбайте про те, щоби обговорення стосувалося основного питання та не відволікалося на інші теми.

- Намагайтеся скеровувати обговорення і робити його конструктивним.
- Тримайте людей зосередженими, ваша мета – знайти вирішення проблеми.

КАРТКА 2 - ПІДКАЗКИ ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ РІШЕНЬ

Слід роздати усім гравцям, окрім голови.

Подумайте про те, що ви можете зробити у своїй ролі, щоби знайти рішення:

- Активно слухайте та поважайте право усіх висловити свою думку.
- Пробуйте пов'язувати те, що ви хочете сказати, із тим, що уже було сказано.
- Коли ваша черга говорити, починайте із підсумування того, що говорила людина перед вами.
- Пробуйте розрізняти факти та ваші думки.
- Пробуйте не відволікати дискусію, дотримуйтеся теми, зосереджуйтеся на проблемі студенток і студентів та на потребі знайти рішення, не наводьте інших фактів, думок чи ідей, які у вас можуть бути.

Острів

Суспільства упродовж всієї історії позичали та адаптували різні речі одне в одного. При зустрічі різних культур виникають чудові можливості для взаємовигоди. Якби не наші упередження та етноцентризм, цей факт був би загально визнаним. Це гра - симуляція.

Головні питання

- Необхідно розуміти «відмінність», щоби поважати та визнавати її.
- Переваги толерантності та адаптивності.
- Торжество різноманіття.

Цілі

- Краще зрозуміти, як культура впливає на наше життя та світогляд.
- Стимулювати обговорення того, як спілкуються та взаємодіють люди з різних культур.
- Дослідити культурні табу та «межі толерантності».
- Стимулювати обговорення про можливості, які можуть виникнути у нас в результаті співпраці.

Час: 2 години

Розмір групи: 10 - 16 осіб.

Опис гри

На одному острові живе два племені. Племя Л живе у горах всередині острова, а племя О живе на березі. Вони співіснують поруч, але рідко контактують. У племен різні мови та культури, хоча для них обох особливе значення мають повітряні кульки. Люди племені Л з релігійних міркувань дуже цінують різноманіття кульок, тому намагаються зібрати якомога більше різних типів, форм та кольорів. Люди племені О використовують кульки – особливо круглі та червоні – в медицині.

Нещодавно люди племені О почали страждати від дивної хвороби. Згідно з легендою, вилікувати її можна лише за допомогою рідкісного виду кульок, який можна знайти у незвіданому місці на острові. На щастя, з покоління у покоління в племені передавалася карта, яка, на їхню думку, приведе їх до потрібних кульок. На жаль, багато років тому карту майже знищили під час війни, і племя О має лише її частину. Як каже легенда, інша частина – у племені Л.

Мета гри – племя Л має захистити свої кульки, а племя О – знайти потрібні їм ліки. Проте, як і в реальному житті, на учасниць і учасників можуть очікувати й інші, несподівані результати.

all different
all equal

Підготовка

А. Для створення культури груп:

- Олівці та папір
- Фотокопії нотаток для племен

Б. Для зустрічі:

- Напої, горнята і печиво в достатній для усіх кількості.

В. Для пошуків:

- Карта, яка показує розташування схованих кульок, розрізана на чотири частини.
- 5 круглих червоних кульок
- 3 додаткові кульки, кожна іншої форми та кольору, наприклад, одна жовта кругла, одна довга зелена, одна довга блакитна.
- Ще 2 кульки, схожі між собою, але цілком інакші, ніж решта (наприклад, презервативи), сховані у секретному місці.
- Шнурок, щоби зав'язувати кульки.
- Клейка стрічка, щоби кріпити кульки до стін.
- Коробка «знарядь» з булавками, ножицями, червоною помадою, клейкою стрічкою.

Інструкції

У гри три етапи: у частині А два племені ознайомлюються із власною культурою; у частині Б два племені зустрічаються та спілкуються, кожне говорить своєю мовою; у частині В племена шукають кульки.

1. Переконайтеся, що усе заздалегідь підготовано та організовано.
2. Поділіть групу на дві частини та прочитайте їм опис гри.

Частина А. *Обидва племені вивчають свою культуру та створюють власну мову:*

3. Попросіть групи сісти у протилежних кінцях кімнати (у горах та на березі).
4. Роздайте копії ролей кожному племені, видайте ручки і папір для нотаток.
5. Скажіть групам, що вони мають придумати ім'я для свого племені, вивчити правила власної культури та створити спеціальну мову.
6. Дайте їм 20 хвилин на спільну розробку та практику своєї мови; усі учасники групи мають нею володіти.

Частина Б. *Зустріч обох племен. Це можливість для них навчитися спілкуватися та співпрацювати між собою через обмін їжею і напоями:*

7. Дайте племені Л печиво, а племені О напої та горнята.
8. Покличте обидві групи до центру кімнати (нейтральна територія).
9. Скажіть, що відтепер починається симуляція. Надалі усі мають бути в ролі, тобто вони можуть використовувати лише мову та культуру свого племені.

Частина В. Пошук кульок:

10. Скажіть групі, що у них 45 хвилин. Племя Л може розпочати перемовини про частину карти, якої їм бракує, та почати пошуки схованих кульок.

Дебрифінг та оцінювання

Розпочніть із обговорення того, що трапилося, а тоді перейдіть до того, що люди вивчили, і як ця симуляція стосується реального життя.

- Чи було складно використовувати та розуміти мови?
- Як ви спілкувалися під час пошуку? Чи ви використовували одну чи обидві мови? Чи використовували знаки? Чи були якісь непорозуміння?
- Як ви вирішили проблему відкриття кульок племені О? Хто це зробив? Як ви почувалися, коли ламали культурні табу?
- Які культурні табу існують у нашому суспільстві? Яка їхня функція?
- Що з того, що ми використовуємо у нашому повсякденному житті, походить з інших країн чи континентів?
- Чи ми можемо уявити собі життя, у якому користуємося лише тим, що походить із нашої власної культури чи країни? Чому культура для нас важлива?
- Чи ваша культура важлива для вас? Чому?
- Що не дає нам зрозуміти інші культури?
- Чи можете ви навести якісь реальні приклади з минулого чи сучасності, коли дві культури пристосувалися одна до одної та у процесі від цього отримали вигоду?
- У сучасному світі існує безліч прикладів конфліктів між культурами. Подумайте, про який приклад можна подискутувати: Чому між культурами виникає конфлікт? Хто здобуває, а хто втрачає від конфлікту? Що люди втрачають, коли відкривають свою культуру? А що здобувають?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Перед початком перечитайте усі інструкції, щоби мати в уяві чітку картину того, що гравці повинні робити.

До цієї гри слід ретельно підготуватися:

- Ми пропонуємо використовувати презервативи для схованих кульок. По-перше, вони інакшої форми, ніж традиційні повітряні кульки, по-друге, для багатьох людей презервативи і далі залишаються табу. Тож їх використання може допомогти випробувати межі толерантності деяких учасниць і учасників. Більше того, під час обговорення можна зачепити теми СНІДу та дискримінації ВІЛ-позитивних людей.
- Знайдіть відповідне місце, де можна сховати спеціальні кульки (презервативи), але не надувайте їх.
- Намалюйте карту та позначте цю локацію, але переконайтеся, що цю місцину не можна буде знайти за допомогою лише половини чи трьох чвертей карти.
- Тоді розріжте карту на чотири частини. Дві частини ви дасте племені Л. Складіть дві інші частини та покладіть по одній у кожену із кульок, яку ви дасте племені О.

- Надуйте 8 кольорових кульок та зав'яжіть їх шнурком так, щоби його можна було розв'язати, а кульки здути, не пошкодивши.
- Прикріпіть клейкою стрічкою чотири червоних круглих кульки до стіни в одному кінці кімнати (узбережжя, де живе плем'я Л), і прикріпіть інших чотири кульки до протилежної стіни (пагорби, де живе плем'я О). Залиште дві четвертини карти для племені Л у конверті в їхній частині кімнати.
- Покладіть коробку зі знаряддям посередині кімнати. Не уточнюйте, для чого можна використовувати ці речі. Вони можуть і не знадобитися у грі – це мають вирішити гравці, коли придумуватимуть свої культури та правила. Додайте інші предмети, якщо ви бачите у них потребу - наприклад, лупу, якщо карта дуже мала, ліхтарик, якщо карта схована у темному місці, ключ, який відкриває ящикок із картою тощо.

Як допомогти племенам вивчити мову та розвинути власну культуру:

- Це можливість гравцям бути креативними.
- Якщо групі складно, запропонуйте замінити всі приголосні однією літерою, наприклад, в англійській мові гарно підходять «L» чи «R». Або можете запропонувати вимовляти слова задом наперед, або починати кожне слово з якоїсь літери.
- Переконайтеся, що всі учасники вільно володіють цією мовою перед тим як грати далі, і що групи знають свою культуру.

Зустріч:

Завдяки тому, що ви дали одному племені печиво, а іншому – напій, ви створюєте можливість гравцям вивчити мову одне одного. Їм треба буде спілкуватися задля задовільного для усіх сторін вирішення проблеми.

Пошук:

У гри багато можливих результатів, залежно від навичок перемовин, темпераменту та важливості культурних цінностей для учасниць і учасників. Якщо гра застрягне, ви можете втрутитися з однією чи кількома підказками. Сценарій може розгортатися таким чином:

- Гравцям треба побачити клаптики паперу в кульках О.
- Тоді їм потрібно збагнути, що дістати частини карти можливо, але при цьому з повагою ставитися до кульок О.
- Завдяки уважному спостереженню стане зрозуміло, що кульки можна розв'язати, здути та надуть наново. Проте, учасницям і учасникам племені Л треба буде обережно вести перемовини, щоби О дозволили це. Комуś доведеться порушити культурне табу на доторкання до кульок, і плем'я О може вимагати, щоб ті, хто це зроблять, мають почепити червоного носа та пройти коло по кімнаті. Це буде ще одне табу, яке доведеться подолати.
- На перший погляд, племені О немає жодної потреби допомагати племені Л, тому що плем'я Л має лише червоні кульки, а плем'я О уже має одну таку. Проте, як виявиться у кінці гри, плем'я О таки може отримати тут певну вигоду, оскільки десь сховані дві нові кульки, і плем'я Л може ними поділитися.

Пропозиції для подальшої роботи

Навчання та зростання – це частина постійного процесу міжкультурної освіти. Але процес не відбуватиметься, а ми не отримаємо його плодів, якщо не будемо над цим працювати. Наприклад, ви можете організувати міжкультурний фестиваль у вашій групі чи організації та запросити людей з місцевої спільноти прийти й обмінятися їжею, напоями, музикою, танцями, рукоділлям, іграми тощо.

Не завжди легко чи приємно приймати звичай людей, які різняться. Якщо вам цікаво дізнатися, як би ви почувалися під час спільної довгої поїздки з людьми, чії звички та звичай відрізняються від ваших, то спробуйте «Єврозалізницю 'à la carte'» (с. 79).

КАРТКИ РОЛЕЙ (слід робити копії для учасниць та учасників)

КАРТКА З ОПИСОМ РОЛЕЙ ДЛЯ ПЛЕМЕНІ О

Ви живете на острові, на якому також живе інше плем'я. Ваші племена співіснують, але у вас різні мови та культури, і ви нечасто зустрічаєтеся.

Ваша мова:

Вам треба винайти спеціальну просту мову, якою ви користуватиметеся під час гри. Переконайтеся, що всі у вашій групі можуть вільно нею користуватися.

Ваша культура:

З релігійних міркувань ви дуже цінуєте різноманіття кульок та намагаєтеся зібрати якомога більше різних типів, форм та кольорів. Кульки вважаються святими і їх нікому не можна доторкатися під страхом кари. Доторкатися до кульки можуть лише люди, які навчені виконувати ритуал ходіння по колу. У цьому ритуалі обрана людина одягає червоний ніс та балансує на ньому кульку, ідучи по колу.

Вам потрібно придумати якісь інші риси вашої культури, включно з назвою племені, способом привітання та правилами соціальної організації, наприклад, хто приймає рішення та хто говорить від імені групи.

КАРТКА З ОПИСОМ РОЛЕЙ ДЛЯ ПЛЕМЕНІ Л

Ви живете на острові, на якому також живе інше плем'я. Ваші племена співіснують, але у вас різні мови та культури, і ви нечасто зустрічаєтеся.

Ваша мова:

Вам треба винайти спеціальну просту мову, якою ви користуватиметеся під час гри. Переконайтеся, що всі у вашій групі можуть вільно нею користуватися.

Ваша культура:

Ви мирний та товариський народ. Ви вітаєтеся одне з одним потираючи носи. Саме тому вважається дуже важливим постійно мати чистого носа. Ви дуже цінуєте червоні кульки, які використовуєте для лікування. Червоні кульки дуже рідкісні.

all different
all equal

Вам потрібно придумати якісь інші риси вашої культури, включно з назвою племені та правилами соціальної організації, наприклад, хто приймає рішення та хто говорить від імені групи.

respekt pro každého
život pro všechny

Зроби це!

Часами інші люди, як-от батьки, керівництво та дорослі можуть бути вузьколюбими... Але хіба це не стосується і нас самих?

Ця вправа – симуляція.

Головні питання

- Дискримінація інакших людей.
- Механізми, які тримають меншини нашого суспільства у менш привілейованому становищі.

Цілі

- Пережити дискримінацію.
- Проаналізувати, як ми дискримінуємо певні соціальні групи та водночас винуватимо їх за їхнє положення.
- Покращити розуміння того, як ми допомагаємо утримувати несправедливі соціальні структури.

Час: 60 хвилин

Розмір групи: максимум 40 осіб. Вам потрібно об'єднати учасниць і учасників у чотири підгрупи.

Підготовка

- 4 великі аркуші паперу
- 4 старі журнали
- 4 пари ножиць
- 4 пачки кольорових фломастерів
- 4 банки клею
- На вибір: 4 набори інших речей, наприклад, ниток, вовни, гудзиків, скріпок.
- Папір та ручка для спостерігачок/спостерігачів
- Годинник чи секундомір

Інструкції

1. Об'єднайте гравців у чотири групи та попросіть кожну групу сісти у кутку кімнати, де вони зможуть зручно працювати.
2. Попросіть кожну групу вибрати одну людину спостерігачкою/спостерігачем і записувати усе, що кажуть чи роблять інші учасники групи.
3. Повідомте, що ви підійдете до кожної групи, щоби видати їм матеріали та інструкції.
4. Підійдіть до першої групи, дайте їм набір матеріалів і чітко скажіть: «У вас аркуш паперу, журнал, ножиці та клей. Вам потрібно створити колаж на тему весни. У вас на це 20 хвилин. Можете розпочати, коли захочете».
5. Тепер підійдіть до другої групи, дайте їм набір матеріалів та скажіть чітко: «У вас аркуш паперу, журнал, ножиці та клей. Вам потрібно створити колаж на тему літа. У вас на це 20 хвилин. Можете розпочати, коли захочете».

all different
all equal

6. Тепер підійдіть до третьої групи, дайте їм набір матеріалів і чітко скажіть: «У вас аркуш паперу, журнал, ножиці та клей. Вам потрібно створити колаж на тему осені. У вас на це 20 хвилин. Можете розпочати, коли захочете».
7. Тепер підійдіть до останньої групи, дайте їм набір матеріалів та чітко скажіть: «Мсо, флосамд лоерабц лоснісе баукда повекс, неслдвiach щажук даоагп мвике. У вас на це 20 хвилин. Можете розпочати, коли захочете».
8. Доки групи працюють, підходьте до них, підтримуйте та заохочуйте першу, другу та третю групи, але звинувачуйте четверту групу в тому, що вони не роблять того, що ви їм сказали.
9. Після 20 хвилин завершіть вправу та попросіть групи здати свої колажі. Якщо перша група ще не закінчила, дайте їм ще 3-4 хвилини.

Дебрифінг та оцінювання

Почніть із кола вражень тих, хто грали. Спитайте про їхні враження від вправи, як їм працювалося разом у групах, чи усі брали участь?

Далі черга спостерігачів. Попросіть їх розповісти, що відбувалося у кожній групі.

Потім проведіть з усіма обговорення про зв'язок вправи з реальністю:

- Чи бачите ви зв'язок із реальним життям?
- Хто у нашому суспільстві опиняється у четвертій групі?
- Як ми зазвичай звинувачуємо жертв соціальної несправедливості?
- Як реагують люди, які почувають себе жертвами соціальної несправедливості?
- Чи вони реагують так само як люди з четвертої групи?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо ви працюєте з невеликою групою, адаптуйте гру та створіть дві підгрупи: перша працюватиме з дуже чіткими інструкціями, а друга – з заплутаними.

Як альтернативу, замість беззмислового речення, ви можете дати інструкції четвертій групі дуже швидко або іншою мовою.

Майте на увазі, що скоріш за все ця вправа викличе дуже сильну реакцію четвертої групи. Вони відчуватимуть фрустрацію, адже не розуміють інструкції, і їх ще й будуть звинувачувати. Часами вони можуть розізнитися на фасилітаторку/фасилітатора та піти; часами вони можуть скерувати свою фрустрацію на інші групи та не давати їм працювати чи завершувати колажі; часами вони можуть стримати свої почуття та приберегти агресію на потім.

Тому ми пропонуємо наступне:

- Переконайтеся, що групи утворені випадково, щоби в четвертій групі не почувалися, що з них знущаються.
- Перед початком оцінювання важливо прояснити, що це була симуляція, і тепер треба вийти із наших ролей.
- При оцінюванні важливо залишити час на те, щоби усі могли висловити свої почуття перед тим як перейти до аналізу того, що

трапилося. Якщо ви цього не зробите, то почуття знову повернуться і буде складно провести добре оцінювання.

Варіанти

Якщо ви хочете зробити вправу ще складнішою, або у вас немає матеріалів, то можете попросити групи розіграти коротку сценку. Це буде більшим стресом для четвертої групи, яка хвилюватиметься про те, як виступити і не виглядати недолюго.

Пропозиції для подальшої роботи

Уважно подивіться на групи у нашому суспільстві. Яке ставлення до людей, яких можна назвати соціальними невдахами, та до тих, хто соціальні переможці? Дослідіть це питання за допомогою вправи «Портрети» (с. 155).

Або ж ви можете пограти у настільну гру «Шлях до розвитку» (с. 143) - вона показує багато механізмів, якими існуюча економічна система дискримінує більшість людей, котрі живуть у країнах Півдня, щоби утримати привілейовану позицію тих, хто живе на Півночі.

all different
all equal

всі різні
всі рівні

Блакитна Книсна

Музика – це чудовий спосіб наблизити нас до інших культур, але вона також може бути носієм стереотипів та упереджень. Ця проста і релаксуюча вправа допомагає зрозуміти культурні стереотипи через використання музики.

Головні питання

- Наші стереотипи та уявлення про музику з інших країн.
- Культурне домінування та вплив «космополітичних» продуктів масової культури на наші музичні смаки.

Цілі

- Збільшити зацікавлення музикою інших культур і народів.
- Кинути виклик стереотипам та упередженням стосовно музики з неєвропейських джерел.
- Збільшити зацікавлення іншими народами, культурами, музикою та мовою.
- Кинути виклик етноцентризму в музиці та інших культурних продуктах.
- Здивувати учасниць і учасників та створити приємну атмосферу в групі.

Час: 5 + 10 хвилин.

Розмір групи: Будь-який

Підготовка

- Виберіть музичний твір чи пісню, що належить культурі меншини або походить з іншого континенту.
- Якщо зможете, знайдіть переклад слів і (якщо вони підходять) підготуйте копії для учасниць/учасників.
- Вам також знадобиться програвач.

Інструкції

1. Виберіть найкращий час для цієї вправи - наприклад, на початку сесії чи після перерви.
2. Скажіть групі, що ви зараз увімкнете музику, а їм потрібно буде спробувати вгадати, звідки вона.
3. Якщо окрім музики є слова, попросіть групу уявити, про що вони.
4. Послухайте музику 3-4 хвилини.
5. Скажіть учасницям і учасникам, що вони можуть обговорити музику із колегою, але не називати ще своїх здогадок. Вони можуть їх записати, за бажанням.
6. Наприкінці сесії пустіть музику ще раз та попросіть учасниць і учасників назвати свої версії походження музики (за бажанням).
7. Скажіть правильну відповідь.
8. Якщо у вас є слова пісні, роздайте усім копії та увімкніть музику ще раз.

Попросіть людей слідувати за словами, поки грає музика. Вони також можуть підспівувати, якщо хочуть.

9. Проведіть оцінювання, а на завершення сесії прослухайте іншу музику.

Дебрифінг та оцінювання

Проведіть коротке обговорення, якщо вважаєте його доцільним. Спитайте учасниць і учасників, чи їх здивувало походження музики, чи вона їм сподобалася, чи було важко вгадати звідки вона походить тощо.

Якщо вони скажуть, що музика була незнайома, але сподобалася, спитайте, чому, на їхню думку, вони ніколи раніше не слухали такої музики. Чи це не тому, що її не пускають по радіо? Чому її там не пускають?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Для успіху вправі важливо добре підібрати музику. Краще спрацює, якщо ви спочатку пустите частину композиції без слів, а тоді пустите цілу композицію, разом із словами. Таким чином учасниці й учасники не зосередяться одразу на мові. Вибрана музика також має передати гарну атмосферу кімнаті та групі без огляду на те, звідки вона походить.

Будьте готові, якщо це можливо, розказати більше про музику, яку ви включали групі, про її культурні виміри, наскільки вона популярна в країні походження тощо.

Ця вправа напевне найкраще спрацює, якщо вибрати музику, яка не очевидно закордонна. Так, ми часто асоціюємо класичну музику чи джаз із Північною Америкою чи Європою, хоча насправді значна частина такої музики виконується музикантами іншого походження.

Музика та інші форми культурного вираження, такі як танець та мистецтво – це чудовий спосіб наблизитися до інших культур. Але майте на увазі, що вона також може бути носієм стереотипів та упереджень.

Пропозиції для подальшої роботи

Оскільки ця вправа знайомить нас із музикою з інших культур, після неї можна запропонувати учасницям і учасникам принести музику іншого походження, щоби познайомити решту групи з нею. Але будьте обережні, аби це не перетворилося на конкурс улюбленої пісні!

Традиційна музика, танці, мистецтво та сторітелінг – це все форми мистецтва, глибоко закорінені у культурі їх походження. Часами ми відмахуємося від розповідей та байок, оскільки думаємо, що вони для малих дітей. Тим не менше, із них можна багато чого дізнатися про культуру. Спробуйте! Подивіться, чи зможете вгадати країну походження історій у «Казках світу» (с. 166). На вас чекають сюрпризи!

Ярлики

Чи має значення, що інші думають та говорять про вас?

Головні питання

- Наслідки стереотипів.

Цілі

- Дослідити зв'язок між тим, що від нас очікують і нашою поведінкою.
- Покращити усвідомлення впливу нашої поведінки на інших.
- Почати обговорення наслідків стереотипізації людей.

Час: 45 хвилин

Розмір групи: 10+

Підготовка

- Прості білі клейкі папірці (приблизно 5 на 2 см), по одному на кожну людину в групі.
- Напишіть по одній рисі на кожному папірці, наприклад, безвідповідальний, жартівливий, дурний, розумний, незграбний.
- Виберіть завдання для групи (наприклад, спільне створення плакату, планування події, перевезення меблів) чи проведіть дискусію (наприклад, спитайте: «Якщо у нашому містечку мала виступити знаменита попгрупа, кого би ви хотіли запросити?»)

Інструкції

1. Приклейте по папірцю на чолі кожного гравця так, щоби вони не бачили, що там написано.
2. Поясніть завдання групі. Чітко комунікуйте, що під час виконання завдання вони мусять ставитися одне до одного відповідно до написів на папірцях. Наприклад, якщо хтось на чолі має папірця із написом «лінивий», то всі інші мають ставитися до цієї людини так, якби вона завжди була лінивою (але ніколи не називаючи слова на папірці! Не кажіть їм!).
3. Гравцям слід постаратися виконати завдання і водночас ставитися до інших відповідно до стереотипу на папірці.
4. Наприкінці вправи вони можуть вгадати, що було написано на їх папірці, але це не головна мета гри.

Дебрифінг та оцінювання

Важливо переконатися, що залишається достатньо часу для того, щоби висловилися усі. Почніть із питання, чи гравці могли відгадати свій ярлик, а тоді перейдіть до питань про інші аспекти вправи:

- Як кожна людина почувалася під час вправи?
- Чи було складно ставитися до людей відповідно до їхніх ярликів?
- Чи хтось почав «відповідати» своїм ярликам, наприклад, чи хтось із ярликом «кумедний» почав розповідати жарти та поводитися більш упевнено? Чи людина із ярликом «лінива» перестала допомагати чи брати участь?

- Які ярлики ми чіпляємо на людей у реальному житті? Як це впливає на них і на те, як ми про них думаємо?
- На кого використані у цій вправі ярлики начеплені у реальному житті?
- Чи вони дійсні?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Обережно підійдіть до чіплення папірців із характеристиками на людей.

Наприклад, якщо хтось із групи трохи лінивий чи лінива, не найкращою ідеєю буде дати їм такий ярлик. Мета гри – не викрити особисті ставлення учасниць та учасників одне до одного. Навпаки, це може виявитися досить деструктивним, тож цього варто уникати.

Майте на увазі, що ця гра може викликати сильні емоції!

Пропозиції для подальшої роботи

Подивіться ще раз на те, хто що робить у вашій групі чи організації. Спробуйте поміняти ролі та відповідальність і не робіть припущень стосовно того, хто найкраще виконуватиме якусь конкретну роботу.

Далі можна перейти до рольової гри «У нашому районі» (с. 95) і подивитися на стандартні проблеми, що виникають через чіплення ярликів та стереотипізацію, а також спробувати знайти ефективні рішення. Або ж, якщо ви обговорювали ярлики, які ми чіпляємо на мігрантів та біженців, котрі приїжджають жити у наших спільнотах, можна перейти до вправи «Біженка/біженець» (с. 157), щоби довідатися більше про реальні ситуації.

Мінімум 20

Це вправа, яка має допомогти учасницям і учасникам дослідити дискримінацію та виключення. У неї весело та цікаво грати, хоч вона і вимагає ретельної підготовки. Три команди змагаються у різних раундах змагальних ігор.

Головні питання

- Нерівність життєвих шансів, влади, дискримінації та виключення.
- Солідарність, змагання, несправедливість.
- Відносини більшості та меншості.

Цілі

- Пережити несправедливість та дискримінацію.
- Проявити толерантність та солідарність учасниць і учасників.
- Поміркувати про виключення, відносини більшості та меншості, соціальні перешкоди.

Час: 2,5-3 години.

Розмір групи: мінімум 15 та максимум 35 осіб.

Підготовка

До цієї вправи слід ретельно підготуватися. Вивчіть інструкції та опис ролі журі, щоби точно знати, як треба грати.

Вам треба підготувати:

- Пачку гральних карт, за допомогою яких ви об'єднаєте людей у рівні групи. Підготуйте пачку так, що у вас буде одна карта на людину, використовуйте лише чирву, бубну та піку (вилучіть усі карти масті трефа). Якщо у вас непарна кількість гравців, то найбільше має бути карт масті чирва.
- Фліпчарт з намальованою таблицею для запису рахунку після кожного раунду.
- Приготовані фліпчарти з правилами гри.
- 3 копії «Інструкції для журі» - по одній для кожного члена чи членкині журі.
- Клейкі папірці зі знаками для усіх учасників і учасниць команди (піка, чирва та бубна).
- Три носовички чи щось подібне для драконового хвоста.
- 2 набори ключів для гримучих змій.
- 2 носовички чи щось ще, чим можна зав'язати очі учасницям і учасникам під час гри у гримучу змію.
- Червона фарба для обличчя (підійде і помада).
- Достатній шматок мотузки, щоби зв'язати праву руку тих, хто має боротися з перешкодами.
- 5 надутих кульок.
- 3 аркуші паперу та олівці (для китайського шепоту).
- Малюнок фігури для китайського шепоту, який треба буде дати журі.

- Дзвіночок для журі.
- Годинник чи секундомір.
- Вам також потрібне велике приміщення, у якому можуть вільно розміститися усі команди.

Огляд гри

Гравців об'єднують у три команди, які повинні змагатися у низці короткотривалих ігор-завдань. Журі визначає результати команд і ставить бали. Мета кожної команди – отримати 20 балів – мінімум 20 – до кінця 8 раунду, бо інакше вони вилетять із гри.

Гравці цього не знають, але насправді є лише 8 раундів (плюс один раунд з перешкодами), і змагання нечесне. Однак, вони дізнаються, що правила були нечесними, і що одна команда завжди мала найкращі шанси й журі судило на її користь, лише наприкінці гри.

I, II та III раунди гри проводяться так, щоби створити враження рівних можливостей та справедливого змагання, а також щоби побудувати групу ідентичність та командний дух.

Після III раунду проводиться раунд з перешкодами, під час якого учасниці й учасники вперше отримують досвід несправедливості.

IV раунд виглядає як справедливий.

V раунд на перший погляд дає командам можливість покращити свої рахунки, але це ілюзія. Насправді, ті, хто програють, опиняться ще далі, а переможці - просунуться уперед.

Раунди VI, VII та VIII розігруються таким чином, що наприкінці VIII раунду буде досить відчутна різниця між загальними балами груп. Одна чи дві групи не наберуть мінімальну кількість балів 20, тобто, вони вилетять із гри!

Щоби гра відбувалася добре, гравцям не слід казати, що усе закінчиться після VIII раунду, оскільки вони можуть захотіти вибути із неї завчасно.

II, IV, VI та VIII раунди – це гра «Гримуча змія». Ці раунди «Гримучої змії» дають гравцям відчуття рівних можливостей, оскільки це єдині раунди, в яких оцінки об'єктивні та справедливі. Тим не менше, вони не до кінця справедливі, оскільки група, яка програє, буде у не вигідному становищі: у неї ніколи не буде можливості полювати, а якщо вона не зможе здобути балів, то втратить одного гравця.

Згодом, під час оцінювання слід закласти достатньо часу на обговорення почуттів і поведінки гравців під час гри та про зв'язки із реальністю.

Інструкції

НЕ оголошуйте, що «Мінімум 20» - це гра про дискримінацію та виключення, що цією грою маніпулюють і що вона триватиме лише 8 раундів.

- Поясніть, що це гра-змагання, і що групи мають отримати принаймні 20 балів до кінця 8 раунду, або ж вилетять із гри.
- Виберіть трьох людей, які будуть у журі. (Виберіть людей, які мають гарні акторські здібності та яких поважає решта групи). Видайте їм їхні інструкції та попросіть їх ознайомитися з ними в іншій кімнаті.

Рис. 1.

- Об'єднайте решту учасників у три групи, попросивши кожну людину по черзі витягнути карту.
- Скажіть гравцям взяти клейкий папірець із лого їх групи та почепити його на свій одяг на видному місці.
- Попросіть кожну групу вибрати собі якийсь куток кімнати як свою базу. Дайте їм кілька хвилин, щоби придумати назву команди, а також слоган чи гасло.

Ви також можете попросити їх придумати командну пісню (головна мета цього – створити командний дух та підняти ентузіазм до гри).

- Поясніть правила за допомогою фліпчарту.
- Поговоріть із журі та переконайтеся, що вони добре розуміють своє завдання, а тоді попросіть їх повернутися до кімнати.
- Розпочніть змагання.

ГРА

I раунд: Полювання на хвіст дракона

Попросіть гравців кожної команди стати у ряд. Кожна людина має обняти талію людини спереду. Остання людина запишає у штани чи спідницю хвіст дракона (хустку чи щось подібне).

Скажіть, що кожна група має спробувати вполювати якомога більше драконячих хвостів. Лише людина в голові дракона може ловити хвост.

Коли групи готові, голосно і чітко дайте команду для початку – «ВПЕРЕД!». Через одну хвилину вигукніть «СТОП!»

Попросіть журі розставити бали та поясніть оцінки. Дайте достатньо часу, щоби записати бали у таблиці.

Підказки

Журі розставити такі оцінки: піка 3, чирва 2, бубна 1.

II раунд: Гримуча змія

1. Попросіть усіх гравців разом із журі стати в коло.
2. Поясніть, що кожна група гратиме проти однієї з інших групи. Хтось із групи лідера (тої, у якої зараз найбільше балів) полює на когось із групи з другим найвищим балом. А хтось із другої найкращої групи полює на когось із останньої групи, і врешті, хтось із першої групи полює на когось із останньої групи.
3. Зав'яжіть очі мисливцю і жертві, дайте кожному по набору ключів у руки.
4. Поясніть, що коли мисливець трясє ключами, жертва має у відповідь потрусити своїми.
5. Кожне полювання триває точно 45 секунд, і обидва учасники можуть потрусити ключами лише три рази.

6. Як тільки обоє учасників готові, дайте сигнал до початку гри. Зупиніть її через 45 секунд.
7. Після кожного полювання голосно оголошуйте переможця. Переконайтеся, що журі записує рахунок. Якщо мисливець торкається жертви, то група мисливця отримує один бал. Якщо жертва за 45 секунд утікає, то їх група отримує один бал, а гравець покидає свою групу та приєднується до групи мисливця.
8. Важливо зберігати тишу під час гри.

Підказки

Увага! Під час раунду:

- Один гравець пік полює на одного гравця чирву.
- Один гравець чирви полює на гравця бубну.
- Один гравець піки полює на гравця бубну.

Команда бубни у невідгідному положенні, оскільки вони не отримують можливості полювати. Важливо покрутити на місці учасниць і учасників із зав'язаними очима перед початком гри, щоби вони втратили орієнтацію і завдання стало ще складнішим. Якщо група малочисельна, переконайтеся, що коло досить широке і є достатньо місця, щоби гравці могли рухатися.

III раунд: Дмухання на кульки

1. Скажіть гравцям у кожній команді лягти на живіт один біля одного у рядок, близько, торкаючись плечима. Групи слід розташувати так, що кожна група утворюватиме сторону трикутника, у якому сторони складаються із голів учасниць і учасників.
2. Поясніть, що завдання кожної команди – утримати повітряні кульки всередині трикутника та якнайдалі від себе, дуючи на них.
3. Коли групі готові, покладіть кульки всередину (3-5 кульок) та голосно і чітко дайте сигнал до початку змагання.
4. Ця гра має тривати рівно одну хвилину.
5. Попросіть журі пояснити своє рішення та розставити бали. Переконайтеся, що бали записані у таблиці.
6. Тепер попросіть журі підсумувати усі бали кожної команди та оголосити результати.

Підказки

Бали у цьому раунді: піка 5, чирва 1, бубна 0.

Раунд з перешкодами

1. Поясніть, що група з найвищими балами (піка!) має роздати перешкоди іншим групам. Одній групі помалюють червоним носи, тоді як іншій зав'яжуть за спиною праву руку.

Рис. 2.

2. Скажіть пікам вирішити, яка група отримає яку перешкоду, а тоді попросіть їх оголосити про своє рішення та мотивувати його.
3. Тоді дайте їм фарбу і мотузки та попросіть організувати перешкоди.
4. Поясніть, що перешкоди залишатимуться до кінця гри, і що піки мають про це подбати.

IV раунд: Гримуча змія

1. Оголосіть інструкції як і раніше, лише в цьому раунді переможці кожного полювання отримуватимуть по 2 бали.
2. Після раунду попросіть журі голосно оголосити бали.

V раунд: Шанс

1. Поясніть, що у команди, яка виграє цей раунд, кількість балів зросте утричі, у другої команди – вдвічі, а бали третьої команди залишаться такими самими.
2. Завдання для кожної групи – пояснити, чому вони заслуговують, щоби їхні бали подвоювалися чи потроювалися.
3. Дайте кожній групі дві хвилини на підготовку аргументації.
4. Дайте кожній команді одну хвилину на пояснення своєї позиції. Починають піки, тоді чирва, тоді бубна.
5. Дайте журі час для обговорення рішення та оголошення балів.

Підказки

Бали за цей раунд такі – піки: x3; чирва: x2; бубна: x1.

VI раунд: Гримуча змія

1. Оголосіть інструкції як і раніше, лише в цьому раунді переможці кожного полювання отримують по 3 бали.
2. Після раунду попросіть журі голосно оголосити бали.

VII раунд: Китайський шепіт

1. Скажіть гравцям сісти у своїх командах на підлозі, один за одним.
2. Окремо поговоріть із журі. Скажіть їм, що вони будуть показувати один простий малюнок по одній людині з команди пік та чирв, але описуватимуть малюнок словами одному учаснику чи учасниці команди бубни.
3. Запросіть почергово останнього гравця із кожного ряду отримати інструкції від журі, а тоді нехай повернуться на своє місце в команді.

Рис. 3.

4. Скажіть їм пальцем намалювати малюнок на спині гравця, який сидить перед ними. Тоді ця людина пальцем малює те, що вона відчула, на спині людини перед нею, і так далі - аж до першого гравця. Ця людина малює малюнок на папері і передає його журі.
5. Під час раунду важливо зберігати тишу.
6. Попросіть журі прийняти рішення та оголосити бали.

Підказки

Бали за цей раунд: піки 3; чирва 2, бубна 1.

VIII раунд: Гримуча змія

Оголосіть інструкції як і раніше, лише в цьому раунді переможці кожного полювання отримуватимуть по 4 бали.

Також скажіть учасницям і учасникам, що це останній шанс для окремих гравців змінити команду та перейти у кращу групу, якщо вони хочуть продовжувати грати, але зараз знаходяться у команді, яка ще не набрала мінімум 20.

Після раунду попросіть журі оголосити бали. Вони також оголосять, що групи, які ще не набрали мінімум 20 балів повинні залишити гру. Дайте час журі привітати найкращі групи.

Кінець гри

Поспостерігайте кілька хвилин за реакцією учасниць і учасників, а тоді оголосіть, що гра насправді завершилася.

Дебрифінг та оцінювання

Оцінювання – це ключова частина гри «Мінімум 20» (с. 114). Тут просто необхідно відрефлексувати емоції, що виникли під час гри, та звернути увагу на порівняння, які можна зробити із дискримінацією та несправедливістю, що трапляються у реальному житті.

У великих групах складніше провести оцінювання. Якщо присутні більше ніж одна фасилітаторка/фасилітатор, то оцінювання слід провести у малих робочих групах, а тоді наприкінці зібрати усіх разом для остаточного обговорення.

Етапи оцінювання

1. Емоційні аспекти.
2. Прозорість гри.
3. Аспекти групової динаміки.
4. Зв'язок з дійсністю.

1. Емоційні аспекти

Пригадайте основні етапи гри, а тоді спитайте учасниць/учасників:

- Як ви почувалися під час гри? Як змінилися ваші емоції?

- Чи у когось були негативні почуття? Що їх спричинило?
- Як піки почувалися, коли роздавали перешкоди?
- Як почувалися бубни та чирви, коли отримали перешкоди?
- Які відчуття були у журі, коли у них було стільки влади?

2. Прозорість

Тепер поясніть приховані правила гри.

3. Групова динаміка

Поговоріть про те, що трапилося.

- Чи ви відчували солідарність з іншими гравцями?
- Ті, хто змінили групу під час раундів гри у гримучу змію: Як це - бути чужинкою/чужинцем у новій групі? І як це - покидати групу, з якою ви починали гру?
- Наскільки вам як особистості треба було адаптуватися до гри та до її правил?
- Як ви відчуваєтеся, коли мусите долучитися до чогось, що вам не подобається?
- У яких ситуаціях вам було легко або складно захищати себе, свої почуття чи дії?
- Чи ви ставили під сумнів або критикували правила гри? Як? Якщо ні, то чому?

4. Зв'язок із дійсністю

Чи ви бачите якісь аспекти гри, що мають зв'язок із дійсністю?

- Наприклад, особливості влади, змагання, прозорість, рівні можливості, перешкоди, меншини, несправедливість, адаптація до ситуації?
- Які групи у вашому місті чи країні знаходяться у становищі, яке можна порівняти із бубною чи чирвою?
- У яких ситуаціях жертв звинувачують у їхньому становищі?
- Що слід зробити, щоби змінити правила гри?
- Що можна зробити для покращення становища чи підтримки меншин у наших суспільствах?

Нікому не розказуйте про ці інструкції!

- Мінімум 20 – маніпулятивна гра, у якій від самого початку зрозуміло, хто буде переможцем, а хто програє (піки виграють, чирва займе друге місце, а бубна буде останньою).
- Ваше основне завдання – створити враження серед груп, що вони беруть участь у реальному змаганні зі справжніми шансами виграти, і що ви розподіляєте бали відповідно до об'єктивних та справедливих критеріїв.
- Гравці думають, що змагання буде тривати, доки хтось не переможе, і щоби не вибути з гри, їм потрібно набрати принаймні 20 балів до кінця 8 раунду. Учасниці й учасники не знають, але гра у будь-якому разі завершиться після 8 раунду. Ваше завдання – мотивувати групи продовжувати та старатися отримати побільше балів.
- За потреби використовуйте дзвінок для привернення уваги, коли треба зробити оголошення та пояснити ваші рішення.

I раунд: Полювання на хвіст дракона

- Спостерігайте за групами під час гри.
- Наприкінці цього раунду голосно озвучте рахунок:
- Піки – 3 бали, чирва – 2, бубна – 1.
- Запишіть бали на фліпчарті.

Ви можете виправдати свої рішення залежно від того, як розгорталася гра, наприклад: «Піки найбільше старалися, бубни не серйозно поставилися до гри, піки грали найбільш елегантно, одна група була надто голосною, група більше чи менше проявила командний дух» тощо. Загалом (і так буде відбуватися у всіх непарних раундах) вам треба буде винувати бубну за їхні низькі бали, наприклад, що вони ліниві, не грають чесно чи не поважають правила, що вони не чемні, або що у них менша група.

II раунд: Гримуча змія

Бали в раундах гри «Гримуча змія» розподіляються без маніпуляції. Ваше завдання – записувати бали, оголошені фасилітаторкою/фасилітатором. Переможець полювання отримує один бал.

III раунд: Дмухання на кульки

Не поспішаючи поясніть та виправдайте виставлені вами бали, використовуючи такі ж аргументи, як і в I раунді. Ви можете зробити вигляд, що ваше судження ґрунтується на об'єктивних критеріях, наприклад, піки більше разів передували кульки. Ніхто не рахував цього, тому й не зможе вам суперечити!

Виставте такі бали: піки – 5, чирва – 1, бубна – 0.

Раунд із перешкодами

Допоможіть фасилітаторці/фасилітатору якщо відчуваєте, що потрібна допомога.

IV раунд: Гримуча змія

У цьому раунді переможець кожного полювання отримує 2 бали. Запишіть бали, озвучені фасилітаторкою/фасилітатором на фліпчарті.

V раунд: Шанс

Кожна команда матиме хвилину, щоби переконати вас, журі, що їм слід подвоїти чи потроїти рахунок.

Спершу вислухайте усі аргументи, а потім оголосіть результати. Щоби тримати всіх у напрузі щодо рахунку якнайдовше, спершу прокоментуйте усі промови, і лише тоді оголосіть бали. Тут можна використовувати ті ж аргументи, що і в інших раундах, але можна також додати коментарі щодо навичок презентації - наприклад, недостатньо переконливі, не одягнені належним чином, робили граматичні помилки тощо.

Потройте рахунок пік, подвойте рахунок чирви та помножте рахунок бубни на один - тобто, залишіть його таким самим.

VI раунд: Гримуча змія

У цьому раунді переможець кожного полювання отримає 3 бали.

VII раунд: Китайський шепіт

- Фасилітаторка/фасилітатор дасть вам лист паперу з простим малюнком.
- Покажіть його учасниці/учаснику команди пік та чирв, але не показуйте людині з команди бубни, а натомість опишіть малюнок словами. Зробіть це обережно, щоби гравці не зауважили, що до них по-різному ставляться. Переконайтеся, що ніхто більше із гравців не побачить малюнка.
- Спостерігайте за групами під час гри.
- Наприкінці раунду голосно та чітко озвучте рахунок: піки отримують 3 бали, чирви – 2 бали, бубни – 1 бал.
- Запишіть бали у таблицю.

Вам знову доведеться пояснити ваші бали. Наприклад, піки зобразили малюнок найточніше, бубнам треба було найбільше часу, одна група не дотрималася тиші тощо...

VIII раунд: Гримуча змія

Цього разу переможець кожного полювання отримає 4 бали.

Не забудьте підсумувати усі бали. Дуже важливо: пам'ятайте, що учасниці/учасники не знають, що гра закінчується після VIII раунду! Тепер виголосіть коротку промову-огляд того, як просувається змагання:

- Кінець VIII раунду, одна чи дві групи, які не набрали мінімальної кількості балів (20) будуть дискваліфіковані.
- Привітайте піки за їхню зусилля та високі бали, а інших – за їхню енергію та зусилля, «але цього не достатньо...».

Тепер фасилітаторка/фасилітатор оголошує, що гра «Мінімум 20» закінчилася.

Скопіюйте ці правила на фліпчарт та зачитайте їх учасницям/учасникам перед початком гри.

«Мінімум 20»: ця гра ґрунтується на змаганні, веселосях та дотриманні правил!

У непарних раундах журі розподілятиме 6 балів між командами.

У парних раундах ми гратимемо в «Гримучу змію».

Після II раунду команда-переможець отримає 1 бал,

після IV раунду команда-переможець отримає 2 бали,

після VI раунду команда-переможець отримає 3 бали,

після VIII раунду команда-переможець отримає 4 бали.

V раунд – це раунд-шанс! Ви можете подвоїти чи потроїти ваш рахунок!

Після VIII раунду команди, які не набрали 20 балів, будуть дискваліфіковані.

Грайте чесно, не забувайте про командний дух, веселощі та змагання! Нехай переможе найкраща група!»

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Увесь час заохочуйте журі та підтримуйте їх рішення, особливо, якщо гравці починають сумніватися у їх судженнях. Можливо, що одна чи дві команди захочуть припинити гру після кількох раундів, бо зауважать, що вона несправедлива. Заохочуйте їх грати далі, але не змушуйте. Якщо гра перерветься, про це буде цікаво поговорити під час оцінювання. Ви можете зосередитися на таких питаннях: «Чому ви зупинили гру? Хто хотів продовжувати?»

Якщо група наполягатиме, ви можете змінити деякі правила, але це має відбутися в результаті колективного, а не індивідуального прохання. Завжди радьтеся з журі перед тим, як це робити. Гра проходитиме добре, якщо правила трохи змінювати, як-от часами давати можливість бубні полювати під час гри у гримучу змію. Це не змінить структурної несправедливості, але у команд може бути відчуття, що ситуація покращується. Це також добре проговорити під час дебрифінгу.

Завдання для команд можна змінити, якщо знайдете відповідні альтернативи. Але майте на увазі, що раунди гри в гримучу змію заплановані як справедливі (вони несправедливі лише тому, що бубни ніколи не полюють, але навіть це можна змінити). Непарні раунди завжди діють за рахунок швидкості, спантеличеності та збудження, що викликає гра, і які не дають гравцям чітко побачити результат. Тому їх результати можна представити неясно. Саме непарні раунди важливі у цій вправі.

Деякі з ігор, які запропоновані в змагальних раундах, не підходять для людей з інвалідністю. При потребі завдання слід змінити належним чином.

Пропозиції для подальшої роботи

Життя несправедливе, але можна вчиняти конкретні дії, щоби робити його більш справедливим. Наприклад, ви можете купувати продукти справедливої торгівлі, виробники яких отримують справедливую зарплату. Зараз уже загальнодоступні чай і кава справедливої торгівлі, як і одяг, сувеніри та паперові вироби.

У грі в «Гримучу змію» деякі люди могли перейти з групи, в якій вони починали, у групу-переможця. У реальному житті деякі люди так само переїжджають у пошуках кращої долі з країни свого походження в іншу країну, де більше можливостей. У мігрантів та біженців багато причин покидати домівку, і часто життя у країні, що приймає, дуже непросто. Але що ви знаєте про те, як воно - бути біженцем? Якщо хочете дізнатися, спробуйте вправу «Біженка/біженець» (с. 157).

Створення новин

Наскільки добре ви могли б виконувати завдання репортерки/репортера новин? Це рольова гра.

all different
all equal

Головні питання

- Як різні люди по-різному можуть трактувати ту саму тему.
- Популяризація ширшого бачення світу.

Цілі

- Отримати досвід створення репортажу про подію.
- Отримати розуміння того, як репортажі стають упередженими.
- Краще усвідомити, як наше власне сприйняття може бути спотвореним.

Час: 90 хвилин

Розмір групи: 10 осіб

Підготовка

- Фліпчарт і ручки.
- Клейка стрічка для кріплення фліпчартів.

Інструкції

1. Утворіть дві групи.
  2. Попросіть одну групу разом попрацювати над створенням короткої 5-хвилинної рольової гри, що ґрунтується на якійсь події чи випадку. Це може бути справжня чи вигадана подія, в якій був конфлікт між різними культурами чи стилями життя.
  3. Коли перша група підготується, попросіть її розіграти сценку перед другою групою - вона виконуватиме роль тележурналістів, котрі висвітлюють подію.
  4. Як тільки сценка закінчиться, попросіть журналістів залишити кімнату. Дайте їм 5 хвилин подумати про те, що вони побачили, та подумки підготувати репортаж для вечірнього випуску новин. Їм не можна робити нотаток чи спілкуватися між собою.
  5. Після цього покличете журналістів назад у кімнату. Дайте кожному по 3 хвилини на їх «репортаж».
  6. Запишіть кожен репортаж на окремому фліпчарті.
  7. Скажіть журналістам, що після того, як вони розповіли свою історію, можна послухати інші «репортажі», але коментувати їх забороняється.
- Наприкінці, після того, як усі журналісти розповіли свою історію, причепіть фліпчарти у кімнаті.
8. Попросіть учасниць і учасників порівняти репортажі та поговоріть про те, що вони дізналися.

Дебрифінг та оцінювання

Почніть із питань до журналісток/журналістів:

- Що було найпростіше запам'ятати та повідомити?
- Що найважче?
- Що ви робили, якщо не могли точно щось запам'ятати?

Тоді запитайте акторок/акторів:

- Чи в репортажах були якісь значні прогалини?
- Чи журналістки/журналісти створили точне повідомлення про подію?

Проведіть загальне обговорення:

- Чого ви очікуєте від новин? Лише повідомлення про події чи також коментарів та думок?
- Чи журналістки/журналісти загалом чітко розрізняють факти і коментарі?
- Наскільки, на вашу думку, достовірні новини, які показують по телевізору?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Будьте готовими розповісти інформацію та приклади новин, історій, які були упередженими.

На вибір: вправу можна зробити цікавішою, якщо використати велику рамку як телевізор і якийсь предмет як мікрофон для журналісток/журналістів.

Варіанти

Репортери представляють різні газети, наприклад, права газета, ліва газета, таблоїд, кореспондент з іншої країни тощо, і повідомляють про подію відповідно до цих ролей. Під час дискусії обговоріть, як відрізнялися репортажі та чи різні «точки зору» вплинули на репортажі.

Запитайте:

- Який вплив власників, реклами, зв'язків із політичними партіями тощо на те, що передають медіа, і на наше розуміння новин?

Пропозиції для подальшої роботи

Перед наступною сесією перегляньте розділ новин у вашій місцевій газеті чи новини на телебаченні й обговоріть, наскільки точними є репортажі, а також які події були висвітлені, а які ні? Якщо, на вашу думку, події було висвітлено неправильно, напишіть листа редакторці/редактору, висловивши свою позицію.

Якщо люди хочуть глибше дослідити питання упередження у медіа, попрацюйте з вправою «Упередження в медіа» (с. 129). Але майте на увазі, що не лише інформація у пресі та на телебаченні містить упередження. Історія, яку нам викладали у школі, теж була упередженою, націоналістичною та етноцентричною. Це питання можна розглянути за допомогою вправи «Лінія історії» (с. 93).

Я теж

Ми усі – унікальні та незамінні люди, часами ми пишаємося нашою унікальністю, часами соромимося її чи приховуємо. Тим не менше, ми всі – люди, і це нас зближує.

Головні питання

- Відмінності та схожість між людьми.

Цілі

- Познайти людей у групі.
- Показати, що усі різні.
- Показати, що ми також рівні.

Час: 30 хвилин

Розмір групи: 10-12 осіб

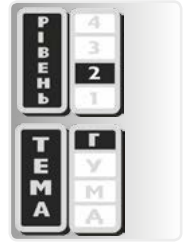
Підготовка

Потрібно стільки стільців, скільки є учасниць/учасників.

Інструкції

1. Сформуєте коло, у якому всі сидітимуть на стільцях.
2. Попросіть кожну людину подумати про особистий факт чи характеристику, яка, на їх думку, унікальна, і ніхто більше у групі цього немає.
3. Розпочніть із однієї людини. Вона має назвати свою унікальну рису, наприклад, «Я був/була у Туреччині тричі».
4. Якщо ніхто більше не має цієї ж риси, то наступна людина називає свою особливість.
5. Якщо хтось іще має таку ж рису, то ця людина має підскочити, вигукнути «Я теж» та сісти на коліна людини, яка першою назвала цю рису. Якщо кілька людей має таку ж рису, то вони всі сідають один на одного, поверх першої людини, яка її назвала. Після цього усі повертаються на свої місця, а гравець має ще раз спробувати згадати унікальну для неї/нього рису. Якщо їм це вдасться, то черга називати унікальну рису переходить до наступної людини у колі.
6. Перший раунд завершується, коли кожен назвав щось, що відрізняє його від інших.
7. Тепер почніть другий раунд. Поясніть, що у цьому раунді потрібно шукати риси, спільні для усіх в групі.
8. Заберіть одне крісло, попросіть гравця стати в середині кола і подумати про щось, що у нього/неї спільне із рештою групи. Попросіть назвати це, наприклад: «Я люблю музику».
9. Усі хто мають цю рису, повинні встати і пересісти на інше крісло, вигукуючи «Я теж». Людина, яка стояла в центрі кола, також намагається зайняти крісло. Тепер у центрі кола опиниться інша людина, яка і назве наступну рису.

all different
all equal

Дебрифінг та оцінювання

Поговоріть про гру та про те, як почувалися гравці, а тоді запитайте:

- Що було простіше: знаходити те, що нас відрізняє одне від одного, чи те, що у нас спільне?
- Коли у реальному житті нам подобається чи цінується почуватись унікальним та інакшим, а коли нам подобається почуватися схожим на інших?
- Подумайте про риси, які ви вибирали; чи те, що вирізняло вас у цій групі могло би вас об'єднати з іншими людьми в інших групах?
- Чи те, що об'єднувало усіх у цій групі, могло бути спільним для усіх у світі?
- Якщо було названо надто багато фізичних рис, можна спитати: а яке значення того, що ми усі маємо очі, серце чи шлунок?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

У цю гру треба грати швидко. Можна запровадити правило, що учасниці/учасники мають лише 10 секунд на роздуми. Щоби гра вдалася, кількість учасниць/учасників не повинна перевищувати 10-12. Якщо ви працюєте із більшою групою, можливо, доведеться створити дві чи три підгрупи.

Під час другого раунду напевне кілька разів звучатимуть прості фрази на кшталт: «У мене є руки чи ноги». Ви можете або попросити гравців подумати про інші риси, або залишити усе як є, а потім проговорити це під час оцінювання.

Гру також можна провести без крісел - тоді люди мають сидіти на підлозі, але це не так зручно.

Краще, якщо ви візьмете участь у грі разом з іншими.

Пропозиції для подальшої роботи

Наш життєвий досвід впливає на те, ким та чим ми є. Різний досвід по-різному формує людей, але водночас, схожий досвід впливає та діє на нас по-різному. Ви можете дослідити, як події сформували учасниць/учасників вашої групи за допомогою вправи «Моя історія» (с. 134).

Упередження в медіа

Цікава вправа широкого плану для групи, що дозволяє попрацювати над роллю медіа у поширенні або протидії стереотипам, упередженням і тенденційності.

Головні питання

- Стереотипи та упередження: як вони множаться та поширюються у суспільстві.
- Кількість, якість та об'єм інформації: маніпуляція, викривлення, перекручення, брак інформації тощо.
- Як узагальнення і стереотипи впливають на уявлення про людей та «інші» групи.
- Складнощі, які виникають, коли ми намагаємося змінити наші уявлення та сприйняття.
- Механізм суспільного «цапа-відбувайла». Тенденція винуватити «інших» у певних соціальних проблемах без аналізу усіх причин.

Цілі

- Дати можливість учасницям і учасникам дослідити уявлення, які більшість суспільства має про людей з інших культур, меншин, іншого походження тощо.
- Зауважити, що не всі культури, відмінні від нашої мають негативний образ у суспільстві.
- Проаналізувати роль медіа у створенні та поширенні стереотипів і соціального упередження.

Час

Частина А: 2,5 год.

Частина Б: Один тиждень.

Частина В: 2,5 год.

Розмір групи

Мінімум 10 і максимум 25 осіб.

Учасницям і учасникам має бути 13-14 років.

Підготовка

Частина А:

- Фліпчарт, маркери.

Частина Б:

Залежно від наявних ресурсів. У цій вправі можна використовувати різноманітні матеріали:

- газети,
- журнали,
- відеозаписи телепередач,
- радіо тощо.

all different
all equal

Але також можна провести цю вправу лише з газетами та журналами, які учасниці й учасники принесуть у свої робочі групи.

Частина В:

- Для загального обговорення: фліпчарт чи велика дошка, а також маркери або крейда.

Інструкції

Ця вправа має три етапи:

Частина А: Підготовка

1. Створіть із учасниць та учасників групи по 4-6 осіб.
2. Поясніть, що упродовж наступного тижня вони аналізуватимуть різні масмедіа: телебачення, радіо, а особливо друковані медіа, щоби дослідити, як вони зображають іноземців чи «інакших людей».
3. Детально проговоріть, що саме учасниці й учасники мають шукати та усвідомлювати. Наприклад, яка мова використовується (це борці за свободу чи терористи?), скільки часу та місця відведено на ці новини, яка їх пріоритетність (тобто, чи це заголовок чи примітка). Перевірте, як про людей пишуть чи як їх зображають, залежно від їх походження. Які фото та інші зображення використовуються.
4. Перелічіть типи медіа, з якими ви працюватимете та розподіліть їх між групами. Залежно від того, наскільки ви та учасниці й учасники ознайомлені з масмедіа, ви можете або призначити ціле завдання всім групам, або попросити кожную групу попрацювати з конкретним типом медіа - наприклад, одна група працює зі щоденними газетами, інша – з тижневиками, ще інші – з телебаченням, радіо тощо.

Частина Б: Польові дослідження

Дайте групам тиждень на дослідження і виконання завдань.

Частина В: Висновки

1. Під час загального обговорення попросіть групи представити результати досліджень та документацію. Дайте кожній групі на це по 20 хвилин.
2. Запишіть основні висновки кожної групи на фліпчарті чи дошці.

Дебрифінг та оцінювання

Після того, як усі розкажуть про свої результати, коротко підсумуйте інформацію, яку повідомила кожна група. Спробуйте підкреслити те, що зустрівалося найчастіше, а також те, що може бути суперечливим.

Дискусія може точитися навколо таких питань:

- Які основні характеристики використовують медіа для зображення основних меншин, котрі живуть поруч із нами?
- Чи існують меншини або групи іноземців, яких зображують позитивно?
- Чи якісь інші групи зображують негативно?
- Чи представлені образи ґрунтуються на фактах і даних, чи на припущеннях та судженнях?

- Як створюються образи – на підставі реального знання про ці групи чи меншини, або за допомогою стереотипів та маніпуляції інформацією?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Частина А: В обох варіантах є як свої переваги, так і свої недоліки. Якщо ви попросите кожну групу попрацювати з усіма варіантами, то організувати робочий процес буде складніше. Якщо ви попросите кожну команду дослідити різні медіа, то це обмежить загальне розуміння ситуації кожною групою, але процес буде простіше організувати. Також, можливо, такий варіант дозволить поглиблено розглянути питання.

Оскільки основну частину цієї вправи учасниці/учасники виконуватимуть упродовж тижня, поясніть вправу (Частина А) наприкінці сесії, але заплануйте цілу окрему сесію на спільне представлення результатів (Частина В).

Бажано проводити цю вправу з учасницями й учасниками, які вже знайомі та мають певний досвід роботи в групах, наприклад, належать до молодіжного клубу чи організації.

Залежно від того, наскільки добре ви знаєте учасниць/учасників та ситуацію, ви можете змінити час, запланований на вправу. Наприклад, якщо вправу проводити під час шкільних канікул, то час на польові дослідження можна скоротити до трьох днів; також, при потребі, його можна продовжити.

Пропозиції для подальшої роботи

На підставі проведеної командами роботи ви можете запропонувати, щоби вони створили наглядову групу, яка регулярно переглядатиме медіа у пошуках випадків поганого новинарства та викривленого подання інформації. Далі можна написати колективні листи газетам, телебаченню чи радію, якщо будуть виявлені приклади дискримінації когось чи якоїсь меншини.

Ще глибше і веселіше можна дослідити зв'язок між ідеями, словами та образами завдяки вправі «Культур-словник» (с. 68). Або вам може сподобатися настільна гра «Шлях до розвитку» (с. 143), яка розглядає багато соціальних, політичних та економічних питань, що регулярно висвітлюються у медіа.

Моє дитинство

У кожному з нас живе дитина, і всі ми точно колись мали дитинство. Яким воно було? Давайте пригадаємо власне дитинство – це цікавий спосіб зрозуміти та поважати інших.

Це вправа-дискусія, яка особливо підходить для мультикультурних груп, але може бути використана із будь-якою групою.

Головні питання

- Рівність та розмаїття.
- Культурні подібності і відмінності між людьми.
- Так звані «культурні відмінності» не лише культурні, а й економічні, соціальні та політичні.

Цілі

- Дізнатися, як по-різному ми усі виростили.
- Зрозуміти соціальні та економічні відмінності, які стоять за кожною людиною та суспільством.
- Розвинути емпатію та розуміння між учасницями й учасниками групи.

Час: 45 хвилин

Розмір групи: Будь-який

Підготовка

Нічого особливого, але ця вправа для груп, які уже працювали разом.

Інструкції

1. Поясніть мету і цілі вправи.
2. Попросіть людей об'єднатися у групи по 4-6 осіб, щоби поговорити про те, що вони робили в дитинстві. Наприклад, нехай дадуть відповіді на такі питання:
  - Скільки вам було років, коли ви пішли до школи?
  - Хто ще жив у вашій сім'ї?
  - Чи ви ходили у недільну школу або отримали якусь іншу релігійну освіту?
  - Чи ви в дитинстві працювали?
  - У які казки та ігри ви любили бавитися?
  - Які були найбільш улюбленими?
  - Чи доводилося вам піклуватись про своїх братів і сестер?

Дебрифінг та оцінювання

Попросіть учасниць та учасників розказати, що у цій вправі було для них цікавим. Тоді нехай порівняють свої види дитинства та відносний вплив, який на них справило переважаюче соціальне та політичне оточення.

Попросіть людей відрефлексувати власне дитинство та сказати, чи, на їх думку, усі діти з їхнього району мали такий самий досвід дитинства?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Основна мета цієї простої групової вправи – допомогти учасницям і учасникам зрозуміти, що не всі мають однакові життєві шанси, і що навіть сусіди можуть вирости в різних умовах. Також вона допомагає зрозуміти, що відмінність не обумовлюється лише кольором шкіри чи релігією.

Майте на увазі! Цю вправу не слід перетворювати у сесію фальшивого психоаналізу. Її мета – просто відмітити, що через походження наших сімей, соціальні та економічні умови, місце, де ми народилися чи куди ми переїхали у нас різний досвід і сприйняття життя та світу навколо нас. Ці умови можуть вплинути на відмінності, так само як і культура. Насправді, вони є частиною нашої культури, так само як і релігія, мова чи колір шкіри.

Питання, які ви розглядатимете під час оцінювання та дебрифінгу, слід адаптувати до людей у групі, наприклад, немає сенсу питати, як це - мати інший колір шкіри, якщо всі мають білу шкіру!

Не слід тиснути на людей, щоб вони розказували що-небудь незручне для них. Цю вправу можна зробити більш жвавою, якщо учасниці/учасники ілюструватимуть свої розповіді фото чи малюнками.

Пропозиції для подальшої роботи

«Моє дитинство» дуже добре поєднується із вправою «Моя історія» (с. 134), у якій треба визначити ключові суспільні події та спитати в учасниць і учасників, що вони робили чи де вони жили, коли трапилася та чи інша подія.

Якщо хочете подивитися глибше на стосунки в сім'ї та на зміну ставлення залежно від ролі, спробуйте «Вгадай, хто прийде на вечерю» (с. 89).

Моя історія

Наше життя формується під впливом досвіду. Проте, деякий досвід впливає на нас сильніше, ніж інші. Ця вправа порівнює різний досвід та досліджує різноманіття і подібності всередині групи.

Головні питання

- Життєві історії.
- Культурне різноманіття.
- Чинники, пов'язані з країною, культурою, релігією чи сім'єю, які вплинули на життя учасниць/учасників.

Цілі

- Збільшити зацікавлення та емпатію до культур інших учасниць/учасників.
- Сформувати критичний підхід до власної історії.
- Створити усвідомлення різноманітності європейської історії.
- Допомогти учасницям/учасникам краще познайомитися.

Підготовка

- Намальований на дошці чи великому аркуші паперу календар. Він має відображати лише роки, починатися із року народження найстаршої людини в групі та закінчуватися сучасністю.
- Фломастери.

Час: 30 хвилин - 1 година

Розмір групи: Будь-який

Інструкції

1. Попросіть всіх у групі подумати про три «суспільні» події, що позначилися на їхньому житті, а тоді попросіть їх написати своє ім'я навпроти року, коли ця подія трапилася. Події можуть стосуватися політики, історії, спорту, музики тощо.
2. Тоді попросіть людей розповісти, чому ці дати важливі, що вони означають і чому вони їх вибрали.

Обговорення та дебрифінг

Попросіть учасниць/учасників розказати, чи вони були здивовані або шоковані деякими датами або подіями, і чи вони знали про них усіх.

Також може бути цікаво обговорити, чому та як ми надаємо ваги одним подіям, а не іншим.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа добре працює з будь-якою групою і слугує гарним початком виїзного семінару.

Якщо ви працюєте з місцевою групою, ця вправа допомагає учасницям/учасникам зрозуміти, що навіть люди, які живуть на тій самій вулиці, можуть надавати різної важливості тим самим подіям. Також цікавим може виявитися,

що деякі події вплинули на більшість учасниць та учасників без огляду на їх походження чи історію освіти – ми «усі рівні».

У мультикультурній групі цю вправу можна використати, щоби збільшити зацікавлення нашим нещодавнім минулим і культурними впливами, а також заохотити людей більше поважати переконання й вірування інших.

Календар може вийти більш кольоровим чи цікавим, якщо учасниці та учасники додадуть фото (чудово підійде поляроїд) або зображення себе навпроти своєї дати народження.

Під час семінару, тренінгу чи виїзної події почепіть календар там, де він може залишатися упродовж цілого заходу, щоби до нього можна було при потребі звертатися.

Цю вправу добре проводити після «Мого дитинства» (с. 132).

Пропозиції для подальшої роботи

На нас впливає не лише те, де ми живемо та різні події, але також наші родини і їхня історія. Як добре ви знаєте, звідки походять ваші батьки та дідусь і бабуся? Можливо, ви вважаєте себе угрокою, іспанцем чи ще кимось, але насправді ви можете мати змішану національність. Довідайтеся більше за допомогою «Дерева життя» (с. 179).

Державне свято

Обмінявшись інформацією про своїх національних героїв, учасниці й учасники можуть краще познайомитися і зрозуміти свої різні культури та історії.

Головні питання

- Герої як елементи і символи соціалізації та національної культури.
- Різні прочитання історії.
- Відмінності і зв'язки між людьми різних культур та різного етнічного походження.

Цілі

- Допомогти учасницям і учасникам дізнатися про різні погляди на спільні історичні події та на героїв, пов'язаних із ними.
- Збільшити зацікавлення серед учасниць і учасників до історії та героїв інших культур.
- Стати критичними до власної національної історії.
- Працювати над створенням універсальної версії історії.
- Подумати про викладання історії та роль героїв.

Час: 90 хвилин

Розмір групи Будь-який, від 10 до 40 осіб.

Підготовка

- Фліпчарт і маркери.
- Папір та олівці для учасниць і учасників.

Інструкції

Якщо група велика, то створіть менші групи по 5-6 людей.

Почніть із прохання до учасниць і учасників самостійно подумати про найважливіших національних героїв, особливо тих, кого вони самі цінують та ким пишаються. Важливо наголосити (особливо якщо група мультикультурна), що герої не повинні бути з країни, у якій вони зараз мешкають, а можуть бути героями країни їх походження чи походження їх батьків. Дайте на це 5 хвилин.

Тепер попросіть учасниць і учасників кожної групи розповісти про свій вибір іншим та пояснити, чому ці люди є чи були важливими для їх країни. Дайте достатньо часу на справжній обмін інформацією та запитання.

Попросіть кожну групу записати на фліпчарті імена героїв, їх національності та (якщо це має значення) їх головне досягнення.

Під час загального обговорення попросіть кожну групу представити свій фліпчарт решті груп.

Дебрифінг та оцінювання

Слід записати, які герої згадувалися більше ніж один раз або часто (якщо таке взагалі бувало). Спитайте учасників, чи сподобалася вправа, а тоді зосередьте обговорення на таких питаннях:

- Чи когось здивувала згадка якої-небудь героїні чи героя? Чому?
- Чи усі знали всіх згаданих героїнь/героїв?
- За що зазвичай знають національних героїв? Які людські цінності вони представляють?
- Що нас змушує чи спонукає цінувати таких героїв, а не інших?
- Де ми навчилися їх поважати і чому?
- Чи ви вірите, що якби вони жили сьогодні, то їх цінності та дії перетворили би їх на героїв?
- На вашу думку, чи згадані героїні та герої – універсальні?
- Чи ви вважаєте, що усі повинні бачити у них героїнь та героїв?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо група мультикультурна, може бути цікаво утворити менші групи з урахуванням походження учасниць і учасників.

Якщо дозволяє час і є відповідна атмосфера, групи можуть придумати коротку сценку про якусь історичну подію, яка зробила когось знаменитою/знаменитим. Можна перетворити це на змагання: інші учасниці та учасники повинні вгадати ідентичність героїні/героя.

Принцип вправи – показати, що героїні та герої переважно існують у конкретному національному чи культурному середовищі – краще спрацює, якщо група мультикультурна. Вікові та гендерні відмінності в групі також можуть цікаво вплинути на результат.

Ви можете докластися до вправи, пошукавши трохи фактів про деяких відомих національних героїв. Оскільки багато історичних героїв асоціюються із війною чи битвою, завжди цікаво представити образ героя з точки зору іншої сторони конфлікту.

Може статися, що більшість названих героїв будуть чоловіками. Якщо так трапиться, цікаво спитати чому, та пов'язати оцінювання вправи з обговоренням проблеми сексизму як в історії, так і сьогодні.

Варіанти

Дуже цікавим варіантом може бути обмін інформацією про різні державні свята в різних культурах та країнах. Чому цей день – державне свято? Проводячи дебрифінг, можна скористатися наведеними вище підказками.

Пропозиції для подальшої роботи

Інші вправи, які досліджують пов'язані теми, це «Лінія історії» (с. 93) та «Моя історія» (с. 134). Якщо ви попрацюєте з «Особистими героями» (с. 153), то зможете порівняти сучасних та історичних героїнь/героїв.

Якщо ви хочете інший вид діяльності, то можете спробувати настільну гру «Шлях до розвитку» (с. 143) і дослідити економічні та політичні сили, які формують історію в даний момент.

Зайва/зайвий

Хто хоче, щоби ви були у їхній групі?

Головні питання

- Відносини між більшістю та меншинами.
- Дискримінація.

Цілі

- Розпочати дискусію про різні групи у суспільстві.
- Краще усвідомити існування упереджень та дискримінації.
- Заохотити емпатію до досвіду відхилення чи виключення.

Час: 10 хвилин

Розмір групи: 16+ осіб

Підготовка

Кольорові паперові наліпки. Наприклад, для групи з 16 осіб вам потрібно 4 сині, 4 червоні, 4 жовті, 3 зелені та одна біла.

Інструкції

1. Почепіть наліпку на чоло кожної людини. Гравці не повинні знати, який колір їм дістався.
2. Скажіть гравцям утворити групу з іншими, у кого такий самий колір наліпки.
3. Ніхто не може говорити, можна використовувати лише невербальне спілкування.

Дебрифінг та оцінювання

Допоможіть групі дослідити свої відчуття про те, що вони зробили та про що дізналися:

- Як ви почувалися, коли уперше знайшли когось із наліпкою такого ж кольору як і у вас?
- Як почувалася зайва людина?
- Чи ви намагалися допомагати одне одному утворити групи?
- До яких різних груп ви належите, наприклад, футбольна команда, школа, церква?
- Чи будь-хто може доєднатися до цих груп?
- Хто є зайвою/зайвим у суспільстві?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Запам'ятайте, хто отримує білу наліпку.

Ви можете скористатися нагодою та вплинути на склад груп, але це не має бути очевидно. Нехай гравці вірять, що наліпки роздавалися навмання. Цю вправу також можна використати як криголам та для групування людей перед іншою вправою.

Варіанти

1. Використовуйте кольорові наліпки як у варіанті вище, але заплануйте гру так, щоби ніхто не був зайвим і всі потрапили до груп.
2. Підготуйтеся до гри як у варіанті 1. Попросіть гравців утворити групи: усі мають бути в групах, але в жодній групі не повинно бути більше однієї людини з такою самою наліпкою, тобто у вас в результаті буде різноманітна група.

Пропозиції для подальшої роботи

- Перегляньте політику членства вашої групи чи організації. Чи будь-хто може доєднатися? Що ви можете зробити, щоби ваша організація була більш відкритою та привітною до усіх?
- Зайві люди не завжди виключені, часами вони стоять окремо від інших та є інакшими з власного вибору. Якщо ви хочете подумати детальніше про те, що означає бути індивідом, можна використати вправу «Один дорівнює одному» (с. 140).

Один дорівнює одному

Ми усі різні, часом ми пишаємося відмінностями, і нам подобається це демонструвати. Іноді ми вважаємо за краще це приховати - або тому, що боїмося відмови, або тому, що хочемо бути як усі. Ми також усі рівні в тому, що як люди, ми маємо багато спільних рис.

Головні питання

- Особиста ідентичність.
- Людські риси.
- Ми усі різні, але рівні.

Цілі

- Познайомитися та прийняти всіх у групі.
- Показати, що ми всі різні.
- Показати, що ми всі рівні.
- Відрефлексувати, як ми формуємо власну ідентичність.

Час

- Частина А – 30 хвилин.
- Частина Б – 30 хвилин.
- Частина В – 20 хвилин.
- Дискусія – 20 хвилин.

Розмір групи: Будь-який.

Підготовка

Крейда і список особистих якостей для частини А.

Папір та кольорові ручки і булавки чи клейка стрічка (скотч) для частини Б.

Інструкції

Вправа складається із трьох міні-вправ, пов'язаних між собою, які допомагають учасникам і учасницям дослідити відмінності всередині групи, подумати про те, що робить кожного з нас унікальним та поділитися тим, що нас об'єднує.

Частина А. Відмінності:

1. Підготуйте велику та максимально порожню кімнату.
2. Поясніть групі, що вони мають уявити лінію посередині кімнати, яка розділяє її на дві частини. Станьте на цій лінії.
3. Попросіть усіх стати в одному кінці кімнати, а тоді скажіть: «Перетніть лінію ті, хто... носять штани».
4. Коли ті, хто носять штани перетнуть лінію, назвіть іншу рису, наприклад: «Перетніть лінію ті, хто... люблять готувати».
5. Після того, як група розігріється, можна називати більш складні риси, що стосуються теми, наприклад: «Перетніть лінію ті, у кого... є хороші друзі - відкриті геї чи лесбійки».

Частина Б. Унікальність:

6. Попросіть групу подумати про футболки, які вони носять, особливо ті, які мають лого чи гасла, що стосуються кампанії. Вони носять їх тому, що їм подобається дизайн, чи тому, що вони хочуть продемонструвати підтримку якоїсь справи?
7. Поясніть, що кожна людина зараз має створити дуже особисте лого для своєї футболки, лого, яке щось про них каже, пояснює, хто вони.
8. Роздайте учасницям і учасникам групи папір та ручки і дайте 15 хвилин на створення особистого дизайну.
9. Коли вони завершать, попросіть їх прикріпити створені лого на свій одяг і походити так по кімнаті, щоби всі могли розглянути, що створити інші.

Частина В. Пошук спільного:

10. Попросіть гравців знайти партнерку/партнера та визначити три речі, які у них спільні. Одна має стосуватися чогось, що вони завжди роблять, відчують чи думають; друга – чогось, що вони часами роблять, відчують чи думають; а третя – чогось, що вони ніколи не роблять, не відчують і не думають.
11. Тепер попросіть пари спробувати знайти іншу пару, яка має такі ж риси. Якщо вони не можуть знайти такої пари, тоді їм треба об'єднатися у групу з чотирьох осіб та домовитися про три нові риси, які спільні для них усіх.
12. Тоді попросіть четвірки об'єднатися й утворити групи з восьми та повторити перемовини. Вправа завершиться, коли усі учасниці та учасники утворять одну групу і визначать три речі, спільні для усіх.
13. Якщо група дуже велика, перевірте, чи всі вони мають однакові риси, попросивши гравців сісти у коло. Коли називатимуть якусь рису, ті, хто її мають, повинні встати. Якщо хтось не «підходить», спробуйте ще раз з іншою рисою.

Дебрифінг та оцінювання

- Запитайте гравців, чи їм сподобалася вправа і поговоріть про те, чого вони навчилися.
- Як почувалися люди, які мусили перетинати лінію наодинці?
- Як почувалися люди, коли демонстрували, що вони унікальні та відмінні від усіх інших?
- Як почувалися люди, коли бачили, скільки рис у них однакові з рештою групи?
- Коли у нашому повсякденному житті нам подобається почуватися унікальними та інакшими, а коли нам потрібно почуватися такими самими та рівними з усіма іншими?

Попросіть людей поділитися власним досвідом:

- Чи вам колись доводилося приховувати вашу ідентичність, щоби вас прийняли?

- Чи ви колись відчували, що вас дискримінують, тому що ви були інакшими або тому, що вас асоціювали з кимось іншим?
- Чи вам колись доводилося відмовитися від частини вашої ідентичності, щоби вас прийняли в групу?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

У частині А спробуйте подумати про особисті риси, які не будуть спільними для усієї групи, але і не будуть надто інтимними. Це можуть бути особисті «цікавинки», наприклад, як ви чистите зуби або чи співаєте у душі. Коли група розігріється, перейдіть до особистого досвіду, спитайте, хто з присутніх був дискримінований, хто має друга чи подругу мігранта, рома, лесбійку/гея, хто мешкав в іншій країні, у кого є родичі, які мігрували або які пересуваються на візку. Тоді перейдіть до дослідження особистих уподобань, побажань, почуттів тощо.

Оскільки риси у першій частині мають бути особливими, вам слід підготувати список перед початком вправи. Вибирайте риси, які відповідають групі та відповідно до того, що ви знаєте про учасниць та учасників. Або ж ви можете попросити групу запропонувати риси, але для цього потрібно, щоби люди добре знали один одного, і ніхто не прагнув поставити інших у незручне становище.

Під час другої і третьої частини кожна людина повинна сама визначити риси. Ми пропонуємо вам долучитися до гри, щоби краще слідкувати за процесом у групі.

Пропозиції для подальшої роботи

Проведіть сесію, в рамках якої люди можуть надрукувати чи намалювати власні футболки. Вони можуть використати дизайн, який придумали для себе в рамках гри, або створити дизайн для кампанії чи якоїсь теми.

Далі ви можете перейти до таких вправ із збірки: «Моє дитинство» (с. 132), щоби подивитись на різний досвід, який у нас всіх був у дитинстві та вплинув на те, ким ми є сьогодні; або «Особисті герої» (с. 153), щоби подивитися на те, що нам подобається у наших героїнях і героях.

Шлях до розвитку

all different
all equal

Упродовж всієї історії люди в Європі постійно переміщувалися. Різні групи, раси та культури зустрічалися та змішувалися. Тож мультикультурний вимір наших суспільств – це не нове явище. Проте, сьогодні нам загрожує расизм, ксенофобія, антисемітизм та нетерпимість.

Зазвичай від расизму та ксенофобії потерпають мігранти та біженці. Відповідно, часто стверджують, що зростання расизму та ксенофобії – це результат світової економічної кризи, і це економічна проблема. Частково це пояснює ситуацію, але не до кінця. Існують чіткі зв'язки між панівною моделлю економічного розвитку та міграцією і переміщенням біженців, але етноцентризм та агресивний націоналізм також можуть сприяти міграції.

Ця вправа допомагає гравцям зрозуміти, як міжнародні економічні відносини між Північчю та Півднем змушують людей залишати країну походження та як багаті європейські країни сприяють переміщенню осіб, підтримуючи дисбаланс у відносинах Півночі та Півдня.

Головні питання

- Відносини між Північчю і Півднем та притаманний їм дисбаланс.
- Взаємозалежність людей і країн на Півночі та Півдні.
- Моделі розвитку та їх наслідки.
- Економічні відносини як один із чинників появи расизму і ксенофобії.
- Солідарність, рівність, історія світу.

Цілі

- Розвинути розуміння, що дисбаланс Півночі та Півдня – це один із чинників, який спонукає людей шукати кращих умов життя в інших країнах.
- Зрозуміти взаємозалежність між людьми та країнами.
- Зрозуміти расизм та ксенофобію як прояви ширшої світової проблеми.

Час

Загалом 2 години. З них 75 хвилин на гру та 45 хвилин на дебрифінг і оцінювання.

Розмір групи: мінімум 4, максимум 40 осіб.

Підготовка

Обладнання, яке потрібне для кожної команди:

- Ігрове поле (підійде збільшена ксерокопія наведеного тут поля).
- Чотири круглі жетони (зроблені з картону, приблизно 2 см в діаметрі), один обов'язково жовтий, а решта три – будь-якого іншого кольору, наприклад, коричневий, зелений та синій.
- Один гральний кубик (яким грають в кості).
- Копії карток з описами дій. Якщо можливо, покладіть їх у маленьку коробку.

- Сімдесят сухих квасолин, макаронин чи чогось схожого, що у грі слугуватиме ресурсами.

Інструкції

- Поділіть учасниць і учасників на чотири команди. Вони можуть грати індивідуально, якщо група невелика.
- Для розподілу жетонів між групами: покладіть жетони в капелюха та попросіть когось із кожної команди витягнути один. Завдяки цьому, колір кожної команди визначатиметься випадком.
- Роздайте квасолини. Дайте команді, яка грає жовтим, сім квасолин, а командам, які грають коричневим, зеленим та синім – по 21 квасолині кожній (цей розподіл приблизно відповідає розподілу природних ресурсів між країнами Півночі та Півдня).
- Попросіть учасницю/учасника кожної команди по черзі кинути кубик, щоби визначити, хто розпочне гру.
- Прочитайте вголос правила гри.
- Переконайтеся, що всі розуміють, що робити, і розпочніть гру.

Дебрифінг та оцінювання

Завершивши гру, попросіть кожну команду оглянутися на шлях, який вона пройшла, на квадратики, на яких вона зупинялася та що там відбулося. Якщо були квадратики, на яких не зупинялася жодна команда, прочитайте вголос опис події, щоби всі довідалися, що могло трапитися.

Після цього обговоріть, як гравці почувалися та що вони довідалися:

- Як почувалися ті, хто були «жовтими»? А ті, хто були «коричневими», «зеленими» чи «синіми»?
- Чи існують якісь паралелі між цією грою та дійсністю?
- У яких моментах гра перебільшує?
- Чи проблеми та питання, які розглядає ця гра, реально трапляються?
- Кого представляє жовтий жетон? А кого представляють інші?
- Чи можемо ми сказати, що ті, кого представляє жовтий жетон, присутні лише на Півночі?
- Чи ті, кого представляють інші жетони, зустрічаються лише на Півдні?
- Кому і на Півночі і на Півдні вигідна існуюча в світі система?
- Чи ми можемо говорити про «панівну модель розвитку», яка може найкраще підійти для усіх ситуацій, країн та народів?
- Які риси, відповідно до цієї гри, притаманні сучасній «панівній моделі розвитку»? Чи це відповідна «модель», тобто, чи вона на практиці може підійти усім чоловікам та жінкам, усім народам на землі? Чи можлива стала модель розвитку у майбутньому? Як вона може виглядати?
- Які зв'язки між цією ситуацією і ставленням до расизму та дискримінації? Чи справедливо буде сказати, що, наприклад, мігранти приїжджають у наші країни, щоби забрати наші гроші та ресурси?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо ви граєте групами, то гра найкраще спрацює, коли у групах буде мінімум 4 людини, а максимум 8.

На квадраті 49 група, яка грає жовтим, може змінити правила, як їй заманеться. Припускаємо, що вони захочуть змінити правила собі на користь. Вони можуть змусити інші команди повернутися на початок, забрати усі їхні квасолини, змусити команди пропустити наступних три ходи. Якщо вони вирішать змінити правила так, щоби зробити ситуацію більш справедливою, зверніть їх увагу, що це буде дуже складно втілити, оскільки їм потрібно буде переконати електорат. Така політика непопулярна, і їм доведеться пояснити, як вони планують її втілити та водночас уникнути масових заворушень вдома.

Пропозиції для подальшої роботи

- Складіть список речей, які можна зробити, щоби покращити економічну ситуацію на Півдні, наприклад, купувати товари справедливої торгівлі, підтримувати кампанії за політичні зміни.
- Складіть список речей, які ви можете зробити, щоби покращити ситуацію у вашій країні, наприклад, брати участь у розвитку проєктів місцевих громад, підтримувати невеликі місцеві підприємства, бойкотувати фірми, які поводяться неетично.
- Подумайте, скільки ви насправді знаєте про питання, які порушує ця гра. Чи, на вашу думку, складно отримати точну, незалежну інформацію, а новини часто не розповідають усієї історії? Цю тему можна глибше дослідити у двох вправах: «Упередження в медіа» (с. 129) та «Створення новин» (с. 125).

Правила гри

Поясніть, що існують ігри, правила яких не однакові для усіх. Так і в цій грі. Переваги та загрози на шляху до розвитку різні для різних команд. Це може видаватися несправедливим, але ми не придумали правила цієї гри, а намагалися якомога точніше копіювати їх з реальності. Хто гратиме жетоном якого кольору, визначить випадок. У реальності це визначається не випадковістю, а історичними, географічними, економічними чи культурними чинниками, що створюють перешкоди і можливості, які кожна країна та народ зустрічають на шляху до розвитку.

У цю гру грають так, як і в будь-яку іншу настільну гру

- Попросіть команди по черзі кидати кубик, а тоді ходити на стільки квадратів уперед, скільки показує кубик.
- Якщо вам випаде квадрат дії, беріть відповідну картку та виконуйте інструкції.
- Поясніть, що інструкції, написані нормальним шрифтом – для команди, яка грає жовтим жетоном, а інструкції курсивом – для команд, які грають коричневим, зеленим чи синім жетонами.
- Коли команда уперше потрапляє на квадрат дії, попросіть прочитати усі інструкції на відповідній картці. А після цього вони повинні читати лише інструкції, що стосуються їх команди.
- Скажіть гравцям, що вони повинні виконувати інструкції і ходити та/або платити так, як там описано.

- Якщо у команди закінчилася квасоля (тому, що роздала усю, яку мала), вона повинна позичити у команди, в якої її найбільше, і потім віддати назад те, що позичила, щойно з'явиться така можливість.
- Правила гри не можна міняти; винятком є ситуації, коли на це погодяться усі групи, які грають, або коли є спеціальна вказівка зробити це на одній із карток із вказівками до дії.

ОПИС ДІЙ

Квадрат 3: «Колонізатори та колонізовані»

У минулому (а може навіть і зараз, але інакшим чином) ваша країна колонізувала інші, і ви вивозили звідти багатства і сировину. Відповідно, ви можете піти на один квадрат уперед та зібрати по одній квасолині від решти команд.

У минулому (а може навіть і зараз, але інакшим чином) вашу країну колонізували інші. Вони забрали ваші багатства та сировину. Відповідно, ваша команда трохи віддалена від мети розвитку, і ви мусите віддати квасолину команді з жовтим жетоном.

Квадрат 7: «Здоров'я та розвиток»

Ви досягнули рівня розвитку, завдяки якому можете мати достойний рівень медицини, низьку дитячу смертність, менше епідемій, довшу тривалість життя тощо. Тому ви можете піти на один квадрат уперед.

Рівень медицини у вашій країні низький або її не існує. Холера, СНІД та інші хвороби, а також високий рівень смертності і низька тривалість життя впливають на значну частину вашого населення, і це не дає вам досягнути ваших цілей розвитку. Відійдіть назад на 2 квадрати.

Квадрат 10: «Демографічний вибух»

Ви змогли встановити контроль над темпами народжуваності, і завдяки цьому показники зростання населення залишаються стабільними чи навіть падають. Тому у вас загалом хороший стандарт життя. Підіть уперед на два квадрати.

У вас високий рівень народжуваності та низький рівень економічного зростання, тому у вас серйозні проблеми із задоволенням навіть базових потреб стількох людей. Підіть на два квадрати назад, віддаляючись від розвитку.

Квадрат 12: «Війна та насильство»

У вас розвинений військово-промисловий комплекс. Ви продаєте дедалі більше зброї іншим країнам, завдяки чому збагачуєтеся. Інші команди дають вам три квасолини, а ви рухаєтеся вперед на один квадрат.

Внутрішня соціальна напруга, порушення прав людини та репресії часто призводять до партизанської війни, громадянської війни, воєн з сусідніми країнами тощо. Відповідно, багато людей шукають притулок деінде або були переселені.

Через низький рівень безпеки вам потрібна велика армія та високі витрати на військо. Дайте дві квасолини команді, яка грає жовтим жетоном та пропустіть два наступних ходи.

ОПИС ДІЙ

Квадрат 16: «Міська революція»

Ваші великі міста стали важливими фінансовими і промисловими центрами. Вони приносять значні прибутки завдяки торгівлі нерухомістю та фінансовим спекуляціям. Підійть уперед на три квадрати.

Збідніння села змусило багатьох селян мігрувати до міст. В результаті у міських нетрях стрімко зростає бідність, і це додає вам труднощів. Через брак можливостей ви втрачаєте ваших найкращих працівників, науковців – вони мігрують до країн, де кращі умови роботи, оплати праці та вищий рівень життя. Підійть назад на два квадрати.

Квадрат 18: «Чоловіки, жінки і голод»

Продуктів харчування завжди достатньо завдяки вдосконаленню їх виробництва та зберігання. Щоправда, ви не знаєте, яким буде довготривалий вплив барвників та консервантів, що використовуються у виробництві їжі, зате харчі завжди доступні. Тому ви могли би перейти вперед на один квадрат. Однак, оскільки вам також доводиться боротися з проблемою надлишкового виробництва (частину надлишків доводиться нищити, щоби не зруйнувати ринок), ви залишаєтесь там, де стоїте.

Дефіцит продовольства у вашій країні обумовлений засухою, опустелюванням, виснаженням ґрунтів, неправильним використанням сучасних засобів обробітку землі і тим, що ви вимушені продавати більшість того, що виробляєте, щоби погасити борг своєї країни. Наростає голод. Пропустіть наступний хід.

Квадрат 21: «Тіньова» економіка та приховане безробіття»

Автоматизація та реструктуризація промисловості підвищують рівень безробіття. Ви повинні виділити ресурси на субсидії безробітним. Тому вам треба би було повернутися на один квадрат назад, але оскільки глобальні переваги торгівлі зростають, ви залишаєтесь на місці.

Відсутність, старіння чи руйнування вашої промислової бази та криза вашого сільськогосподарського виробництва означає зростання кількості безробітних і сфери тіньової економіки. Поверніться назад на два квадрати.

Квадрат 24: «Освіта і розвиток»

Значна частина вашого населення має доступ до середньої та вищої освіти, що сприяє розвитку. Ви також отримуєте вигоду, пропонуючи місця у своїх вищих навчальних закладах іноземним студентам, які багато платять за навчання. Вони приїжджають через брак можливостей вдома, а потім часто залишаються, і своїми навичками ще більше розвивають вашу економіку. Пройдіть уперед на один квадрат і заберіть по одній квасоліні від інших команд.

Неграмотність та відсутність середньої освіти серед більшості населення означає, що ви повернетесь назад на чотири квадрати.

Квадрат 27: «Діра в атмосфері»

Ваша промисловість завдає шкоди навколишньому середовищу, наприклад, видобутком сировини, забрудненнями від переробки та захороненням відходів. Як наслідок розвитку, виснажується озоновий шар, відбувається зміна клімату та інші катаклізми. Ви хочете захистити своє середовище і виявили, що витрати на видобувну промисловість надто високі, а її процеси – надто забруднюючі. Тому ви перенесли свої найбільш шкідливі виробництва у бідніші країни та експлуатуєте їх природні ресурси. Пройдіть уперед на два квадрати.

Внаслідок руйнування навколишнього середовища ви потерпаєте від стихійних лих. Посухи стають більш поширеними і тривалими. У ваших країнах сконцентровано забруднюючі галузі промисловості, а ваші природні ресурси експортуються в інші країни. Перейдіть у своєму розвитку на один квадрат назад.

Квадрат 30: «Технологічна революція»

Технологічна революція дає вам нові можливості розвитку. Крім того, експортний ринок нових технологій приносить високі прибутки. Інші команди дають вам по дві квасоліни, і ви переходите вперед на один квадрат.

Технологічна революція проходить повз вас. Поверніться на три квадрати, або ви можете придбати нову технологію у команди, яка грає жовтим жетоном. Все, що ви хочете купити, коштує три квасоліни.

Квадрат 34: «Кінець ідеології»

Вітаємо, вільний ринок переміг усі інші ідеології. Це кінець історії. Більше немає перешкод для вашого повноцінного розвитку. Пройдіть уперед на два квадрати.

Ви залишаєтесь без альтернативи. Вільний ринок нав'язує вам свої правила та закони. Соціальне виключення та маргіналізація призводять до поширення фундаменталістських та радикальних рухів. Соціальні заворушення придушуються. Це лякає іноземних інвесторів, тому ви пропускаєте наступний хід.

Квадрат 37: «Зрештою, завжди існує Міжнародний Валютний Фонд»

МВФ підтримує вашу економічну та інвестиційну політику викупу державних підприємств і послуг у бідних країн як внесок у їх «розвиток». Ці заходи забезпечують вам значні переваги та прибуток. Кожна з інших команд віддає вам дві квасолини як плату за ваші інвестиції. Ви рухаєтесь вперед на два квадрати.

МВФ нав'язує вам економічну політику структурної перебудови. Тож ви повинні продати свої державні підприємства та послуги. Зростає рівень безробіття, і чимала частина вашого населення опиняється за межею бідності. Ви віддаєте команді з жовтим жетоном дві квасолини як плату (відсотки) за вашим зовнішнім боргом. Поверніться назад на два квадрати.

Квадрат 40: «Міжнародна допомога країнам, що розвиваються»

Ви повинні поділити порівну 1% квасолі, яка у вас зараз на руках, серед усіх інших команд (якщо для цього потрібно буде розрізати якісь квасолини – зробіть це). Ви приєднуєтесь до міжнародних організацій, які допомагають країнам, що розвиваються, щоб обговорити ситуацію у світі та переходите вперед на один квадрат.

Ви отримуєте трохи квасолі від команди, яка грає з жовтим жетоном. Це низьковідсотковий кредит на розвиток. Однак ви повинні погодитися витратити його на «товари та обладнання», куплені у кредиторів. Тепер ви можете перейти вперед на один квадрат, але оскільки вам доведеться заплатити дві квасолини як відсотки за реструктуризований борг перед командою з жовтим жетоном, ви залишаєтесь там, де є. І не забудьте заплатити дві квасолини!

Квадрат 42: «Глобальна комунікаційна культура»

Завдяки комунікаційній революції та розвитку аудіовізуальної індустрії розваг ваші соціальні та культурні цінності поширюються по цілому світу. Водночас, ціни на ваші акції на фондовому ринку стрімко зростають. Ви проходите вперед на два квадрати і отримуєте від кожної з команд по одній квасолині як оплату за ваші культурні продукти та інформаційні послуги.

Комунікаційна революція означає, що зарубіжна західна культура та цінності стають все більш поширеними. Ви починаєте втрачати власну культурну ідентичність, а моделі розвитку та

комунікації, які не мають нічого спільного з вашою власною культурою та історією, стають загальноприйнятими. Ви залишаєтесь на своєму квадраті, втупившись у телевізор, і пропускаєте наступний хід.

Квадрат 44: «Нові міграції, нові сегрегації»

Зростаюча імміграція бідних людей з країн Півдня в пошуках кращого життя змушує виділити додаткові ресурси для боротьби з іммігрантами, які прибувають у вашу країну. Якщо ви хочете перейти вперед на один квадрат, ви повинні дати кожній команді по одній квасолинці як «допомогу».

Квадрат 46: «Вирубка лісів та зникнення видів»

Високий рівень споживання змушує вас використовувати нові ресурси в інших регіонах планети. Це спричиняє зникнення великих територій лісів та численних видів тварин і рослин. Якби ви грали в інтересах усіх команд, а не тільки своїх, вам би треба було повернутися на кілька квадратів назад, поділитися своїми грошима, щоби виправити попередні помилки та змінити правила гри. Але оскільки у нашому конкурентному світі ніхто так не робить, і зважаючи на те, у вас ще є час і шанс, пройдіть уперед ще на один квадрат.

Ваші природні ресурси експлуатуються, і ви не отримуєте жодного прибутку, який би допоміг вам розвиватися. Опустелювання поширюється, клімат змінюється та голод зростає. Ви намагаєтесь зробити все, що можете, щоб захистити своє довкілля, але міжнародні інституції критикують вашу екологічну політику. Поверніться назад на один квадрат і дайте одну квасолину команді, що грає жовтим жетоном.

Квадрат 49: «Новий лад»

Зараз ви можете змінити правила гри як забажаєте, щоби дійти до своєї мети якомога швидше. Якщо будь-який інший гравець чи команда протестуватиме чи захоче втрутитися в цей «новий порядок», вони повинні віддати вам усі свої квасолини. Пройдіть уперед на два квадрати.

Постарайтеся пристосуватися до нового порядку і не чиніть опору. Якщо вам пощастить, створений новий порядок не надто сильно затримає вас на шляху до розвитку. З обережності пропустіть наступний хід.

Квадрат 52: «Смерть»

У вашій моделі розвитку з'явилася серйозна загроза – ризик глибокої економічної рецесії. Якщо ви не хочете почати гру знову з нуля, то єдиний вихід – витиснути останню краплю з гравців інших команд та взяти від них по дві квасолини за рахунок боргових відсотків. А щоби ніхто не сказав, що ви отримуєте лише переваги, підіть на один квадрат назад.

Падіння цін на сировинні матеріали та збільшення процентної ставки породжують серйозну економічну рецесію. Поверніться назад на одне десятиліття, тобто, в рамках цієї гри поверніться знову на початок шляху до розвитку.

Квадрат 54: «Розвиток»

Вам дуже пощастило мати жовтий жетон! Ви досягли своєї мети розвитку. Можете бути впевнені, що всі інші команди будуть далеко від цієї мети, і як би вони не старалися, ніхто не зможе її досягти. Ви також володієте і розпоряджаєтеся майже всіма грошима та ресурсами, а іншим мало що залишається. Ваше життя дуже приємне. Однак, існують загрози для майбутнього: природні ресурси зникають або зіпсовані, повітря (як і вода) отруєне, а земля перетворюється на пустелю. У багатьох куточках світу зростають голод і відчай. Деякі мігранти намагаються втекти від нещастя до вашого комфортного, розвиненого світу. Але, незважаючи на все, продовжуйте насолоджуватися своїм розвитком, поки зможете.

Якщо у вас жетон якогось іншого кольору, аніж жовтого, вам або неймовірно щастить, або ви шахраювали під час гри. Неможливо, щоби хтось, хто не грав жовтим жетоном, досяг цієї стадії гри, оскільки розвиток – це привілей небагатьох. Якби багато людей досягли цього етапу, то виникла би потреба краще розподіляти обмежені ресурси, а тим, хто зараз користується благами, треба би було відмовитися від більшості з них (а то й від усіх). А це дуже малоймовірно, оскільки саме ця меншість встановлює правила гри.

22

?

20

19

?

17

?

15

14

13

23

?

41

40

?

38

?

36

?

?

43

53

?

51

36

35

11

25

?

50

35

?

26

45

?

47

48

?

?

9

?

28

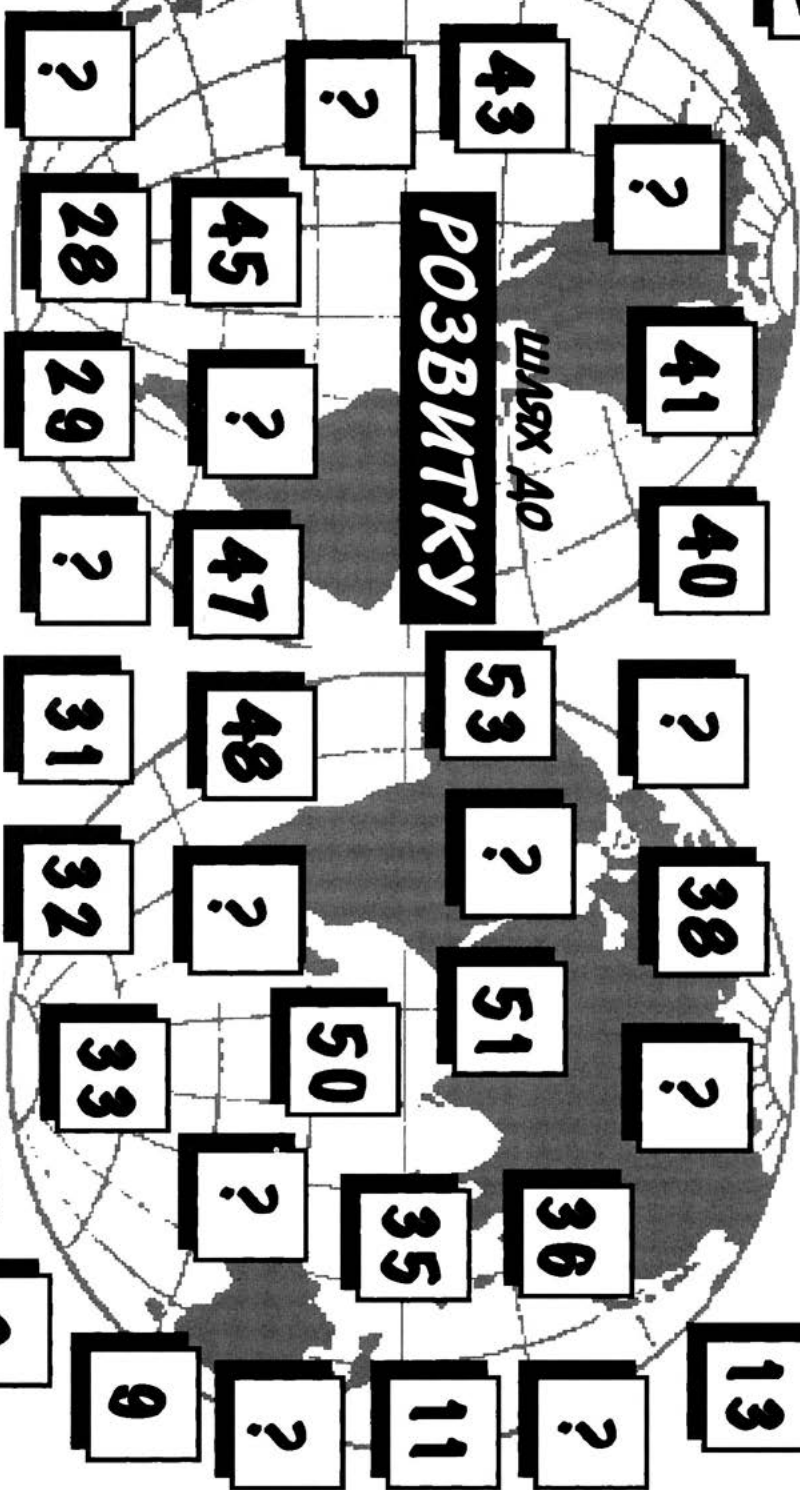
29

?

31

32

33

ПОЗБИТКУ

УМІСЬ АО

СТАРТ

1

2

?

4

5

6

?

8

Особисті герої

all different
all equal

Ми всі захоплюємося та поважаємо людей, які нас надихають. Іноді вони слугують нам прикладами для наслідування. Обмінявшись почуттями стосовно своїх особистих героїв – живих чи мертвих, учасниці/учасники можуть краще познайомитися між собою та отримати уявлення про інші культури.

Головні питання

- Герої як складові та символи культури і процесу соціалізації.
- Різні тлумачення історії та різні особисті вподобання і смаки.
- Що може розділяти, а що може об'єднувати людей з різних культур та етносів.

Цілі

- Допомогти учасницям і учасникам усвідомити відмінності та схожості всередині групи.
- Збільшити цікавість з боку учасниць та учасників до героїв інших людей.
- Краще познайомитися в межах групи.
- Бути самокритичними до власного етноцентризму.
- Подумати про те, яку роль у творенні героїв відіграє викладання історії та медіа.

Час: 90 хвилин

Розмір групи

Будь-який, у межах від 10 до 40 осіб.

Підготовка

- Фліпчарт і маркери.
- Папір та олівці для учасниць/учасників.

Інструкції

Якщо група велика, утворіть із учасниць і учасників групи по 5-6 людей.

- Попросіть їх спочатку подумати самостійно про трьох людей, яких вони вважають своїми героями.
- Через п'ять хвилин попросіть учасниць і учасників розповісти про свій вибір та пояснити, чим вони захоплюються у цих людях. Заплануйте достатньо часу на справжній обмін та запитання.
- Попросіть кожну групу записати на фліпчарті імена героїв, їхню національність та, якщо доречно, сфери, у яких вони здобули славу, наприклад, спорт, музика, культура, політика...
- Під час загального обговорення попросіть кожну групу представити свої фліпчарти решті груп.

Дебрифінг та оцінювання

Зверніть увагу на те, які герої згадуються більше ніж один раз або часто з'являються. Попросіть учасниць і учасників розповісти, чи сподобалася їм ця вправа, а тоді обговоріть такі питання:

- Чи були які-небудь несподіванки або героїні/герої, яких ніхто більше не знав? Чому?
- Чи були якісь тенденції, наприклад, у плані національності чи гендеру? Якщо так, чому більшість героїнь/героїв виявилися тієї самої національності, культури чи гендеру? Вони співгромадяни чи іноземці?
- Чому ми цінуємо певних героїнь та героїв, а не інших?
- Як вважаєте, ваші героїні та герої універсальні? Чому так? Чому ні?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Вправа буде цікавішою, якщо учасниць і учасників наперед попросити підготувати фото, звукозаписи чи газетні замітки про їх героїнь і героїв. Або ж разом зберіть журнали чи газети, особливо молодіжні, та залишіть їх у кімнаті для використання під час вправи.

Принцип, на якому побудована вправа, полягає у з'ясуванні того, що наші героїні та герої відносні, і залежать від культури. Це найкраще працює у багатокультурній групі. Цікавими можуть також виявитися вікові та гендерні відмінності.

Ця вправа на перший погляд дуже схожа на вправу «Державне свято» (с. 136). Проте, при уважному розгляді можна зауважити суттєві відмінності у підході до цілей обох вправ.

Пропозиції для подальшої роботи

Виберіть героїню чи героя (місцевого, державного чи міжнародного масштабу), яких, на вашу думку, слід поважати. Підготуйте свято в її/його честь та запросіть інших. Героїнею/героєм може бути хтось із сильним характером або із неабиякими досягненнями в боротьбі з расизмом, ксенофобією чи антисемітизмом. Це також може бути хтось, хто, на вашу думку, доклався до боротьби з іншою проблемою, наприклад, нетерпимістю до ВІЛ-позитивних людей.

Люди, які проявляли героїзм в упереджених та дискримінаційних обставинах, мусили демонструвати неабияку сміливість, аби висловити, що вони думають. Чи у вас достатньо сміливості висловлювати свою думку? Яка ваша думка стосовно реалій? Чи у вас є своє ставлення? Спробуйте вправу «Де ви стоїте?» (с. 184).

Портрети

all different
all equal

Ми усі рівні, але часами дехто – рівніший за інших. Ми усі різні, але дехто сильно відрізняється від інших. Чому?

Головні питання

- Зв'язок соціального успіху з економічним.
- Як соціальні та економічні чинники зменшують чи збільшують можливість соціального успіху.

Цілі

- Визначити та проаналізувати підстави дискримінації.

Час: приблизно 2 години

Розмір групи

Мінімум 10 осіб, максимум 24.

Підготовка

- Великі аркуші паперу і кольорові маркери.
- Ручки й аркуші паперу (A4) для нотаток.
- Клейка стрічка (скотч) для фіксації малюнків на стіні.

Інструкції

1. Об'єднайте учасниць і учасників у робочі групи (макс. 6 осіб). Якщо це можливо, то краще, щоби груп була парна кількість, і не більше чотирьох.
2. Скажіть половині груп, що вони мають створити «портрет ідентичності» когось, кого вони вважають «соціальним переможцем». Решту груп попросіть створити «портрет ідентичності» когось, кого вони вважають «соціальним невдахою».
3. Скажіть усім, що вони мають почати з переліку рис цієї особи, наприклад, соціально-економічного рівня, освіти, професії чи зайнятості, ґендеру, етнічної приналежності, звичок, як вона проводить вільний час та які має хобі, як одягається, які має погляди, ідеї та цінності, сімейний стан, стиль життя, в якому помешканні живе, як витрачає гроші, які теми та сфери її цікавлять тощо.
4. Тепер попросіть групи намалювати «портрет ідентичності» їх особи на великому аркуші паперу. На малюнку слід зобразити усі риси, які вони перерахували. Дуже важливо, щоби зображення були суто візуальними і не використовували слова. Дайте на це 40 хвилин.
5. Тоді попросіть групи обмінятися малюнками. Групи, які малювали «переможців», обмінюються з тими, хто малювали «невдах», і інтерпретують їх. Дайте на це 15 хвилин.
6. Тепер почепіть усі портрети на стіну, щоби усі могли їх бачити.
7. Під час загального обговорення попросіть кожну групу по черзі представити свою інтерпретацію малюнка, який вони отримали. На цьому етапі група, яка його малювала, не має права нічого коментувати.

8. Після того, як усі представили свої інтерпретації, можете попросити групи, які робили портрети, за бажанням додатково щось прокоментувати. Заплануйте на це 30 хвилин.

Дебрифінг та оцінювання

Заплануйте на дискусію приблизно 30 хвилин. Попросіть групи визначити та обговорити критерії, за якими суспільство визначає соціальний успіх та невдачу. Такі питання можуть полегшити рефлексію та обговорення:

- Які основні риси соціального успіху? А невдачі?
- Які причини, «коріння» соціального успіху? А невдачі?
- Чи люди, представлені на «портретах ідентичності», зустрічаються частіше у деяких соціальних групах, прошарках чи класах, аніж в інших?
- Чи люди в усіх групах та соціальних секторах суспільства мають такі самі рівні можливості для успіху?
- Хто у більш сприятливому, а хто у менш сприятливому становищі?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Деякі учасниці й учасники можуть говорити, що їм складно малювати «портрети ідентичності», тому що вони «не вміють малювати». Вам слід їх заохотити та наголосити на тому, що тут не потрібен художній шедевр, просто вправа використовує відмінну від мовлення форму спілкування. Вам також треба бути готовою/готовим підказувати, як можна візуально чи графічно зобразити риси зі списку.

Під час дискусії проговоріть, що коли ми отожднюємо соціальний успіх із економічним, то необхідно усвідомлювати, що успішна людина - не обов'язково та, котра досягнула найкращого особистого розвитку чи досвіду, а лише та, хто змогла накопичити чи заробити найбільші статки. В англійській мові є прислів'я: «Гроші - це не все».

Ви також можете подумати про те, що суспільство може робити із соціальними та економічними чинниками, які зменшують можливості «суспільного успіху»: наприклад, недоліки освіти чи маргіналізація за такими показниками, як колір шкіри чи належність до меншини.

Далі ви можете визначити і проаналізувати основи дискримінації та виключення людей чи груп, які «відмінні» через культуру, походження, сексуальну орієнтацію, мову тощо. Тобто, деякі соціальні групи від самого початку у більш не вигідному становищі, порівняно з іншими.

Пропозиції для подальшої роботи

Соціальні переможці можуть бути успішними у певних аспектах, але чи думаємо ми про них як про героїнь/героїв, людей, яких ми поважаємо та якими захоплюємося? Хто ваші герої і які риси у них ви поважаєте? Можете звернутися до вправи «Особисті герої» (с. 153).

Або ж, якщо вам сподобалося трактувати «портрети ідентичності», можете спробувати інтерпретувати інші зображення у вправі «Що ви бачите?» (с. 187).

Біженка/біженець

«Біженці раділи б вашим проблемам».

Що ми насправді знаємо про виклики та проблеми, які спонукали когось залишити свою країну, родину, дім та роботу, щоби жити у країні, де їм не раді?

Головні питання

- Проблеми біженців та шукачів притулку.
- Емпатія до переміщених осіб.
- Стереотипи, упередження та ксенофобія до іноземців.

Цілі

- Зрозуміти реалії, у яких живуть біженці та мігранти.
- Усвідомити проблеми, з якими вони стикаються у приймаючих країнах.
- Сприяти солідарності та емпатії щодо становища біженців та мігрантів.
- Розглянути проблему виключення та інтеграції, а також наші уявлення про різні народи і країни.
- Розпочати дискусію про брак балансу між Північчю і Півднем та їхнє відношення до повсякденних проблем людей.

Час: 90 хвилин - 2 години

Розмір групи

Будь-який; якщо учасниць і учасників багато, ви можете їх об'єднати у менші групи.

Підготовка

- Фасилітаторка/фасилітатор має розуміти причини, що спонукають людей мігрувати чи шукати притулку. Частина А містить відповідну інформацію.
- Зробіть копії початку історії або будьте готові розповісти її учасникам і учасникам (ім'я та походження мігранта чи біженця слід адаптувати до ваших умов).
- Якщо це можливо, встановіть контакти з кимось із біженців чи мігрантів, які живуть у вашій місцевості, або ж з НУО, яка працює з ними.
- Дошка або фліпчарти та ручки.

Інструкції

1. Прочитайте вголос або роздайте копії такої історії: «Міріам – біженка у нашому місті. Вона приїхала два місяці тому зі своєї країни, де вона переживала за своє життя з економічних міркувань (чи через політичні переконання)».

all different
all equal

2. Попросіть учасників створити групи з 4-6 осіб та обговорити, а тоді написати коротку історію чи новину про те, як Міріам покинула свою країну, та як їй живеться тут. Подумайте про таке:

- Як Міріам тут живе?
- З якими труднощами вона зіткнулася?
- Як її підтримують (чи ні)?
- Як вона вчить мову?
- Чи може вона працювати і на яких роботах?
- На вашу думку, чи їй тут легко?
- Що вона думає про нас?
- Що Міріам довелося зробити, щоби добратися до нашого міста?
- Як вона подорожувала?
- Звідки вона взяла гроші?
- Якими були адміністративні процедури?
- Що вона залишила?

3. Тепер попросіть кожен групу представити свою історію чи відповіді на питання. Коли вони це робитимуть, записуйте на дошці чи на фліпчарті основні моменти з кожної розповіді.

Дебрифінг та оцінювання

Розпочніть дискусію, запросивши групи переосмислити висновки, до яких вони дійшли, а саме спитайте, які припущення були найбільш та найменш «реалістичними».

Якщо дискусія забуксує, ви можете її розворушити питаннями на кшталт: «Ви вважаєте, що це справедливо?», «Чи ви знаєте когось, хто пережив чи переживає схожий досвід?», «Чи ви колись думали, що таке може трапитися і з вами?».

На завершення дискусії попросіть групу подумати, що вони можуть зробити, щоби підтримати біженців або мігрантів у їхньому власному містечку, чи загалом, яка підтримка їм потрібна для інтеграції у нове суспільство.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця вправа особливо підходить для місцевих груп, тому що вона може спонукати до реальної солідарності та дій. Але вона також добре спрацює і в міжнародній групі, якщо зосередитися на підвищенні усвідомлення проблеми, порівнянні різних правових статусів тощо.

Її добре проводити після «Ярликів» (с. 112).

Важливо бути добре поінформованими та мати сучасну релевантну інформацію. Як фасилітаторку/фасилітатора, вас можуть попросити навести певні факти про біженців у вашій країні чи місті. У такому разі добре мати наготові роздаткові матеріали з даними, графіками чи таблицями про біженців у різних країнах, для порівняння.

Дані та інформацію про біженців чи НУО, які працюють з ними, можна легко отримати у національному представництві або від контактних осіб

Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) чи ЮНІСЕФ, а також від гуманітарних НУО та організацій, які працюють у сфері розвитку, наприклад, Червоного Хреста, Міжнародної Амністії тощо.

all different
all equal

Варіанти

1. Замість того, щоби писати новину, групи можуть «поставити сценку» про те, як Міріам полишає свою країну чи приїжджає до нашого містечка.
2. Запросіть на заключне обговорення біженку/біженця або мігрантку/мігранта. Якщо це можливо, пошукайте когось, хто зараз живе у вашому містечку. Попросіть їх коротко розказати групі, чому вони залишили країну свого походження, як вони подорожували, що трапилося з ними по дорозі. Після цього проведіть довгу сесію питань та відповідей. Для такого варіанту вправи може знадобитися більше часу.
3. Прочитайте історію. Якщо не просто знайти реальних біженців чи мігрантів, які могли би допомогти, ви можете прочитати чи роздати надруковану історію справжньої біженки/біженця.

Пропозиції для подальшої роботи

Заплануйте під час наступної сесії попрацювати над ідеями, що виникли під час цієї вправи, і вирішити, які реальні практичні дії група могла би вчинити для підтримки мігрантів у своїй місцевості. Активно популяризуйте добрі стосунки у вашій країні.

Іноді може бути дуже складно знати, як реагувати у ситуації, коли ви бачите, як хтось дискримінує іншу людину. Це відбувається постійно – в автобусах, магазинах і на вулиці. Але як реагувати? Що робити? Подумайте над цим у вправі «Відчуття дискримінації» (с. 164). Або якщо хочете подивитися, як наші знання про інших людей нерідко ґрунтуються на частковій та хибній інформації, можете провести «Кожен малюнок розповідає історію» (с. 82).

köik erinevad
köik võrdesed

Правила гри

Усі організації мусять мати правила, а їхні члени повинні їх дотримуватися. Але чи вони завжди справедливі для всіх? Чи справедливі вони для меншин?

Головні питання

- Стосунки між більшістю та меншинами.
- Влада і авторитет.
- Обмежений доступ до ресурсів і можливостей для меншин.

Цілі

- Розпочати дискусію про правила у суспільстві та положення більшості і меншин.
- Пережити дискримінацію.
- Пережити досвід влади та браку влади.

Час: Вирішувати вам, наприклад, 2 години – одна сесія. Визначте рамки.

Розмір групи: Будь-який

Підготовка

- Кольорові стікери двох кольорів, наприклад, зелені та жовті.
- Клейка стрічка чи шпильки.
- Напишіть список з 6-8 особливих правил, які підходять для вашої групи, на великому аркуші паперу, наприклад:

Люди з зеленими стікерами:

- не можуть сидіти на стільцях,
- не можуть бути в одному місці разом більше, ніж із однією людиною,
- не можуть першими заговорити із «жовтими»,
- не можуть без дозволу користуватися обладнанням.

Люди з жовтими стікерами:

- мають пріоритет у грі в настільний футбол та в інших іграх,
- мають пріоритет у виборі музики,
- мають вільний доступ до потрібного їм обладнання,
- якщо дотримуються правил, то наприкінці сесії отримають безкоштовно напій/шоколадку.

Інструкції

1. Роздайте перемішані стікери та попросіть людей носити їх увесь час. У групі кожен повинен мати стікер.
2. Почепіть правила на видному місці та поясніть, що їх слід дотримуватися усім без винятку. Поза тим, сесія повинна проходити як зазвичай.

Дебрифінг та оцінювання

Заплануйте достатньо часу для дебрифінгу. Почніть із розпитування людей, що вони думають про гру і що вони вивчили. Спитайте:

- Як почувалися «жовті» та «зелені»?
- Що було найкращого/найгіршого у досвіді «зелених» та «жовтих»?
- Чи хтось намагався поміняти свої стікери?
- Які види дискримінації трапляються у реальному житті?
- Хто має владу створювати правила?
- Наскільки демократична ваша організація?
- Що ви можете зробити, щоби популяризувати демократію у вашій організації, у вашій місцевій спільноті та в суспільстві (на регіональному і державному рівнях)?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Щоби мати змогу добре контролювати гру, ретельно підготуйте правила перед її початком.

Зверніть увагу на те, хто в якій групі. Можливо, ви захочете підтасувати розподіл гравців по групах, але не дайте їм зрозуміти, що ви це зробили. Також пам'ятайте, що ця гра може викликати сильні емоції.

Ця вправа добре підходить для виїзних курсів чи семінарів. Важливо встановити чіткі часові рамки, наприклад, 2 години чи одна сесія. Також важливо, щоби перед оцінюванням усі учасниці/учасники вийшли із ролей. Якщо хочете глибше дослідити відносини більшості та меншин, можна організувати гру так, що більшість людей матиме жовті стікери, а меншість – зелені.

Пропозиції для подальшої роботи

Перегляньте правила вашої групи чи організації. Чи вони справедливі для усіх її членів? Чи вони підходять для усіх, хто хотів би долучитися? Подумайте, хто створює правила, хто має владу і чи можливо її розподілити справедливіше. Після цього можна поговорити про те, яким мало би бути більш справедливе суспільство, чи навіть про те, як виглядало би ваше ідеальне суспільство, а тоді подумати, що нам не дає його реалізувати. Це можна зробити весело за допомогою вправи «Повітряні кульки» (с. 66).

Пошук подібності та виявлення різноманіття

Чи легко знайти когось, хто думає та почувається так само, як ви?

Головні питання

- Особиста ідентичність.
- Прийняття та відзначення різноманітності.
- Ми всі різні та усі рівні.

Цілі

- Виявити різноманіття всередині групи.
- Розвинути комунікативні навички.
- Познакомитися між собою та створити приємну атмосферу всередині групи.

Час: 20 хвилин

Розмір групи: 10+ осіб

Підготовка

- Копії опитувальника і ручки для кожної людини.

Інструкції

Попросіть усіх гравців заповнити опитувальник, а тоді знайти когось, у кого будуть такі самі відповіді на усі запитання. Якщо вони не можуть знайти таку людину, попросіть їх знайти когось, із ким у них буде чотири спільні риси, а якщо і це не виходить – когось із трьома чи бодай двома такими ж рисами.

Дебрифінг та оцінювання

Почніть із питання, чи людям сподобалася ця вправа і чому? Потім поговоріть про те, що вони вивчили. Тоді спитайте:

- Скільки людей знайшли когось із такими ж п'ятьма (чотирма, трьома, двома, однією) спільними рисами?
- Яке різноманіття у плані релігії, музичних смаків, подразників, улюблених напоїв тощо спостерігається у групі?
- Якщо у вас така різноманітна група, як ви плануєте працювати разом?

Пропозиції для подальшої роботи

«Інакших» людей часто дискримінують. Якщо ви хочете дослідити, як почуваються ті, хто належать до більшості чи меншини, можна спробувати вправу «Зайва/зайвий» (с. 138). Або ж ви можете спробувати «Блакитна Книсна» (с. 110), щоби розслабитися та послухати трохи музики, довідатися більше про музичні смаки інших учасників групи та дослідити уявлення про культуру, які ми отримуємо завдяки музиці.

Пошук подібності та виявлення різноманітності:

Дайте відповідь на запитання, наведені нижче, а тоді спробуйте знайти когось із такими ж відповідями на усі питання. Якщо це не вдається зробити, то спробуйте знайти когось, із ким у вас чотири (три, дві, одна) спільні характеристики. Чи ви унікальні?

- Я народився/лась у ...
- Моя релігія ...
- У мене алергія на ...
- Мене дратує ...
- Моя улюблена музика - це...

Відчуття дискримінації

Це було жахливо. Це була така неприємна ситуація, я не знала/знав, що робити...

Головні питання

- Прояви упереджень та дискримінації у нашому суспільстві.
- Як впевнено діяти у складних ситуаціях.

Цілі

- Краще усвідомити прояви дискримінації у повсякденному житті.
- Популяризувати емпатію до тих, кого дискримінують.
- Допомогти людям здобути більшу впевненість.

Час: 45 хвилин

Розмір групи

Будь-який. Якщо група дуже велика, утворіть підгрупи з 6-8 осіб.

Підготовка

- Фліпчарт і маркер.

Інструкції

1. Попросіть кожну людину подумати про випадок, коли її дискримінували або коли вона бачила, як когось дискримінують.
2. Попросіть усіх учасниць/учасників коротко описати ситуацію решті групи.
3. Запишіть усі ситуації на фліпчарті, а тоді попросіть вибрати одну для подальшого обговорення.
4. Попросіть людину, чия ситуацію вибрали, розказати детальніше, що трапилося.
5. Тоді поговоріть про таке:
  - Як ситуація виникла і що насправді відбулося.
  - Як почувалася людина, яку дискримінували.
  - Як почувалася людина, яка дискримінувала.
  - Чи людина дійсно була дискримінована.
  - Як вона реагувала і що відбулося після цього випадку.
6. Тоді попросіть групу сказати, що вони могли зробити у такій же ситуації та напрацюйте інші можливі шляхи реагування.

Дебрифінг та оцінювання

Поговоріть про дискримінацію загалом:

- Через що найчастіше вас дискримінують? Через вік, колір шкіри чи одяг, який ви носите?
- Чому люди дискримінують тих, хто інакший?
- Де вони вчать такої поведінки?
- Наскільки важливо кидати виклик дискримінації?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Людям слід подумати про реальні ситуації, до яких у них вироблене ставлення.

Однак наголосіть, що ніхто не зобов'язаний розповідати щось, що їм неприємне.

Зазвичай, люди говорять про негативну дискримінацію, але майте на увазі, що можуть згадати і про позитивну дискримінацію.

Варіанти

1. Використайте рольову гру, щоби попрацювати із ситуацією. Попросіть пару чи невелику групу розіграти ситуацію, а решта повинні спостерігати. Опісля попросіть спостерігачок/спостерігачів запропонувати можливі альтернативі реакції на ситуацію. Розіграйте і пропозиції та продовжуйте обговорення проблеми.
2. Попросіть усіх записати короткий опис ситуації на папірці, скласти його та кинути до капелюха. Пустіть капелюх по колу, попросивши кожну людину взяти по папірцю. Попросіть усіх по черзі зачитати, що там написано. Нехай учасники спробують вгадати почуття усіх залучених до ситуації людей.

Пропозиції для подальшої роботи

Організуйте тренінг, щоби покращити впевненість у собі. Це допоможе розвинути навички, які допомагатимуть у складних ситуаціях.

Люди дискримінують інакших, коли зацікавлені в цьому. Водночас вони, скоріш за все, також люблять багато речей, які привезли з собою ці чужинці (і які ми сприймаємо як даність), як-от піца, кебаб чи джаз та реп. Якщо вам цікаво дослідити «чужі сліди», що нас повсюдно оточують, спробуйте «Простежмо різноманіття» (с. 173). Або спробуйте веселу і захопливу гру-симуляцію «Мінімум 20» (с. 114).

Казки світу

Казки – це один із найцікавіших та найяскравіших проявів культури. Вони укорінені в історії, передаються з уст в уста і переказують основні цінності культури. У цій вправі ми використаємо казки, щоби дослідити сприйняття інших культур та стереотипи про них.

Головні питання

- Сприйняття і уявлення про інші культури та наш власний етноцентризм і творення стереотипів.

Цілі

- Збільшити зацікавлення казками інших культур та народів.
- Кинути виклик стереотипам та упередженням щодо цінностей інших культур.
- Збільшити зацікавлення іншими народами, культурами, музикою та мовою.
- Здивувати учасниць/учасників та створити гарну атмосферу в групі.

Час: 60 - 90 хвилин.

Розмір групи: мінімум 4 особи.

Підготовка

- Виберіть усі або деякі казки та зробіть по одній копії «версії А» для всіх учасниць та учасників.
- Також підготуйте копії повної версії казок. Їх ви роздасте наприкінці, разом із копіями репринтів мовою оригіналів (останнє – за бажанням).

Інструкції

1. Видайте всім учасницям і учасникам копію казки (версія А) та дайте 15-20 хвилин на ознайомлення.
2. Нехай кожен учасник спробує вгадати походження казки. Це спрацює краще, якщо ви запропонуєте регіони на вибір: Південна Європа, Північна Європа, Центральна Європа, Східна Європа, Африка, Близький Схід, Південна Америка, Азія, Північна Америка.
3. Тоді попросіть людей об'єднатися у групи по 4-6 осіб і обговорити свої здогадки та їх причини.
4. Тепер нехай кожна група прийме спільне рішення про походження кожної казки. Заплануйте на ці групові дискусії 30-45 хвилин.
5. Під час загального обговорення попросіть кожну групу представити своє рішення та причини для такого вибору. Швидше за все, це спричинить подальші дискусії, оскільки люди будуть переглядати свої рішення, коли різні групи озвучуватимуть свої ідеї та пропозиції.
6. Вам треба буде прийняти рішення, коли зупинити дискусію. Тоді роздайте повну версію казок (включно із версіями мовою оригіналу), або зачитайте повну версію та скажіть, звідки походять ці казки.

Дебрифінг та оцінювання

Якщо, на вашу думку, це доречно, почніть дискусію із питання, чи учасникам/учасникам сподобалися казки, чи здивувало їх походження, чи було складно.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Казки часто виражають базові цінності, і та сама казка може існувати в різних версіях у різних країнах через варіації у географічних та кліматичних умовах, релігії, цінностях тощо.

Ця вправа найкраще спрацює, якщо учасниці й учасники зможуть відійти від суто практичних обставин (таких як клімат чи певні тварини, характерні для даного регіону) та проаналізують цінності (чи мораль) казки.

Пропозиції для подальшої роботи

Щоби максимально розвинути тему, особливо у багатокультурній групі, можна попросити учасниць і учасників принести на майбутню сесію казки своїх країн чи культур. Це може також зблизити різні покоління. Якщо вам подобається читати історії, то може вам також подобається грати в ігри? «Мінімум 20» (с. 114) – це дуже весела й активна гра! Якщо ви любите робити колажі, то можете спробувати вправу «Портрети» (с. 155).

КАЗКИ – ВЕРСІЯ А (її слід роздати першою):

СЛІПИЙ ДИКИЙ КАБАН

Жив собі мисливець, і пішов він якось з рушницею до лісу. Там він побачив двох диких кабанів, які йшли один за одним. Мисливець прицілився та вистрелив у другого кабана, але трапилося щось неймовірне: перший кабан утік, а другий наче не знав, що йому робити. Він так і залишився стояти, а в зубах тримав щось схоже на суху гілляку.

Мисливець обережно підійшов, адже думав, що кабан на нього кинеється. Та скоро він зауважив, що тварина так і стоїть, де зупинилася, а не пішла за своїм другом. Мисливець здивувався і підійшов ще ближче, щоби краще усе роздивитися. І тут він побачив: те, що він раніше сприйняв за суху гілляку, було насправді хвостом дикого кабана, який утік. Так мисливець зрозумів, що кабан був сліпим, а куля влучила у хвіст першої тварини-поводиря та відірвала його. Він зловив сліпого дикого кабана і забрав його додому, а тварина так і не випускала відірваного хвоста із рота.

Вдома мисливець нагодував кабана та почав про нього добре дбати. Смішно. Навіть тварини дбають про своїх товаришок і товаришів. Чи не повинні ми, люди – істоти, наділені інтелектом – дбати про своїх батьків, братів та сестер, друзів, які потребують допомоги?

КАЗКА ПРО В.С., ЯКИЙ СЕРЕД ХОЛОДНОЇ ЗИМИ ЗЛОВИВ РИБУ ДЛЯ СВОЄЇ МАЧУХИ

Давним-давно жив собі хлопець на ім'я В.С. Його справжня мати померла рано, а батько одружився вдруге на жінці, яка походила з родини Ч. Так вона стала мачухою В.С.

Мачуха була підступною і не любила В.С. Вона очорняла його в очах батька. Тож із часом батько теж перестав любити свого сина. Та попри це син залишався добрим і дбав про своїх батьків.

Однієї зими погода була дуже поганою, часто цілими днями безперервно сипав сніг. Після снігопадів було так холодно, що маленька річка, яка текла неподалік і зазвичай радісно дзюркотіла, замерзла та завмерла.

Через холод люди сиділи у домівках, навіть тварини вкрай зрідка висовували носа на двір. Землю повністю вкрила ковдра снігу.

Одного дня мачусі В.С. закортіло свіжої риби на обід, про що вона одразу сказала своєму пасербові. Він подумав: «Де ж мені взяти свіжої риби, коли цілий день сніжить, а всі ріки позамерзали?» Але як уже говорилося, В.С. був дбайливим сином, тож зібрався і вийшов з хати у пошуках риби.

В.С. шукав довго, але ж звідки йому було взяти свіжої риби? Врешті він прийшов на берег річки. Земля була тверда та холодна, завивав вітер. Від холоду усе його тіло здригалося. В.С. стояв, дивився на вкриту кригою річку і думав: «Я ж не можу повернутися додому з порожніми руками, мачусі хочеться риби».

Що ж йому робити? В.С. ламав собі голову, але не міг придумати рішення. Від розпачу він гірко заплакав, і сльози покотилися по його щоках. Що більше він плакав, то більше було сліз, які врешті протопили дірку в кризі, якою була скута річка. Раптом дві рибини вискочили на лід біля дірки. Вони ожили від тепла сліз В.С.

Він радісно схопив рибу та поніс додому до мачухи.

Як і В.С., нам ніколи не слід втрачати надії.

ГОЛУБИ ТА СІТКА ПТАХОЛОВА

Був собі якимось старезний дуб, у гіллі якого жило багато голубів. Протягом дня вони літали навколо у пошуках їжі, але під вечір голуби поверталися, щоби переночувати на дубі. Одного дня голуби як завжди шукали їжу. Раптом мала голубка сказала: «Гляньте, гляньте скільки там зерна! Скільки їжі розсипано на землі». Інші голуби побачили, що вона має рацію і полетіли туди, щоби приземлитися. Однак стара мудра голубка вигукнула: «Стійте! Не летіть туди. Звідки це посеред землі взялося стільки насіння?» «Байдуже! - сказав інший голуб. - Ходімо, поїмо разом».

Уся згряя приземлилася, окрім старої мудрої голубки. Вони почали ласувати, а вона спостерігала за ними здалеку. Коли голуби наїлися, вони хотіли полетіти геть, але не змогли. Вони застрягли у сітках птахолова та почали розпачливо кричати: «Рятуйте! Нас зловили! Рятуйте!»

- Заспокойтеся! – сказала стара мудра голубка.

Але один із голубів вигукнув:

- Гляньте! Сюди хтось наближається. Це птахолов, він іде нас забрати!

Стара мудра голубка промовила:

- Заспокойтеся. Злетіть у небо всі разом, і ви зможете підняти сітку.

Усі птахи зграї допомогли один одному, і сітка трохи піднялася. Тепер усі голуби спробували ще раз з усіх сил, змогли підняти сітку і полетіти геть разом із нею. Стара мудра голубка летіла першою, а інші слідували за нею.

Вони летіли довго, аж поки не добралися до дерева. Тоді стара мудра голубка сказала їм, вказуючи на дерево:

- Можете сісти ось там. Там живе моя добра приятелька миша.

Вона покликала мишу, яка прийшла та прогризла дірку у сітці, через яку голуби вибралися на волю. Уся згряя від щирого серця подякувала миші.

ЗВІДКИ У ЗАЙЦЯ КУЦІЙ ХВІСТ

Вовк вирішив викопати виноградник та посадити новий виноград. Він попросив лиса і зайця допомогти йому та приготував для них смачний почастунок – горщик із медом. Усі троє старанно працювали. Але лису закортіло спробувати медку першим, тож він повернувся до найближчої лози винограду та вигукнув:

- Ей! Ей!

- Що відбувається? - спитав вовк.

- Мене запросили на свято, - збрехав лис.

- То біжи тоді, - відповів вовк.

- І скоро повертайся, - додав заєць.

Однак лис пішов прямісінько до куца, під яким вовк сховав горщик із медом. Він їв, аж доки не набив собі черево солодким медком, а тоді повернувся до вовка та зайця.

- Ну і як було на святі? - поцікавився вовк.

- Людно, - усміхнувся лис.

- А як їжа? - запитав заєць.

- Солодка та смачна, - схитрував лис.

Вони продовжили копати. Але невдовзі лис обернувся та вигукнув:

- Привіт! Привіт!

- А що тепер? - спитали вовк та заєць.
- Мене кличуть на інше свято, - відповів лис.
- То йди, - сказав вовк.

І лис пішов знову. Коли він повернувся, вовк та заєць спитали, чи йому сподобалося свято.

- Навіть на половину не так, як попереднє.

Коли лис вислизнув із виноградника втретє та з'їв увесь мед у горщику, вовк і заєць заснули, втомлені важкою працею. Повернувшись, хитрий лис вимазав носа зайцю залишками меду. А тоді вигукнув:

- Ану вставляйте, сплюхи!
- О, ти вже повернувся? І як свято? - спитав вовк та позіхнув.
- А який був почастунок? - спитав заєць, протираючи спросоння очі.
- Щедрий та смачний, - мовив лис і облизався. - Брате вовче, а хіба ти нас зараз не почастуєш?
- Так, звісно! - кивнув вовк. - Це вже обід і пора їсти.

Він пішов до куща біля виноградника, де сховав горщик меду. Але скоро він повернувся із порожнім горщиком та проричав:

- Хтось зжер увесь мед! Якби я тільки знав, хто цей злодій! Шию б йому скрутив!

А лис на це вкражливо:

- Це заєць його проковтнув, доки ти спав, брате вовче.
- Це не так! Я цього не робив! - запротестував заєць.

Розлючений вовк підскачив до зайця з наміром скрутити йому в'язи. Заєць що було сили кинувся тікати, а вовк - за ним, важко дихаючи йому у спину. Невдовзі вовк майже його зловив і спромігся відкусити хвоста. Але, на щастя для зайця, так і не наздогнав настільки, щоби скрутити в'язи. Однак з тих пір у зайця куций хвіст.

СЛІПИЙ ДИКИЙ КАБАН

Жив собі мисливець, і пішов він якось до лісу з рушницею. Там він побачив двох диких кабанів, які йшли один за одним. Мисливець прицілився та вистрелив у другого кабана, але трапилося щось неймовірне: перший кабан утік, а другий наче не знав, що йому робити. Він так і залишився стояти, а в зубах тримав щось схоже на суху гілляку.

Мисливець підійшов обережно, адже думав, що кабан на нього кине́ться. Та скоро він зауважив, що тварина так і стоїть, де зупинилася, а не пішла за своїм другом. Мисливець здивувався і підійшов поближче, щоби краще усе роздивитися. І тут він побачив, що те, що він раніше сприйняв за суху гілляку, було насправді хвостом дикого кабана, який утік. Так мисливець зрозумів, що кабан був сліпим, а куля влучила у хвіст першої тварини та відірвала його.

Він зловив сліпого дикого кабана та забрав його додому, а тварина так і не випускала відіраного хвоста із рота.

Вдома мисливець нагодував кабана та почав про нього добре дбати. Це смішно. Навіть тварини дбають про своїх товаришок і товаришів. Чи не повинні ми, люди – істоти, наділені інтелектом – дбати про своїх батьків, братів та сестер чи друзів, які потребують допомоги?

(Ця казка походить із Тігре, регіону Ефіопії, Африка)

ó œ ç œ Æ Æ Æ

ሓደ ሃጻናዩ ጠበንጃኑ ሓዙ ዜሃድን ኣብ ጸጽጸጽ በረካ ጠረረ = ኣብኡ ክልተ መፍለስ ተመራራሎም ዚኾኑ ረኽቦ = ኸቡ ንሱ ጠጂቱ ነቲ ጻሕረዋይ መፍለስ ብፃረር ዚመገእ ተኩሳሉ = እቲ ሃጻናዩ ድሕርቲ ተኸሶ ፡ ሓደ ዜገርጽ ነገር ረእዩ = እቲ መራሒ መፍለስ ሃጻሙ ኸዩ = እቲ ተመራሒ ገና ዜገ ብር ጠረኦም ኣብ እፉ ቀጥራጽ ተፍረርዩ ዚመስል ሓዙ ፡ ተፃ ጊዩ ጠጠውጠጠው ይብል ነበረ = እቲ ሃጻናዩ ገመገኦ መሲ ሱዎ ሰላሕ ኢሱ ቀረቦ ፡ ከም ዜያመገኦ ገና ኣጸቢቹ ኣስተውፃለ = ምስቲ ገሃዩሙ ብጫዮውን ስለ ዜያከደ ብዙሕ ገረጽ = ጠዮ ሃጻናዩ ክብ ምገራም ኣተላለለ ፡ ሰላሕ ኢሱ ፡ ኣዚዩ ቀረቦ ጠመቶ = እቲ ቀጥራጽ ተፍረርዩ ዚመስል ገነበረ ፡ ቀጥራጽ ጫራቲ ገሃዩሙ ብኣዲዩ ከም ገነበረ ፈለጠ = እቲ ከያሃ ደሙ ገተረረ መፍለስውን ሰመር ከም ገነብረ ተረድኦ = እቲ ኣብ እፉ ገነበረት ጫራ ብፃረር ተቈረጸ ከም ገተረረት፡ ኣስተውፃለ = ይሕረ ኣብታት ክልተ ሰፃት፡ እቲ ሃጻናዩ ፡ ነቲ ጉሃዩ ጫራ ሓዙ ነቲ ሰመር መፍለስ ኣናመርኩ ኣባ ገዛኑ ኣብጽሑ እም ፡ ንኣኑ ዚጠቅም መገቢ ኣናመገቦ ፡ ክሰላ ዚሰብሕ ኣብ ገዛ ይክናኸኖ ነበረ =

ገራም ነገር = ኣንበላ ንብኣዮም ምገባር ሰናዩ ክብ ዚገባ ፍብ ፡ ንኣና ሰብ ኣእምር ተዋሃዱና ዘሉ ፡ ንዘጸገም ጠለፍ ፍ ፡ ኣሕዋትና ፡ ኣሰራኸና ፡ ብራሕትና ክንሕገዞም ዳይገብኣና ፡

КАЗКА ПРО ВАН СЯНЬ, ЯКИЙ СЕРЕД ХОЛОДНОЇ ЗИМИ ЗЛОВИВ РИБУ ДЛЯ СВОЄЇ МАЧУХИ

У часи династії Цзінь жив собі чоловік на ім'я Ван Сянь. Його справжня мати померла рано, а батько одружився вдруге на жінці, яка походила з родини Чжу. Так вона стала мачухою Ван Сяня.

Мачуха була підступною і не любила Ван Сяня. Вона очорняла його в очах батька. Тож із часом батько теж почав не любити свого сина. Та попри це син залишався добрим і дбав про своїх батьків.

Однієї зими погода була дуже поганою, часто днями безперервно сипав і сипав сніг. Після снігопадів було так холодно, що маленька річка, яка текла неподалік і зазвичай радісно дзюркотіла, замерзла та завмерла. Через холод люди сиділи у домівках, навіть тварини рідко висовували носа на двір. Землю повністю вкрила ковдра снігу.

Одного дня мачусі Ван Сяня закортіло свіжого коропа на обід, про що вона одразу сказала своєму пасербові. Він подумав: «Де ж мені взяти свіжого коропа, коли цілий день сніжить, а всі ріки позамерзли?» Але як уже говорилося, Ван Сянь був дбайливим сином, тож одразу вийшов з дому у пошуках риби.

Ван Сянь шукав довго, але ж звідки йому було взяти свіжої риби? Врешті він прийшов на берег річки. Земля була тверда та холодна, завивав вітер. Від холоду усе його тіло здригалося. Ван Сянь стояв, дивився на вкриту кригою ріку та думав: «Я не можу повернутися додому з порожніми руками, мачусі хочеться риби». Що ж робити? Ван Сянь ламав собі голову, але не міг придумати рішення. Від розпачу він гірко заплакав, і слези котилися по його щоках. Що більше він плакав, то більше було сліз, які врешті протопили дірку в кризі, якою була покрита ріка. Раптом два коропа вискочили на лід біля дірки. Вони ожили від тепла сліз Ван Сяня. Він радісно схопив рибин та поніс додому до мачухи. Згодом прояснили, що це чудо трапилося через відчуття обов'язку Ван Сяня.

(Китайська казка)

ГОЛУБИ ТА СІТКА ПТАХОЛОВА

У джунглях ріс собі старезний дуб, у гіллі якого жило багато голубів. Протягом дня вони літали навколо у пошуках їжі, але під вечір поверталися, щоби переночувати на дубі.

Одного дня голуби як завжди шукали їжу. Раптом мала голубка вигукнула: «Гляньте, гляньте скільки там зерна! Скільки їжі розсипано на землі!». Інші голуби побачили, що вона має рацію і полетіли туди. Однак стара мудра голубка сказала: «Стійте! Не летіть туди. Звідки це посеред джунглів взялося стільки насіння?» «Байдуже! - мовив інший голуб. - Ходімо, поїмо разом».

Уся зграя приземлилася, окрім старої мудрої голубки. Усі почали ласувати, а вона спостерігала за ними здалеку. Коли голуби наїлися, то хотіли полетіти геть, але не змогли. Вони застрягли у сітках птахолова та почали розпачливо кричати:

- Рятуйте! Нас зловили! Рятуйте!
- Заспокойтеся! – сказала стара мудра голубка.

Але один із голубів вигукнув:

- Гляньте! Сюди хтось наближається. Це птахолов, він іде нас забрати!

Стара мудра голубка промовила:

- Заспокойтеся. Злетіть у небо всі разом, і ви зможете підняти сітку.

Усі птахи зграї допомогли один одному, і сітка трохи піднялася. Тепер усі голуби спробували ще раз з усіх сил, змогли підняти сітку та полетіти геть разом із нею. Стара мудра голубка летіла першою, а інші слідували за нею.

Вони летіли довго, аж не добралися до дерева. Тоді стара мудра голубка сказала їм, вказуючи на дерево:

- Можете сісти ось там. Там живе моя добра приятелька миша.

Вона покликала мишу, яка прийшла та прогризла дірку у сітці, через яку голуби вибралися на волю. Уся зграя від щирого серця подякувала миші.

(Казка походить з Індії)

कबूतर और जाल

एक जंगल में पीपल का एक पेड़ था। पीपल का वह पेड़ बहुत बड़ा था। उस पर बहुत से कबूतर रहते थे। कबूतर दिनभर भोजन की खोज में घूमते रहते। रात होने पर वे सब पीपल के पेड़ पर लौट आते। रातभर वे पीपल के पेड़ पर आराम करते।

एक दिन की बात है। कबूतर भोजन की खोज में गए। थोड़ी दूर उड़ने पर एक छोटा कबूतर बोला, "देखो, उधर देखो। कितना दाना बिखरा पड़ा है! धरती पर कितना दाना बिखरा पड़ा है!"

कबूतर उधर देखने लगे। उन्हें धरती पर बहुत सा दाना दिखाई पड़ा। वे सब धीरे-धीरे नीचे उतरने लगे।

तभी एक बूढ़ा कबूतर बोला, "ठहरो, ठहरो। अभी वहाँ मत जाओ। जंगल में इतना दाना कहीं से आया?"

एक दूसरा कबूतर बोला, "कहीं से भी आया हो। आओ, हम सब मिलकर दाना खाएँ।"

कबूतर धरती पर उतरने लगे। पर बूढ़ा कबूतर उनके साथ नहीं गया। कबूतर दाना चुगने लगे। वह दूर से ही देखता रहा। कबूतरों ने पेटभर दाना खाया। अब वे उड़ना चाहते थे, पर वे उड़ न सके। वे जाल में फँस गए थे।

कबूतर चिल्लाने लगे, "बचाओ, बचाओ। हम जाल में फँस गए हैं। हमें बचाओ।"

बूढ़ा कबूतर बोला, "घबराओ मत।"

इतने में एक कबूतर चिल्लाया, "उधर देखो, कोई आ रहा है। अरे, वह तो बहेलिया है। वह हमें पकड़ने आ रहा है।"

बूढ़ा कबूतर बोला, "घबराओ मत। सब मिलकर जोर लगाओ। एक साथ जाल को लेकर उड़ चलो।"

सभी कबूतरों ने मिलकर जोर लगाया। जाल कुछ ऊँचा उठने लगा। कबूतरों ने और जोर लगाया। जाल और ऊँचा उठ गया। कबूतर जाल लेकर उड़ने लगे। बूढ़ा कबूतर आगे-आगे उड़ रहा था। सब कबूतर उसके पीछे उड़ने लगे।

बूढ़ा कबूतर उन्हें लेकर बहुत दूर उड़ गया। उसने एक पेड़ की तरफ इशारा किया। वह बोला, "इस पेड़ के नीचे उतर जाओ। यहाँ एक चूहा रहता है। वह मेरा मित्र है। वह हमारी मदद करेगा।"

बूढ़ा कबूतर चूहे को बुला लाया। चूहे ने जाल काट दिया। कबूतर जाल से निकल आए। उन्होंने चूहे को धन्यवाद दिया।

ЗВІДКИ У ЗАЙЦЯ КУЦІЙ ХВІСТ

Вовк вирішив викопати виноградник та посадити новий виноград. Він попросив лиса і зайця допомогти йому та приготував для них смачний почастунок – горщик із медом. Усі троє старанно працювали. Але лису закортіло спробувати медку першим, тож він повернувся до найближчої лози винограду та вигукнув:

- Ей! Ей!
- Що відбувається? - спитав вовк.
- Мене запросили на свято, - збрехав лис.
- То біжи тоді, - відповів вовк.
- І скоро повертайся, - додав заєць.

Однак лис пішов прямісінько до куца, під яким вовк сховав горщик із медом. Він їв, аж доки не набив собі черево солодким медком, а тоді повернувся до вовка та зайця.

- Ну і як було на святі? - поцікавився вовк.
- Людно, - усміхнувся лис.
- А як їжа? - запитав заєць.
- Солодка та смачна, - схитрував лис.

Вони продовжили копати. Але невдовзі лис обернувся та вигукнув:

- Привіт! Привіт!
- А що тепер? - спитали вовк та заєць.
- Мене кличуть на інше свято, - відповів лис.
- То йди, - сказав вовк.

І лис пішов знову. Коли він повернувся, вовк та заєць спитали, чи йому сподобалося свято.

- Навіть наполовину нетак, як попереднє.

Коли лис вислизнув із виноградника втретє та з'їв увесь мед у горщику, вовк і заєць заснули, втомлені важкою працею.

Od kdaj ima zajček
kratek rep

Prvi vinograd je prekopal in z vinikami zasadil sam volk, ki je povabil na delo lisico in zajčka. Za oba kopača pomagača je pripravil sladko južino: zvrhan lonec meda.

Vsi trije so pridno delali. Lisico pa je zamikalo, da bi še pred južino poskusila strd. Obrnila se je od dela proti bližnji lozi in zabavkala:

"Hoj, hoj!"

"Kaj pa je?" sta vprašala volk in zajček.

"Na botrinjo me kličejo!" se je zlagala lisica.

"Pa pojdi!" je odvrnil volk.

"In kmalu se vrni na delo," je dodal zajček.

In lisica je odšla pod grm, kamor je volk skril lonec z medom. Nalizala se je sladke strdi ter se vrnila k volku in zajčku.

"Kako ste krstili?" je zarovedil volk.

"Pričetek!" se je zahihitala lisica.

"Ste dobro jedli, botrica?" je vprašal še zajček.

"Dobro in sladko," je zahinavčila lisica.

In kopali so dalje. Kmalu pa se je lisica spet obrnila proti lozi in zabavkala:

"Hoj, hoj!"

"Kaj pa je?" sta vprašala volk in zajček.

"Na botrinjo me kličejo," je odgovorila lisica.

"Pa pojdi!" je privolil volk.

"In skoraj se vrni," je prikimal zajček.

Lisica je odšla. Ko pa se je vrnila, je na vprašanje, kako so krstili, odvrnila:

"Osredek!"

Ko pa je lisica v tretje odšla z dela in polizala ves med iz lonca, sta volk in zajček, utrujena od težkega dela, zaspala. Zvitorepka se je vrnila k njima in s preostanki medu spečemu zajčku namazala gobček. Potlej je zaklicala:

"Pokonci, zaspanca!"

"Oho, si že nazaj? Kako ste krstili?" je zazehal volk.

"Dokonček!" se je zahihitala lisica.

"Ste dobro jedli?" je vprašal zajček in si otiral krmežljavčke.

"Dobro in sladko," se je oblizovala lisica. "Kaj pa ti, kumek, ali nam ne boš privoščil južine?" se je obrnila k volku.

"Saj res," j pokimal volk. "Poldne je in čas je, da obedujemo."

Potlej je planil pod grm v bližnji lozi, kamor je bil davi skril lonec z medom. A vrnil se je s praznim loncem in jezljivo zarenčal:

"Nekdo je polizal med. Oh, če bi le vedel, kdo je tat, raztrgal bi mu vrat!"

Zdajci je lisica priliznjeno spregovorila:

"Zajček je polizal med, ko si ti spal, kumek volk."

"Jaz ga že nisem, res ne!" se je branil zajček.

"Oh, kaj bi le lagal, saj imaš še zdaj gobček namazan z medom!"

Takrat je volk zarenčal in planil proti zajčku, da bi mu raztrgal vrat. Zajček pa jo je ucvril v dir, da se je kar prašilo za njim. Volk pa za njim. Ujel je zajčka za rep ter mu ga odgriznil, a uhitel ga ni, da bi mu pregriznil vrat.

Od takrat je zajček – kratkorepec.

Повернувшись, хитрий лис вимазав носа зайцю залишками меду. А тоді вигукнув:

- Ану вставайте, сплюхи!
- О, ти вже повернувся? І як свято? - спитав вовк та позіхнув.
- А який був почастунок? - спитав заєць, протираючи спросоння очі.
- Щедрий та смачний, - мовив лис і облизався. - Брате вовче, а хіба ти нас зараз не почастуєш?
- Так, звісно! - кивнув вовк. - Це вже обід і пора їсти.

Він пішов до куща біля виноградника, де сховав горщик меду. Але скоро він повернувся із порожнім горщиком та проричав:

- Хтось зжер увесь мед! Якби я тільки знав, хто цей злодій! Шию б йому скрутив!

А лис на це вкражливо:

- Це заєць його проковтнув, доки ти спав, брате вовче.
- Це не так! Я цього не робив! - запротестував заєць.

Розлючений вовк підскочив до зайця з наміром скрутити йому в'язи. Заєць що було сили кинувся тікати, а вовк - за ним, важко дихаючи йому у спину. Невдовзі вовк майже його зловив і спромігся відкусити хвоста. Але, на щастя для зайця, так і не наздогнав настільки, щоби скрутити в'язи. Однак з тих пір у зайця куций хвіст.

(Ця казка походить зі Словенії)

*Ці казки передруковані у збірці з дозволу «Sveriges Invandrarinstinet Och Museum»,
Мультикультурний Центр, Швеція, 1991. Вони опубліковані у «Sagor - fran Hela Varlden».
ISBN 91-971276-7*

Простежуємо різноманіття

Мультикультурний вимір наших суспільств виражається у багатьох різних способах і формах. «Сліди» інших культур є скрізь, тож дуже часто ми їх навіть не зауважуємо. Ця вправа дозволить учасницям і учасникам простежити ознаки мультикультурності та подивитися на своє соціальне оточення по-новому.

Головні питання

- Ми живемо у взаємозалежному світі: наші країни залежать одна від одної.
- У кожному суспільстві є сліди присутності різних культур.
- Відносини між різними культурами; визнання, що їхній взаємовплив збагачує обидві сторони обміну.

Цілі

- Дати можливість учасницям і учасникам визначити вплив інших культур на їх власне суспільство та внесок, який ці культури здійснюють.
- Позитивно оцінити ці впливи.

Час

Частина А: планування вправи – 30 хвилин.

Частина Б: пошук слідів – 2 - 2,5 години.

Частина В: представлення – 1 година.

Частина Г: виставка (на вибір) – якщо вам вдасться зібрати зображення, фільми, звукозаписи тощо, то потрібний ще додатковий час на підготовку виставки.

Розмір групи

Мінімум 10 – максимум 25 осіб.

Підготовка

- Для частини А вам потрібний папір, ручки, фліпчарти та маркери різних кольорів.
- Матеріали для частини Б слід готувати в залежності від наявних ресурсів. В ідеалі, можна використовувати відеокамери або фотоапарати та диктофони. Проте, якщо їх немає, учасниці та учасники можуть просто скласти список «слідів», які вони знайдуть.
- Якщо учасниці та учасники змогли робити фотографії чи записати звук, то для частини Г треба підготувати простір і запланувати час для перегляду та прослуховування цих матеріалів.

ГОЛУБИ ТА СІТІ ПТАХОЛОВА

Інструкції

Частина А (планування)

1. Об'єднайте учасниць та учасників у групи по 6 осіб максимум.
2. Скажіть кожній групі, що вони будуть досліджувати власне середовище (село, міський район, містечко) та шукати «сліди» інших країн і культур. Їм потрібно скласти список знайденого та задокументувати усе за допомогою фотографій, звукозапису, відео тощо (або просто підготувати список, якщо група не має доступу до відповідних ресурсів).
3. Подумайте разом (у форматі мозкового штурму), де саме люди можуть шукати такі «сліди».

Їжа: продукти та приправи з інших культур, які зараз використовуються для приготування їжі у цій місцевості, іноземні ресторани, напої тощо.

Одяг і мода: одяг, який походить з інших країн та культур, взуття чи одяг, виготовлені за кордоном і імпортовані тощо.

Музика: Перевірте музичні програми на радіостанціях. Послухайте музику з інших країн у громадських просторах, як-от кав'ярнях, пабах та дискотеках. Пошукайте місця, які спеціалізуються на музиці з певних регіонів чи країн.

Медіа: порівняйте різні канали телебачення й подивіться, чи включені у їхнє мовлення закордонні передачі.

Мова: слова з інших країн, які ми використовуємо у повсякденному житті.

Частина Б: Пошуки слідів

1. Попросіть групи запланувати час наступного тижня, коли вони зможуть витратити 2 години на дослідження свого середовища (села, району міста, містечка тощо) та пошуки «слідів» інших країн і культур.

Частина В: Представлення

1. Попросіть кожну групу представити висновки свого дослідження та зробити короткий підсумок про те, що вони знайшли.
2. Допоможіть учасницям і учасникам підготувати виставку зробленого ними документування «слідів». Це допоможе їм отримати загальне бачення колективної роботи, зробленої під час частини Б.

Дебрифінг та оцінювання

Презентації слід завершити дискусією. Ви можете фасилітувати обговорення питаннями на кшталт:

- Чи ви знайшли якісь сюрпризи?
- Яке значення має те, що навколо нас стільки «слідів» з інших країн та культур?
- Як ми можемо оцінити факт, що знання про інші культури та суспільства зростає, навіть якщо це знання й упереджене чи дуже поверхове?

- Що це знання нам дає?
- Які його обмеження?
- Чи було б корисно, якби ми його розвинули?
- Як би ми могли це зробити?
- Чи зауважили ви якісь схеми чи тенденції у цих «слідах»?
- Чи сліди з одних країн зустрічаються частіше, ніж з інших?
- Чому?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Дуже важливо мотивувати групи, щоби вони отримували задоволення від цієї справи. Наприклад, ви можете стимулювати людей порівнявши дослідження з детективом, подорожжю першовідкривачів чи пригодою. Також важливо наголосити, що дослідження має бути колективною роботою.

У дискусії спробуйте обговорити:

- Що ми живемо у взаємопов'язаному світі, і що наші країни залежать одна від одної. У кожному суспільстві завжди можна знайти свідчення присутності інших культур.
- Завдяки технологічній та комунікаційній революції у нас є неймовірні можливості для отримання знань і взаємного обміну.
- Відносини між різними культурами та їхній взаємний вплив збагачує обидві сторони.
- Внески кожної культури слід цінувати за те, що вони є, а не ставити їх у контекст країни чи суспільства, з яких вони походять.
- Якщо це можливо, і якщо учасниці та учасники погодяться, ви можете запросити людей з інших країн чи культур (пов'язаних із результатами дослідження) відвідати виставку. Наприклад, діджея з радіостанції, когось зі спілки місцевої меншини, когось, хто працює у магазині тощо.

Пропозиції для подальшої роботи

Ви можете запросити на вашу виставку інших людей. Організуйте відкритий вечір та запросіть людей із місцевих груп та організацій.

Легко прийняти те, що нам подобається в інших культурах, наприклад, напої чи їжу, але часто ми не ставимось так само радо до людей, які приїжджають. Що трапиться, якщо ваші сусіди матимуть інакші традиції та звички, і з ними буде нелегко знайти спільну мову? Деякі з цих питань можна розглянути за допомогою вправи «У нашому районі» (с. 95).

Або якщо вас цікавить, що може трапитися, коли зустрінуться різні культури, ви можете спробувати гру-симуляцію «Острів» (с. 101).

Дерево життя

– Звідки ми походимо?

– Звідки походили наші батьки, діди та бабусі?

– Скільки наших родичів переїхали до інших країн?

Ця вправа спонукає учасниць та учасників дослідити свої генеалогічні дерева та знайти, чи хтось з їхніх родичів також був колись чужинцем.

Головні питання

- Націоналізм та етнічна «чистота».
- Емпатія до іноземців, мігрантів і біженців.
- Особиста і національна ідентичність.

Цілі

- Допомогти учасницям/учасникам усвідомити свою дійсність та культурне походження.
- Зрозуміти зв'язок між нами та світом.
- Створити емпатію до інших людей, які подорожували чи мігрували до іншої країни, а також до меншин.
- Попрацювати з темою ідентичності учасниць і учасників та їх сприйняттям світу.
- Збільшити зацікавлення культурами одне одного.
- Зауважити соціальні та культурні упередження і заангажованість.
- Зрозуміти відносність «національної» культури.

Час

Частина А: планування вправи 30 хвилин.

Частина Б: дослідження - день чи тиждень, залежно від того, скільки у вас часу.

Частина В: розповідь про своє родинне дерево, 30-60 хвилин, залежно від розміру групи.

Оцінювання: 30 хвилин

Розмір групи: 3 - 20 осіб

Підготовка

- Приклад того, як виглядає родинне дерево.

Інструкції

Частина А

1. Поясніть учасницям та учасникам поняття генеалогічного чи родинного дерева.
2. Спитайте їх, чи вони колись думали про створення власного родинного дерева, або чи хтось у їх рідні уже таке має?

all different
all equal

3. Запропонуйте учасникам та учасникам вдома поговорити з батьками чи іншими родичами і спробувати створити власне родинне дерево, яке сягатиме в минуле, аж поки хтось із рідні може пригадати.
4. Поговоріть про те, що слід питати у родини, наприклад, чи були:
  - Раніше родичі, які виїхали до іншої країни чи переїхали до іншого міста.
  - Раніше родичі, які приїхали з іншої країни як мігранти чи біженці, або переїхали сюди через шлюб.
  - Родичі, які належать до меншини (расової, релігійної, сексуальної тощо), чи уклали шлюб з кимось із меншин.
  - Родичі, у яких була інша віра, які розмовляють іншою мовою тощо.

Частина Б

Дайте учасникам та учасникам трохи часу (від одного дня до одного тижня, залежно від того, скільки у вас часу) на створення своїх дерев.

Частина В

Запросіть учасниць та учасників поділитися своїми результатами з рештою групи. Це можна зробити по-різному:

Усі показують свої дерева, вказуючи, наскільки далеко назад у часі вони пішли.

Якщо вони хочуть, то можуть вказати, які родичі виїхали за кордон чи приїхали з іншої країни. Важливо, щоби учасниці та учасники розповідали лише те, що хочуть (ніхто не повинен відчувати примус розкрити незручні для них факти).

Учасниці та учасники не показують свої дерева, але розповідають про невідомі їм раніше факти, які вони довідалися про свою родину.

Дебрифінг та оцінювання

Залежно від розміру групи, цю частину вправи можна провести у менших робочих групах. Кожній групі можна дати завдання розповісти потім усім, про які нові речі вони разом довідалися під час обговорень. Попросіть їх відповісти на запитання:

- Чому ваші родичі переїхали до іншої країни (або приїхали до цієї)?
- Чи на вашу думку це нормально, коли створюються перешкоди людській потребі знаходити можливості в інших країнах?
- Чи ви самі колись думали про переїзд за кордон?
- Якщо так, то як би ви хотіли, щоби до вас ставились після переїзду?
- Як би ви почувалися, якби не могли: практикувати вашу релігію, говорити рідною мовою чи мали менше прав людини, аніж інші люди?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Деякі питання і результати можуть бути дуже особистими. Можливі й ситуації, коли родичі не захочуть розповісти дітям факти, які самі вважають неприємними чи компрометуючими, наприклад, що хтось у родині був

геєм чи ув'язненим тощо. Тому слід пильнувати, щоби ніхто не почувався змушеним говорити більше, ніж хоче.

Також важливо, щоби в групі вже існувала атмосфера довіри, завдяки якій можна буде увиразнити відмінності. Інакше учасниці та учасники можуть неохоче ділитися тією інформацією про свої родини, яка, на їх думку, може посприяти їх виключенню.

Вам треба бути готовими пропонувати якісь ідеї стосовно того, як створювати генеалогічне дерево. Якщо ви хочете, щоби це було змагання, скажіть, що чим далі в історію заходить дерево, чи що більше у нього гілок чи листя (які представляють рідню), то краще.

Ця вправа може добре допомогти учасницям та учасникам усвідомити факт, що історично люди завжди переїжджали з країни в країну.

Найкращі приклади – це рух людей, спричинений колонізацією. Але навіть у Європі люди часто пересувалися: євреїв та ромів нерідко змушували виїжджати з країни, у якій вони мешкали; рух людей (як і зміни кордонів) завжди спричиняли війни.

Крім вимушених переїздів, не слід забувати і про сезонний рух, наприклад, поїздки в іншу країну на літній відпочинок, або поїздки на заробітки під час збору врожаю тощо.

Часто трапляється, що молоді люди – більшість людей, насправді, – не знають історії своєї родини. Ми можемо пишатися минулим своєї нації, але не усвідомлювати, що наші предки, напевне, приїхали з іншої країни чи емігрували на інші континенти. Якщо такий рух людей – це нормально, то чому переміщення та існування інших народів у нашій країні слід вважати негативним і намагатися його не допускати?

Пропозиції для подальшої роботи

Якщо вам сподобалося вивчати історію вашої родини, подивіться також на історію вашої країни у вправі «Лінія історії» (с. 93). Вона цікава тому, що у школах нам майже завжди викладають історію, яка ґрунтується на націоналістичному та етноцентричному погляді більшості.

Що ви бачите?

Кажуть, що добрий малюнок вартий тисячі слів.

Головні питання

- Як медія підтримують стереотипи та упередження.
- Як використовуються образи, як ними зловживають для подачі інформації та виклику емоційних реакцій.

Цілі

- Дослідити, як у пресі використовують зображення.
- Розвинути навички критичного аналізу.

Час: 45 хвилин

Розмір групи: 6+ осіб

Підготовка

- Виберіть 5 чи 6 зображень із журналів та газет і почепіть кожне на окремий великий аркуш паперу.
- Смужки паперу, ручки, клей,
- Шпильки чи клейка стрічка, щоби почепити малюнки на стіну.

Інструкції

- Почепіть малюнки на стіну за допомогою шпильок або клейкої стрічки.
- Роздайте учасницям/учасникам смужки звичайного паперу та попросіть роздивитися по черзі кожен малюнок, а тоді написати два альтернативних заголовки – один позитивний, другий негативний – на окремих смужках паперу.
- Коли всі це зроблять, причепіть заголовки під зображеннями.
- Порівняйте заголовки.

Дебрифінг та оцінювання

Поговоріть про те, що відбулося під час вправи, і чого люди навчилися.

- Скільки вийшло різних інтерпретацій кожного зображення?
- Чи різні люди побачили у тому ж зображенні різні речі?
- На що ви у першу чергу звертаєте увагу, коли читаєте газети чи журнали – на зображення чи підписи під ними?
- Наскільки зображення показують правдиву версію подій?
- Як редакції використовують зображення, щоби передати інформацію, викликати емоції, симпатію тощо?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Спробуйте підшукати зображення, які можна трактувати по-різному. Наприклад, зображення кемпінгу з 10 стоянками. Хтось побачить там 2 засмічені стоянки, а інший - 8 чистих.

Пропозиції для подальшої роботи

Звертайте більше уваги на те, як у газетах, рекламі та благодійних кампаніях використовують зображення. Дайте групі завдання: знайти зображення, яке використали максимально конкретно, і зображення, яке використали найбільш оманливо.

Проаналізувавши зображення, які використовує преса, ви можете також звернути увагу на те, як журналісти повідомляють новини. Спробуйте зробити це самостійно у вправі «Створення новин» (с. 125).

all different
all equal

todos diferentes
todos iguais

Де ви стоїте?

Що ми думаємо про расизм та дискримінацію? Наскільки ми здатні захищати власну точку зору і розуміти точку зору інших?

Головні питання

- Расизм, антисемітизм, ксенофобія і нетерпимість.
- Відповідальність за свої дії.

Цілі

- Підважити погляди і ставлення учасниць та учасників до расизму, антисемітизму, ксенофобії та нетерпимості.
- Розвинути усвідомлення учасницями та учасниками ролі, яку вони відіграють як члени суспільства.
- Заохотити учасниць і учасників поділитися думками та поглядами.
- Визначити та визнати відмінності у ставленні серед учасниць та учасників групи.
- Зламати бар'єри у спілкуванні та заохотити усіх виражати свою думку.
- Допомогти учасницям і учасникам усвідомити, як швидко ми часом мусимо приймати рішення і як віддано ми зазвичай відстоюємо свою думку та не здатні прийняти точку зору інших.

Розмір групи: 10-40 осіб

Час: 1 година

Підготовка

- Фліпчарт і маркери або проектор.
- Список тверджень.
- Перед початком вправи запишіть твердження на фліпчарті або створіть слайд із ними.

Інструкції

- Попросіть учасниць та учасників уявити, ніби в одному кутку кімнати є знак мінус (-), а в протилежному – знак плюс (+).
- Поясніть, що зараз ви будете зачитувати твердження, і учасниці та учасники, які з ним не згодні, мають перейти до кутка зі знаком мінус. Ті, хто згодні, повинні перейти до сторони із знаком плюс. Ті, хто не може визначитись, повинні залишитися посередині, але не можуть говорити.
- Прочитайте перше твердження.
- Після того, як усі стали на обрані позиції, попросіть тих, хто біля кутів, по черзі пояснити іншим, чому вони вибрали таку позицію. Вони повинні спробувати переконати решту групи, що мають рацію, і тому інші мали б доєднатися до них.
- Дайте на це 5-8 хвилин.
- Коли усі висловилися, запропонуйте тим, хто хоче, перейти на іншу позицію.

- Тепер зачитайте друге твердження та повторіть увесь процес.
- Після обговорення усіх тверджень перейдіть одразу до оцінювання.

Дебрифінг та оцінювання

Почніть із таких питань:

- Як ви почувалися під час вправи?
- Чи було складно вибирати? Чому?
- Чи було складно залишатися посередині та не говорити?
- Які аргументи використовувалися: такі, що ґрунтуються на фактах, чи такі, що апелюють до емоцій?
- Які були більш ефективними?
- Чи можна порівняти те, що люди казали та робили під час вправи, із реальністю?
- Чи твердження валідні?
- Чи вправа була корисною?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Щоби полегшити участь в обговоренні, ви можете запрошувати особливо мовчазних людей висловлювати свою думку. Так само попросіть тих, хто надто часто бере слово, трохи зачекати.

Твердження зумисне контрверсійні. Це необхідно пояснити наприкінці сесії оцінювання.

Залежно від групи, ви можете розвинути дискусію у таких напрямках:

- Ці твердження хоч і неоднозначні, але містять долю правди. Поясніть, що під час спілкування різні люди звертають увагу на різні речі в одному твердженні. Також нормально, коли люди думають по-різному та відрізняються думками. Не обов'язково існує правильне ставлення чи позиція. Важливіше знати і розуміти причини, які обумовили таке ставлення.
- Спробуйте провести паралелі із реаліями повсякденного життя. Часто ми думаємо лише про одну сторону проблеми. Також бувають ситуації, коли нас просять підтримати якусь справу, але не завжди є можливість належним чином обдумати, чому ми це повинні робити.
- Можете запитати у групи, як це впливає на демократію.
- Наскільки ми насправді слухаємо аргументи інших людей? Наскільки чітко формулюємо власну думку? Що нечіткіше ми говоримо, то більше ми підживлюємо непевність та збільшуємо ризик непорозуміння.
- Наскільки послідовними є наші думки та ідеї?

Пропозиції для подальшої роботи

Не завжди легко зайняти позицію і аргументувати її. Часами це навіть небезпечно. Але ви не самотні, є й інші, які теж борються за кращий світ. Завжди є щось, що ти можеш робити. Подумайте у форматі «мозкового штурму», що можна зробити для покращення життя меншин у вашій

громаді, а також для підтримки прав людини у вашій країні і за кордоном. Вирішіть бодай щось таки зробити, як би мало це не здавалося.

Якщо вам потрібна швидка вправа, яка групує учасниць та учасників і водночас торкається проблеми ізольованості, спробуйте вправу «Зайва/зайвий» (с. 138). Ви також можете трохи більше часу подумати, чому людям так складно добитися, аби почули те, що вони хочуть сказати. У кого сила, і чому вони не слухають? «Правила гри» (с. 160).

ПРИКЛАДИ ТВЕРДЖЕНЬ:

МУСУЛЬМАНИ НЕ МОЖУТЬ ІНТЕГРУВАТИСЯ У ЄВРОПЕЙСЬКІ СУСПІЛЬСТВА.

НАЦІОНАЛІЗМ РІВНОЗНАЧНИЙ ВІЙНІ.

ЧОЛОВІКИ БІЛЬШІ РАСИСТИ НІЖ ЖІНКИ.

КРАЩЕ БУТИ ЧОРНОШКІРИМ НІЖ ГЕЄМ.

РОМИ – ЄДИНИЙ ДІЙСНО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАРОД.

МОЛОДІ ЛЮДИ – ГОЛОВНІ ВИКОНАВЦІ РАСИСТСЬКИХ НАПАДІВ.

МІГРАНТКИ І МІГРАНТИ ЗАБИРАЮТЬ НАШІ ПОМІШКАННЯ ТА РОБОТУ.

ЛЮБОВ МОЖЕ ВИРІШИТИ БУДЬ-ЯКУ ПРОБЛЕМУ.

Біле майбутнє

- Які асоціації у вас викликає фраза «світле майбутнє»?
- Які асоціації у вас викликає фраза «темне майбутнє»?

Якщо ми кажемо, що майбутнє темне, це означає, що воно не виглядає добре. Чи колись вам у школі вчителі казали: "Ви отримаєте чорну позначку за це"? Вони мали на увазі не дуже добру оцінку. Чи завжди чорний колір асоціюється з поганими речами, і за асоціацією - що чорні люди погані?

all different
all equal

Головні питання

- Як цінності передаються через мову.
- Стереотипи та упередження.
- Небезпека некрітичного використання мови.

Цілі

- Усвідомити, що мова переобтяжена ціннісними конотаціями.
- Усвідомити, що мова може бути носієм дискримінації меншин.
- Навчитися цінувати важливість використання недискримінаційної мови.

Час: 45 хвилин

Розмір групи

Будь-яка кількість, з якої можна утворити робочі групи по 6-8 осіб.

Підготовка

- По одному великому аркушу паперу та маркеру на групу.
- Збільшена копія таблиці, прикріплена на видному місці.

Інструкції

1. Об'єднайте учасниць та учасників на підгрупи по 6-8 осіб.
2. Попросіть кожну групу знайти собі місце для роботи у кімнаті.
3. Видайте кожній групі аркуш паперу і маркер та попросіть їх скопіювати цю таблицю:

+	0	-	

4. Поясніть, що це вправа про мову, яку ми використовуємо, і що вони повинні пригадати вирази, які містять такі слова: білий, чорний, індієць, ром, єврей, араб, росіянин тощо. Треба подумати, як слово використовується у кожному згаданому виразі. Якщо фраза має позитивну конотацію – запишіть її у першій

колонці, якщо нейтральну – у другій, і негативну – у третій. Наприклад, фраза «майбутнє темне» означає неясне та проблемне майбутнє, тому запишіть її у третій колонці. В Англії, коли ранньої осені гарна погода, говорять про «індійське літо». Фразу слід записати у першій колонці. Заплануйте на цю частину вправи 15 хвилин.

5. Тепер попросіть групи подивитися на фрази з негативними конотаціями у третій колонці та запропонувати альтернативи. Запишіть їх у четвертій колонці, яку можна назвати «альтернативна мова».
6. Коли групи завершать, розмістіть таблиці на видному місці та попросіть кожну групу зачитати вголос придумані ними альтернативні вирази.

Дебрифінг та оцінювання

Під час дебрифінгу слід зосередитися на придуманих фразах:

- Яка колонка була найбільш заповненою?
- Які слова зустрічаються у 1, 2 та 3 колонках?
- Оскільки мова не нейтральна, які цінності наша мова асоціює з нашою культурою, а які – з іншими культурами?
- Чи важливо використовувати мову, яка не присвоює негативних конотацій іншим культурам?
- Чому?
- Якщо так, то як нам слід змінювати власну мову?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо ви працюєте з міжнародною групою, може бути цікаво об'єднати учасниць та учасників у менші групи за їхньою рідною мовою, щоби провести порівняльний аналіз.

Іноді обговорення, що розгортається після цієї вправи, переходить до дискусії про «політично коректну» мову. Однак ця вправа не переслідує такої мети. Її завдання – подумати, чому частіше позитивні конотації закріплені за словом «білий», а не за словами «чорний» чи «циган». Проте, якщо питання політкоректності вирине, його слід не ігнорувати, а розглянути.

Часто учасниці та учасники стверджують, що коли вони використовують фрази на кшталт: «У неї чорне піднебіння», то мають на увазі, що людина сварлива, і геть не думають про чорношкірих людей, а отже нікого і не дискримінують. У такому разі важливо розрізнати особисті ставлення та цінності, які передає наша мова. Ми дуже часто використовуємо фрази і не усвідомлюємо їх походження та значення, які у них закладені. Схожі дебати точаться і щодо сексистського характеру багатьох крилатих виразів.

Пропозиції для подальшої роботи

Попросіть усіх бути обізнаними про те, як вони використовують мову та як її використовують інші в розмові, у медіа та в рекламі. Проведіть змагання із пошуку прикладів фраз, які використовуються свідомо для посилення упереджень чи для дискримінації, або пошукайте походження популярних фраз.

Ви можете проаналізувати роль медіа у передачі та посиленні упереджень ще глибше за допомогою вправи «Упередження в медіа» (с. 129). Якщо ж вам подобається працювати зі словами та жартами, зверніться до «Конкурсу єврожартів» (с. 77), щоби дослідити, які наслідки жартів і для тих, хто їх розповідає, і для тих, кого вони стосуються.

all different
all equal

vsi drugačni
vsi enakopravni

Криголами

Наведені нижче «криголами» – це короткі веселі вправи, які допомагають розворушити групу. Завдяки їм простіше створити добру атмосферу в групі, з якою ви лише почали працювати, а також розігріти людей на початку сесії.

Вправи поділено на дві частини. Перша – це добірка вправ для розігріву і створення доброї атмосфери в групі, друга містить вправи, які не лише розігрівають людей, а й допомагають познайомитися та почати працювати над деякими темами кампанії.

Слід наголосити, що усі вправи задумані як легкі та веселі. Так люди починають разом працювати, а тоді переходять до інших вправ у збірці. Це лише пропозиції. Якщо ви знаєте інші криголами та хочете їх використовувати – будь ласка.

Якщо ви починаєте використовувати збірку для роботи з новою групою, ми пропонуємо після одного чи двох криголамів перейти до вправ, які допомагають створити групу та використовують уявлення, наприклад, «Мрії» (с. 75), «Зайва/зайвий» (с. 138), «Я теж» (с. 127), «Пошук подібності та виявлення різноманіття» (с. 162) чи «Один дорівнює одному» (с. 140).

1 частина

Цілі цих вправ:

- Заохотити взаємодію.
- Розігріти групу.
- Розвинути комунікаційні навички.
- Заохотити людей до спільної роботи.
- Розвеселити.

Коли група розігріється – перейдіть до наступного криголама або до однієї із наведених вище вправ.

Я МАЮ ЛИСТ ДЛЯ...

Підготовка

Стільці – на один менше ніж учасниць/учасників.

Час: 5-10 хвилин

Розмір групи: 20 -30 осіб

Інструкції

1. Поставте стільці у коло.
2. Попросіть учасниць/учасників сісти на стільці, а людину, якій стільця не вистачило – стати у центрі кола.

3. Попросіть людину в центрі сказати щось на кшталт: «Я маю лист тим, хто ... носить окуляри» (... приймали вранці душ, ... носять штани, ... мають годинника на руці, чи будь-що, що підказує уява).
4. Усі, хто носять окуляри, повинні пересісти на інший стілець, а людина, яка стоїть - користується нагодою, щоби теж сісти на стільчик.
5. Попросіть людину, яка залишилася без місця, принести наступного листа.
6. Зупиніть гру через 5-10 хвилин, коли усі вже приносили листа та усі мінялися місцями.

Я ТОБІ ПІДМОРГУЮ

Час: 10-15 хвилин.

Розмір групи: 5 - 15 осіб

Для цієї гри потрібна непарна кількість гравців.

Підготовка

- Стільці – удвічі менше, ніж людей у групі, плюс один зайвий.

Інструкції

1. Розставте стільці у коло.
2. Створіть із учасниць та учасників дві групи. У першій має бути на одну людину більше, ніж у другій.
3. Попросіть людей з меншої групи сісти на стільці (один стілець буде порожнім).
4. Попросіть людей з другої групи стати за кожним стільцем (хтось також стоятиме за порожнім стільцем).
5. Тепер поясніть, що людина, яка стоїть за порожнім стільцем, повинна «покликати» якусь людину, яка сидить на стільці, підморгнувши їй. Людина, яку таким чином покликали, повинна пересісти на порожній стілець так, щоби до неї не торкнулася людина, яка стоїть за нею. Якщо до неї торкаються, вона повертається на попередній стілець, а людина, яка підморгувала, кличе когось іншого.
6. Якщо людині вдається пересісти, тепер підморгуватиме людина, яка залишилася стояти за порожнім стільцем.
7. Поясніть ще одне правило: людина, яку покликали підморгуванням, не може цього проігнорувати, вона мусить спробувати пересісти.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Ця гра дуже весела, якщо у неї грати швидко.

МІСТ

Час: приблизно 15 хвилин

Розмір групи: 10 - 20 осіб

Потрібна парна кількість гравців.

Підготовка

- Порожній простір.
- Кількість стільців дорівнює кількості гравців плюс два.

Інструкції

1. Утворіть із гравців дві рівні групи.
2. Розставте стільці у два ряди один навпроти одного, через кожних один чи два метри. У кожному ряді має бути стільки ж стільців, скільки й учасниць/учасників команди плюс по одному додатковому. Ряди повинні бути однакової довжини.
3. Попросіть кожну команду вибрати ряд і скажіть усім учасницям та учасникам стати на стільці. Останній стілець, розташований найдалі від фінішу, залишається порожнім.
4. Поясніть правила гри: людина, яка стоїть найближче до порожнього стільця, повинна його взяти та передати наступній людині зі своєї команди, та передає його далі - і так аж до кінця ряду. Стільці потрібно передавати з рук у руки. Остання людина з команди ставить стілець на підлогу, стає на нього, і всі інші учасниці та учасники команди переходять на стілець вперед. Після цього з рук у руки передається наступний порожній стілець. Це повторюється, доки одна з команд дістанеться до фінішу першою із порожнім стільцем.
5. Подайте сигнал для початку гри.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Гравці повинні залишатися увесь час на стільцях. Якщо людина упаде, вона вибуває із гри, а її команді доведеться передавати два порожніх стільці.

ХТО ПОЧАВ/ПОЧАЛА?

Час: 10 чи 15 хвилин

Розмір групи: 10 - 20 осіб

Підготовка

- Порожній простір.
- Годинник чи секундомір.

Інструкції

1. Попросіть волонтерку/волонтера вийти з кімнати.
2. Скажіть решті групи стати у коло.
3. Вирішіть, хто буде лідеркою чи лідером. Нехай лідер покаже якусь дію (чухання живота, махання рукою, рух головою, симуляція гри на музичному інструменті...), а інші за ним повторюють.
4. Скажіть лідерці/лідеру часто змінювати рух, а всім іншим - повторювати новий.
5. Покличте назад у кімнату волонтерку/волонтера, попросіть стати у центрі кола та вгадати, хто є лідером групи. На це є три хвилини і три спроби. Якщо вони не вгадають, то повинні сплатити штраф – зробити щось смішне.
6. Якщо людина правильно відгадає, то з кімнати вибуває лідерка/лідер, а група вибирає нового. І так далі, до кінця гри.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Оскільки у цій грі час – це обмежений ресурс, важливо пришвидшити динаміку гри фразами на кшталт: «Минула вже хвилина, а наш друг і далі виглядає спантеличеним», «Чи зможе він/вона відгадати?» тощо.

4 ВГОРУ

Розмір групи: 10+ осіб

Час: 5 - 10 хвилин

Підготовка

- Стільці, по одному на людину.

Інструкції

1. Попросіть усіх сісти в коло.
2. Поясніть, що згідно з правилами цієї гри у будь-який момент повинні стояти 4 людини, і ніхто з них не може стояти довше, ніж 10 секунд, хоча за бажанням можуть стояти і коротше.
3. Гравці не можуть спілкуватися між собою, але всі у групі слідкують за тим, що відбувається, і несуть спільну відповідальність за те, щоби у будь-який момент гри стояли лише 4 людини.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Треба буде кілька хвилин, щоби люди увійшли в цю гру, але коли це трапиться, то у гри з'явиться ритм. Усі ставатимуть та сідатимуть, словом – працюватимуть разом. Це дуже весело і створює хорошу атмосферу в групі.

Можна запитати у гравців, звідки вони знали, коли ставати?

2 частина

Цілі цих криголамів:

- Розіграти групу.
- Допомогти людям познайомитися.
- Заохотити людей до співпраці.
- Познайомити із деякими ідеями, що стосуються кампанії.
- Заохотити взаємодію.
- Веселити.

ЛЮДСЬКЕ БІНГО

Час: 20 хвилин

Розмір групи: 8+ осіб

Підготовка

- Підготуйте копії поданої нижче таблиці з питаннями, по одній на учасницю/учасника.
- Олівці – по одному на кожного.

Інструкції

Поясніть, що в рамках цієї вправи кожна людина має поговорити із максимальною кількістю інших людей, дізнатись про кожного щось нове та записати у кожне поле таблиці інше ім'я.

Людське бінго

Знайдіть когось у групі, щоб запитати: «Чи ви є тим, хто...?». Спробуйте вписати інше ім'я у кожний квадрат:

- недавно малювала/малював стіни у своїй квартирі?
- любить готувати їсти?
- бувала/бував у іншій європейській країні?
- живе разом з іншими членами своєї сім'ї?
- регулярно читає газету?
- сама/сам шиєш собі одяг?
- любить футбол?
- має тварин?
- уміє грати на музичному інструменті?
- має батьків чи дідуся/бабусю, які народилися в іншій країні?
- знає хоч трохи есперанто?
- бувала/бував поза Європою?

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Якщо хочете провести коротке обговорення того, що люди довідалися, почніть із питання, чи сподобалася гра. Тоді поговоріть про різноманіття навичок та

інтересів у групі та які культурні впливи можна зауважити в тому, як люди відповідали. Наприклад, чи однакова кількість чоловіків та жінок готують і шують одяг? Але не занурюйтеся надто глибоко. Натомість проведіть іншу вправу, яка дозволить учасникам і учасницям подивитися на спільні та відмінні риси, наприклад, «Один дорівнює одному» (с. 140).

ВІТАННЯ

Час: 15 хвилин

Розмір групи: 10+ осіб

Підготовка

- Зробіть копії інструкцій, розріжте їх на клаптики і покладіть папірці у капелюха.
- Вам потрібно одне «привітання» для кожної людини.

Інструкції

Попросіть учасниць і учасників взяти по папірцю, а тоді походити по кімнаті та привітати один одного, називаючи власне ім'я і використовуючи дію, описану на папірці.

- Привітайте іншу людину, обійнявши її та поцілувавши у різні щоки тричі.
- Привітайте іншу людину, обійнявши її та поцілувавши у різні щоки двічі.
- Привітайте іншу людину, склавши руки, як у молитві та вклонившись.
- Привітайте іншу людину, потершись носами.
- Привітайте іншу людину теплими міцними обіймами.
- Привітайте іншу людину міцним, рішучим рукостисканням.
- Вітаючись з людиною, стійте на півметровій відстані та потисніть руку, але дуже легко.

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Це веселий криголам для групи людей, які ще не знайомі між собою. Ми наголошуємо, що він не має на меті підсилювати стереотипи. Коротке обговорення того, як люди реагували, допоможе побороти тенденцію до стереотипізації та допоможе перейти до наступної вправи. Ви можете поцікавитися:

- Чи можете ви вгадати, звідки походять ці різні привітання?
- Наскільки вони стереотипізовані? Наприклад, чи усі німці вітаються міцним рукостисканням?
- Які привітання вам були комфортні, а які ні? Чому?
- Чи ви потрапляли у неприємну ситуацію, коли в іншій країні хтось намагався тепло привітатися з вами трьома поцілунками, а ви нерішуче відступали після двох, тому що не знали, як прийнято поводитися?

كلنا مختلفون
كلنا متساوون

Тепер перейдіть до вправи, яка досліджує стереотипи, як-от «Перші враження» (с. 84).

Увага: Гравці питатимуться, звідки походять різні звичаї. Попросіть їх вгадати, або запропонуйте такі відповіді:

- Коли ви вітаєтеся з іншою людиною, зберігайте дистанцію у півметра і дуже легко потисніть руку (Англія).
- Привітайтеся з іншою людиною, обійнявши її та поцілувавши тричі у різні щоки (Нідерланди/Бельгія).
- Привітайтеся з іншою людиною, обійнявши її та поцілувавши двічі у різні щоки (Португалія/Іспанія).
- Привітайтеся з іншою людиною, обійнявши її та поцілувавши чотири рази в різні щоки (мешканці Парижа).
- Привітайтеся з іншою людиною, склавши руки, як у молитві та вклонившись (Японія).
- Привітайте іншу людину, потершись носами (Інуїти).
- Привітайте іншу людину теплими міцними обіймами (Росія/Палестина).
- Привітайте іншу людину міцним, рішучим рукостисканням (Німеччина).

Взято з: Co-operative Studies Manual, Co-operative Union Education Department, Stanford Hall, Loughborough, Leicestershire, LE-125QR, UK

Як почати працювати над темою кампанії

Ми написали цю збірку для людей у всій Європі, які зустрічаються за різних обставин. Ми добре усвідомлюємо, що дехто працюватиме в групах, для яких знадобляться найпростіші вправи, які не вимагають хороших навичок обговорення чи роботи у групі. Пропоновані нижче вправи можуть послугувати корисними відправними пунктами, які допоможуть стимулювати питання і розпочати обговорення тем, з якими працює наша кампанія.

Коли люди у вашій групі виявлять зацікавлення, перейдіть до однієї з простіших вправ у головному розділі збірки, наприклад, з першого рівня, що допоможе розвинути групу та почати працювати з уявленнями, як-от: «Один дорівнює одному» (с. 140), «Перші враження» (с. 84) чи «Культур-словник» (с. 68).

Цілі

- Надати інформацію.
- Заохотити взаємодію та співпрацю.
- Стимулювати зацікавлення темами.
- Допомогти усвідомити, що існують інакші люди.

Час: змінний

Розмір групи: Будь-який

Підказки фасилітаторці/фасилітатору

Використовуйте та адаптуйте наведені нижче ідеї до людей у вашій групі. Під час дискусій спробуйте поговорити про таке:

- Що люди сказали чи зробили?
- Що вони вивчили завдяки вправі і як вивчене стосується їхнього життя, громади та світу загалом?

1. Постери

Знайдіть зображення людей, які можуть чимось відрізнитися, почепіть їх на великий аркуш паперу та підпишіть незавершеними реченнями. Виберіть конкретні речення, щоби зосередити увагу людей на темі, яку ви хочете розглянути, наприклад, «Я родом з ...», «Моя улюблена страва – це ...», «Моя улюблена музика – ...», «Мене звати ...». Попросіть людей закінчити речення. Або попросіть їх записати свої варіанти на постерах.

Як варіант, можна зібрати фотографії людей, які здобули місцеву, державну чи міжнародну славу за спротив расизму, боротьбу з нетерпимістю, популяризацію рівності тощо. Попросіть людей назвати їх імена і пояснити, чому вони відомі.

* Деякі ідеї цього розділу створено під впливом вправ із пакету навчальних програм Ради молодіжної роботи графства Дорсет

2. Різна їжа – різні смаки

Якщо у вашому клубі продаються чіпси та снеки, купіть для вашої групи різні снеки з інших культур, наприклад, креветкові чіпси чи начос. Продавайте різні напої з етикетками іншими мовами (привезіть їх із собою з відпустки за кордоном). Спробуйте заохотити людей експериментувати і пробувати різну їжу.

3. Нові журнали – нові мови

Принесіть молодіжні журнали, видані різними мовами та з інших країн. Нехай вони лежать у видному місці, щоби молодь могла їх переглядати. Таким чином у вас з'явиться можливість підняти їхню обізнаність про інакших людей.

4. Настільні ігри

Підготуйте добірку настільних ігор з різних країн. Знову ж таки, обережні питання підштовхнуть молодь до зацікавлення іншими культурами.

5. Вікторини і анкети

Придумайте та зробіть копії, наприклад, кросворду з назвами різних культурних фестивалів, валют чи на будь-яку іншу тему, до якої ви хочете привернути увагу молоді.

Або питальники «Скільки ви знаєте?» про відомих людей, які популяризували толерантність. Наприклад, Махатма Ганді був відомий, тому що:

- а) був футболістом,
  - б) був лідером індійської боротьби за незалежність,
  - в) був прем'єр-міністром Пакистану.
- (відповідь: б)

Відгадайте, що між собою пов'язане:

Придумайте список традиційних страв і країн їх походження. Попросіть людей сполучити лінією страву та країну її походження.

Наприклад:

Спагеті	_____	Іспанія
Харіс	_____	Італія
Паелья	_____	Шотландія

6. Тематичні вечори

Запросіть когось, хто «вирізняється» особливим талантом, щоби поспілкуватися із групою (наприклад, вміє читати шрифтом Брайля, знає народні танці, займається різьбою по дереву, співає мантри, грає на волинці, носить традиційний одяг).

7. Фільми та відео

Перегляд фільмів та відео – цікавий процес, який ще й може бути інформативним. Це може бути дуже корисним інструментом: поєднавши його з місцевими кампаніями чи подіями, ви можете зацікавити молодь важливими темами.

Ресурси

all different
all equal

Ця освітня збірка – лише перший крок. Ось кілька пропозицій для подальших роздумів та дій. Ми використовували їх, коли готували кампанію «усі різні – усі рівні». Список новіших публікацій та інтернет-посилань можна знайти у розділі «Компасу» *Дискримінація та ксенофобія*.

A. Письмові матеріали

Anne Frank Stichting (1992): **De wereld van Anne Frank**, Brussels

Освітній збірник для роботи з 14-17-річними підлітками. Перша частина розповідає історію Анни Франк у контексті нацизму. Друга – містить велику добірку завдань і текстів про дискримінацію та расизм сьогодні.

ASTI asbl (1993): **Immigration, tolérance, racisme**, Luxembourg

У цьому досє зібрано статистику про імміграцію, завдання, особисті історії та літературні тексти різних авторів. Його підготували ASTI разом із CDA-IC, Міністерством у справах культури і Державним міністерством освіти. Франкомовне видання. Копію можна отримати тут: ASTI asbl, 10 rue Laval, L-1922 Luxembourg.

Bandrés, J.M., Garrido D.L., Ibáñez C. R., (1994): «**Xenofobia en Europa. Instrumentos jurídicos contra el racismo**», Jóvens Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid, Espagne [ISBN: 84-7884-124-5]

Збірник різних міжнародних правових текстів стосовно расизму та нетерпимості. Тут також уміщено огляд расизму в різних європейських країнах та підходи до вирішення цієї проблеми. Дуже корисна довідкова інформація. Іспаномовне видання, 123 сторінки.

Budzinski, Manfred and Clemens, Karin: **Rausland oder : Menschenrechte für alle**, Lamuv

Люди іноземного походження, які живуть у Швейцарії, часто маргіналізовані та потерпають від дискримінації. Які причини цього? Чи можливо створити справді мультикультурне суспільство? Як можна гарантувати ефективний захист прав меншин? Німецькомовне видання.

Cardenas, Carmen, Equipe Claves (1995): «**Guia para la Educacion Intercultural con Jovenes**», Comunidad de Madrid-Dirección General de Juventud, Madrid, Espagne [ISBN : 84-451-0966-9]

Посібник з міжкультурної освіти для молоді. Тут уміщено основні, зрозумілі та чіткі підказки щодо застосування міжкультурної освіти у роботі з молоддю. Звертає увагу на основні моменти в процесі створення програм та вправ із міжкультурної освіти. Іспаномовне видання, 78 сторінок.

Christlicher Friedensdienst: **Was tut uns der Rassismus an?**, CFD

Як ми реагуємо на посилення расистських тенденцій у наших суспільствах? Що ми робимо, коли досягаємо меж розуміння того, що є «іноземним»? Цей посібник для шкіл та освіти дорослих розробив Християнський рух за мир. Тут уміщено тексти, вірші, малюнки та багато порад щодо подальших дій. Німецькомовне видання.

Colectivo AMANI (1994): **Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos**, editorial popular, Madrid

som diferents
som iguals

Іспанська точка зору на необхідність міжкультурної освіти. Вміщено багато описів запланованих міжкультурних вправ. Іспаномовне видання.

Collins, Adrienne (1995): **Racism and Intolerance in Ireland**, Report of the Campaign Committee, National Youth Council of Ireland (NYCI)

Історія расизму та нетерпимості в Ірландії, особистий досвід, законодавча ситуація в Ірландії. Комітет NYCI зробив 14 рекомендацій щодо боротьби з расизмом в Ірландії. Можна отримати тут: NYCI, 3 Montague Street, Dublin 2, Ireland.

Conseil de la jeunesse d'expression française (1994): Argumentaire, CJEF, Bruxelles

Видання пояснює та контекстуалізує характерні для іммігрантів місця зібрань. Особливу увагу приділено наданню інформації, яка зазвичай недоступна. Франкомовне видання. Можна отримати тут: CJEF, boulevard Adolphe Max 13, B-1000 Brussels, Belgium.

Council of Europe (1995): **DOmino - A Manual to use Peer Group Education as a Means to Fight Racism, Xenophobia, Anti-Semitism and Intolerance**, Strasbourg

Цей посібник містить конструктивні ідеї та підказки, які молодіжні працівники та працівники можуть використовувати, щоби заохочувати молодь практикувати колегіальну освіту. Франкомовне і англomовне видання.

Crickley, Anastasia (1990): **Racism: the Concept, the Dynamic and the Issue**, Co-options

Ідеологія і практика расизму: ідея «раси» і «рас»; расова типологія і расове мислення; форми расизму; чия проблема расизм? що ми можемо з ним зробити? Англomовне видання. Можна отримати тут: Trocaire, 169 Booterstown Avenue, Blackrock, County Dublin, Ireland.

Dadziel, Stella (1993): **«Racetracks»**, London Borough of Greenwich, Directorate of Education, Woolwich, United Kingdom [ISBN : 1-898443-009]

Цей збірник ресурсів допомагає опрацювати із молоддю тему расизму. Тут вміщено історичну та нову інформацію про расизм, актуальну статистику, вправи-тренінги для колективу, а також практичні антирасистські заходи. Для будь-кого, хто працює з молоддю (у віці 11-21 років). Англomовне видання, 225 сторінок.

Dieteren, Caria and van Hoesel, Luciën (1994): **«From xenophobia to extremely intolerant behaviour among young people»**, IKOL, Roermond, Pays-Bas

Посібник про надзвичайно нетолерантну молодь і методи роботи з нею. Містить базову інформацію і аналіз, а також опис різних підходів та досвіду роботи з (надзвичайно) нетолерантною молоддю. Особливо підходить для молодіжних та соціальних працівників. Англomовна та нідерландськомовна версії. [Голландська версія: ISBN 90-801997-1-0]. Можна отримати тут: Limburg Institute for Categorical Relations, P.O. Box 1097, NL-6040 ROERMOND.

European Youth Centre / Centre Européen de la Jeunesse (1991-1993): **Training Courses Resource File / Stages de formation - Dossier Ressources**, 12 vols, Council of Europe, Strasbourg

Багатотомний випуск, що зібрав разом усі основні документи, які використовуються і були створені на тренінгах Європейського Молодіжного Центру. Серед тем: міжкультурне навчання, планування та проведення міжнародних молодіжних заходів, техніки оцінювання. Франкомовне та англomовне видання. Існує також російськомовна скорочена версія.

Fondazione Cariplo per le iniziative e lo studio suilla multiethnicità:

Crescere in un società multietnica (1992)

Освітній посібник про багатоетнічні суспільства та школярів, які закінчують початкову школу. Італійською мовою. 65 сторінок.

Conoscere per una società multietnica (1993)

Освітній посібник про мультиетнічні суспільства та учнів середньої школи. Італійською мовою. 100 сторінок.

Frischknecht, Jürg: **Schweiz, wir kommen**, Limmat

Фрішкнехт досліджував агресивно налаштоване расистське середовище понад десять років. Тут він розглядає організації та діяльність відповідальних за такі насильницькі дії, як підпали притулків для біженців та напади на іноземців. Німецькомовне видання.

International Christian Youth Exchange (1995): **ICYE Handbook - European Youth Exchanges**, ICYE, Brussels

Збірник рефлексій, методів та інтерв'ю, створений для покращення якості міжкультурної освіти молоді. Доступний тут: ICYE, Naamsesteen- weg 164, B-3001 Leuven, Belgium.

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (1993): **5 miljard mensen: allemaal anders, allemaal familie**, Brussels

Цей музейний гід пояснює, як сучасна наука розглядає фізичну схожість і відмінності, притаманні населенню світу. Тут уміщено багато малюнків, статистики і пояснень людського тіла. Нідерландською і французькою мовами. Доступно тут: KBIN, Vautierstraat, B-1040 Brussels, Belgium.

Liégeois, Jean-Pierre (1994): **«Roma, Gypsies, Travellers»**, Council of Europe Press, Strasbourg [ISBN 92-871-2349-7].

Видання розраховане на вчителів, тренерів вчителів, лідерів груп, соціальних працівників та будь-кого, хто хоче покращити своє розуміння ромів. Ця книга пропонує огляд і розуміння їх культури, стилю життя та ідентичності, а також допомагає побороти багато стереотипів і упереджень щодо цих спільнот. 323 сторінки, англomовне та франкомовне видання. [Франкомовне видання: Roma, Tsiganes, Voyageurs, ISBN 92-871-2348-9]. Можна придбати у дистрибуторів видань Ради Європи, або у видавництві Ради Європи, F-67075 CEDEX.

Liessens, Jean-Luc (1993): **Ailleurs est aussi un pays. Jeunes, immigrations et mouvements associatifs**, Conseil de la jeunesse catholique, Éditions Vie Ouvrière, Brussels

Присутність молодих мусульман у молодіжних організаціях – це одна з видимих ознак суспільства, яке має бути багатокультурним. Містить історії, пісні, уривки коміксів та рецензії на фільми. Франкомовне видання.

Lorenz, Walter (1994): **«Developing Anti-Racist Strategies» - An experimental learning module within the Youth for Europe programme**, European Centre for Community Education, Coblenz

Аналіз використання молодіжних обмінів у рамках антирасистської боротьби. Тут також вміщено вправи, які можна використовувати у роботі з молодіжними групами. Англomовне видання. Можна отримати тут: ECCE, Am Finkenherd 4, D-5400 Koblenz, Deutschland.

Mångkulturellt Centrum (1991): **«Sagor från hela världen»**, Invandrarminnesarkivet, Sveriges Invandrarinstitutet och Museum i Botkyrka, Stockholm, Sweden [ISBN : 91-971176-1-7]

Збірник, до якого увійшли 28 традиційних казок з 28 країн. Казки – це чудовий спосіб познайомитися з різними культурами і країнами. Казки опубліковано мовами оригіналу і шведською. 268 сторінок. Можна отримати тут: *Mångkulturellt Centrum, Fittja Gärd, S-14785 TUMBA.*

Meulenbelt, Anja: **Scheidelinien - Über Sexismus, Rassismus und Klassismus**, rororo Taschenbuch

Ця книга – про проблеми, які виникають, якщо боротися лише проти одного виду дискримінації. Небезпека полягає у неможливості зрозуміти механізми дискримінації. Німецькомовне видання.

Morán, Juan de Dios (1993): **«Cuaderno de Educación Multiétnica»**, Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid, Spain [ISBN : 84-7884-096-6]

Збірник текстів і освітніх вправ для молоді у школі та поза нею. Тут розміщено інформацію й конкретні вправи, що стосуються стереотипів, історії та розуміння проблем і ситуації біженців та іммігрантів. Іспаномовне видання, 70 сторінок.

Morelli, Anne (1992): **Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours**, collection EVO Histoire, Éditions Vie Ouvrière - CBAI, Brussels

Ця книга має на меті продемонструвати, що переміщення населення існувало завжди, і що усі ми є результатом міграції. Видання французькою та нідерландською мовами.

Morsy, Zaghoul (1994 for the Spanish version): **«La Tolerancia, Antología de textos »**, Jóvenes contra la intolerancia/Editorial Popular/Ediciones UNESCO, Madrid, Spain [ISBN : 84-7884-123-7]

Іспаномовна версія антології текстів ЮНЕСКО на тему толерантності. Від Біблії до Корану, від Сервантеса до Вольтера, від Томи Аквінського до Мартіна Лютера Кінга – в антології зібрано найпроникливіші та найкрасивіші тексти про толерантність з усього світу. 270 сторінок.

Nederveen Pieterse, Jan: **Wit over zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur**, NOVIB, Den Haag

«Біле над чорним» – дослідження становлення влади та образів. Як відносини панування відображаються у повсякденній культурі, як вони нормалізуються і як вони знаходять своє вираження у слові та зображенні. Нідерландською мовою.

Otten, Hendrik and Treuheit, Werner (1994): **Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis**, Leske + Budrich, Opladen, 1994

Вичерпний огляд сучасного стану теорії і практики міжкультурного навчання у міжнародних молодіжних заходах. Німецькою мовою.

Perotti, Antonio (1994): **The case for Intercultural Education**, Council of Europe, Strasbourg.

Англійською і французькою мовами. Можна придбати у дистриб'юторів видань Ради Європи, або у видавництві Ради Європи, F-67075 CEDEX.

Red Cross Youth (1995): **«Do you see what I see?»**, Geneva, Switzerland.

Збірник вправ і тренінгів для молоді, який містить конкретні освітні вправи стосовно Уявлень, Відмінності, Конфлікту і Дії. Англomовне видання, 36 стор. Можна отримати тут: *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Youth Programme, P.O. Box 372, CH-1211 GENEVE.*

SOS Racismo «**Guia Anti-Racista**», Lisboa, Portugal, 1992.

Збірник текстів і статей різних авторів про расизм і дискримінацію в португальському суспільстві. Португальською мовою, 130 сторінок. Можна отримати тут: SOS Racismo, Rua Rodrigo da Fonseca 56-2, P-1000 LISBOA.

SOS Racismo (1994): «**Escola de todas as cores**», Lisboa, Portugal.

Вичерпна добірка освітніх вправ на тему расизму і міжкультурної освіти. Для вчительок і вчителів середньої школи. Збірник цікавий, адже пропонує готові вправи для різних предметів і років навчання, які адаптовані до навчальної програми кожного предмету. Видання португальською мовою, 120 сторінок. Можна отримати тут: SOS Racismo, Rua Rodrigo da Fonseca 56-2, P-1000 LISBOA.

Taylor, Mark (1993): Alien 93: **Youth Organisations Combating Racism and Xenophobia**, Youth Directorate, Council of Europe, Strasbourg

Багато молодіжних організацій популяризують активну толерантність і борються з расизмом. У цій публікації зібрано широкий спектр матеріалів, що ілюструють їх діяльність. Зокрема, тут можна прочитати про різні розуміння расизму, про соціальні, політичні та освітні заходи, ознайомитися із анотаціями фільмографії. Німецькою, французькою, англійською, іспанською і словацькою мовами.

(Le) Toit du monde, Orcades, (1993): «**Regards Pluriels**», Poitiers, France [ISBN : 2-903809-19-4]

Посібник містить 38 освітніх вправ про упередження, дискримінацію, расизм та виключення. Можна використовувати для неформальної і формальної освіти. Франкомовне видання, 76 сторінок. Доступно тут: ORCADES, 12 rue des Carmélites, F-86000 POITIERS.

Uitgeverij EPO (1993): *Tien gekleurde meisjes*, Berchem [ISBN : 90-6445-777-8]

Ця книга – оригінальне представлення цілого світу, описаного молодими жінками, яких ви щодня зустрічаєте в автобусі чи поїзді. Вона розповідає про досвід, почуття та ідеї, які допоможуть вам зрозуміти нелюдність націоналізму і расизму. Нідерландська мова.

Б. Відео/фільми

Armendáriz, Montxo (1990): **Las Cartas de Alou**, Prod. Elias Querejeta, Madrid, Spain.

Алу нелегально приїжджає до Іспанії у пошуках роботи. Він заробляє на проживання випадковими роботами і заводить тут друзів, але врешті його депортують. Проте він знову намагається потрапити в Іспанію. У листах до рідні він розповідає про нетерпимість, експлуатацію і труднощі, які йому доводиться переживати. Іспанською мовою. 90 хвилин. Доступно: Elias Querejeta P.C.SL, Maestro Lassalle, 21, E-28016 MADRID. For other countries than Spain: Lumière, 14 rue Séguier, F-75006 PARIS.

ASTI asbl (1993): **Cohabitation**, Luxembourg

Підбірка портретів дітей, молоді і дорослих у школі, на дозвіллі, на роботі, під час фестивалів тощо. Ця серія про людей різних національностей, вона без слів і супроводжується музикою. Доступно: ASTI asbl, 10 rue Lavan, L-1922 Luxembourg.

BRTN (1992): **Belgen alle landen**, Panorama, Brussels, Belgium

Видання «Панорама» про імміграцію до Бельгії за останні тридцять років, і особливо про те, як змінювалося ставлення громадськості до мігрантської молоді після проблем 1991 року. 40 хвилин. Нідерландською мовою. Доступно:

BRTN, Reyerslaan 52, B-1044 Brussels, Belgium.

Comunidad de Madrid (1995): **Abre tu Mundo**, Prod. La sombra Asociados and Comunidad de Madrid, Spain.

Короткий документальний фільм, який знайомить із темою міжкультурної освіти та глобальних взаємозв'язків. Добре підходить для шкіл та неформальної освіти. Іспанською мовою, 8 хвилин. Можна отримати тут: Comunidad de Madrid, Consejería de Educación y Cultura, Dirección de J Juventud, Madrid, Spain.

Fondazione Cariplo per le iniziative e lo studio suilla multietnicità: **Storie di Bambini** (1995)

Освітня збірка у форматі відеокасет для міжкультурної освіти у початковій школі. Одна касета – це відео анімація про дітей з різних культур. 7 хвилин. Італійською мовою. Друга касета розповідає про день з життя дітей із Китаю, Єгипту, Перу і Гани. 2 години. Італійською мовою. Можна отримати тут: ISMU, Foro Buonaparte 22,1-20121 Milano.

Lejeune, S (1984): **L'orchestre noir**, Essel Films - Contrechamp, Brussels

Документальний фільм про крайніх правих у Європі, і особливо у Бельгії. Містить архівні відеозйомки і фотографії, що документують їх діяльність. 100 хвилин. Французькою мовою. Можна отримати тут: La médiatèque de la Communauté française, place de l'Amitié 6, B-1160 Bruxelles, Belgium.

McGovern, Philip (1991): **Black and Irish**, RIE Production

Інтерв'ю з двома молодими чорними студентами, народженими в Ірландії, про їхній досвід і відчуття «інакшості», як їх сприймають інші. Англійською мовою. Можна отримати тут: Youth Programs Department, Kevin Linehan, RTE Television Centre, Donnybrook, Dublin 4, Ireland.

Mediabib (1987): **Lege cel**, Mediabib

Телефільм – адаптація книги Рене Швартенброекс про конфлікт поколінь у турецькій сім'ї, яка мешкає в Бельгії. 50 хвилин. Доступно тут: CBW, Van Davelstraat 35, B-2140 Borgerhout, Belgium.

Osten, Susan (1993): **«Tala, det är så mörkt»**, Götafilm, Sueden.

Історія стосунків молодого, агресивного та расистського скінхеда і єврейського лікаря, який намагається допомогти йому вирішити його соціальні проблеми. Фільм пропонує нам портрет суспільства, у якому расизм і дискримінація стали «нормою». Чудово підходить для групового обговорення. Оригінал шведською мовою, англомовні і франкомовні субтитри. 90 хвилин. Англомовна і франкомовна версія доступні на відео тут: Satchel Films, 10 av. des Gobelins, F-75005 PARIS. Англійська назва: «Speak up, it's so dark», Французька назва: «L'affrontement».

RTBF (1986): **La perception de l'étranger chez l'enfant**, Émission Nuances, Brussels

Розповідь про канікули групи десятилітніх дітей різного культурного походження. Аналіз стереотипів та схожості. 93 хвилини. Французькою мовою. Доступно тут: La médiatèque de la Communauté française, place de l'Amitié 6, B-1160 Bruxelles, Belgium.

Terbah, Halim and Treguer, Patrick (1993): **«VISA pour un AUTRE REGARD»**, co-production Le Toit du Monde and MCL Carré Images, Poitiers, France

Фільм про расизм у Пуатьє. Зібравши різноманітні думки, враження і почуття підлітків та дорослих, цей фільм віддзеркалює суспільство, яке не дає належного простору тим, хто відрізняється. Маніхейство, Складність,

Демократія, Інформація – ці та інші ключові фрази молодь використовує, коли говорить про расизм. 37 хвилин. Формат VHS SECAM, французькою мовою. Можна отримати тут: MCL CARRE IMAGES, Service diffusion, B.P. 228, F-86006 POITIERS CEDEX.

Van Meir, G (1991): **Het schoonste van al**, Ikon Nederland 3 -BRTN, Brussels, Belgium

У Розеки, сімдесятирічної жінки, розпухла губа, і вона майже не може говорити. На ній видно також інші сліди насильства. На жінку напали у її маленькій квартирі в старому робітничому районі, де тепер живе, зокрема, багато мігрантів і мігранток з Марокко. Розеке дає свідчення в поліцейському відділку Антверпена. Нідерландською мовою. Можна отримати тут: BRTN, Reyerslaan 52, B-1044 Brussels, Belgium.

ALIEN 93 містить анотовану фільмографію відповідних фільмів та відеороликів, які були в загальній збірці.

Хочемо подякувати Національним комітетам Кампанії в Бельгії, Ірландії, Люксембурзі, Іспанії і Швейцарії за їхню допомогу у складанні цього списку.

all different
all e q u a l

tous différents
tous é g a u x

ДОДАТОК І

Віденська декларація

Це повний текст «Декларації та Плану дій щодо боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю», який став частиною Віденської декларації, ухваленої та підписаної у Відні 9 жовтня 1993 року главами держав та урядів країн-членів Ради Європи.

Декларація та План дій щодо боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю

Ми, голови держав і урядів країн-членів Ради Європи,

kaikki erilaisia
kaikki samanarvoisia

Переконані, що різноманітність традицій і культур протягом століть була одним із багатств Європи, і що принцип толерантності є гарантією збереження в Європі відкритого суспільства, що поважає культурне різноманіття, якому ми віддані;

Переконані, що створення демократичного та плюралістичного суспільства, яке поважає рівну гідність усіх людей, залишається однією з головних цілей творення європейських інституцій;

Стривожені сучасним відродженням расизму, ксенофобії та антисемітизму, розвитком атмосфери нетерпимості, зростанням насильства, особливо щодо мігрантів і людей мігрантського походження, а також принизливим поведінням та дискримінаційними практиками, що їх супроводжують;

Настільки ж занепокоєні й розвитком агресивного націоналізму та етноцентризму, які є новими проявами ксенофобії;

Переконані, що ці прояви нетерпимості становлять загрозу демократичним суспільствам і їх фундаментальним цінностям та підривають основи європейських структур;

Підтверджуючи Декларацію Комітету міністрів від 14 травня 1981 року, яка з усією серйозністю засуджує всі форми нетерпимості та насильницькі дії, які вони породжують;

Підтверджуючи цінності солідарності, які повинні надихати усіх членів суспільства, щоб зменшити маргіналізацію та соціальне відчуження;

Переконані, що майбутнє Європи вимагає від людей та груп не лише толерантності, але й волі діяти разом, поєднуючи свої різноманітні внески,

- Найсуворіше засуджуємо расизм у всіх його формах, ксенофобію, антисемітизм, нетерпимість та всі форми релігійної дискримінації;
- Заохочуємо держави-члени продовжувати докладати зусилля для

усунення цих явищ і зобов'язатися зміцнювати національне законодавство й міжнародні інструменти та вживати відповідних заходів на національному і європейському рівні;

- Беремося боротися з усіма ідеологіями, політикою і практиками, які розпалюють расову ненависть, насильство та дискримінацію, а також з будь-якими діями чи мовою, що можуть посилити страхи та напругу між групами різного расового, етнічного, національного, релігійного чи соціального походження;
- Терміново закликаємо європейські народи, групи та громадян (зокрема, молодь) рішуче брати участь у боротьбі з усіма формами нетерпимості та активно долучатися до побудови європейського суспільства на підставі спільних цінностей, що характеризуються демократією, толерантністю та солідарністю.

З цією метою ми доручаємо Комітету міністрів розробити і якнайшвидше реалізувати наступний **план дій** та мобілізувати необхідні фінансові ресурси.

План дій

1. Запустити широку Європейську молодіжну кампанію, яка мобілізуватиме громадськість на захист толерантного суспільства, що ґрунтується на рівній гідності усіх його членів та спрямована проти проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості.

Ця кампанія, співкоординована Радою Європи у співпраці з Європейськими молодіжними організаціями, матиме державний та місцеві виміри завдяки створенню державних комітетів.

Зокрема, вона матиме на меті стимулювання пілотних проєктів із залученням усіх верств суспільства.

2. Запросити держави-члени посилити гарантії проти усіх форм дискримінації на ґрунті раси, громадянства, етнічного походження чи релігії, і з цією метою:
  - негайно переглянути своє законодавство і нормативні акти задля усунення положень, що можуть спричинити дискримінацію на ґрунті будь-якої з цих причин або можуть підтримувати упередження;
  - забезпечити ефективне втілення норм законодавства, спрямованих на боротьбу з расизмом та дискримінацією;
  - посилити і впровадити профілактичні заходи для боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю, приділивши особливу увагу заходам підвищення обізнаності і зміцненню довіри.
3. Створити Комітет урядових експертів, якому доручити:
  - переглянути законодавство, політику та інші дії держав-членів для боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю, а також їх ефективність;
  - запропонувати подальші дії на місцевому, національному та європейському рівнях;
  - формувати загальні рекомендації щодо політики держав-членів;
  - вивчити міжнародні правові документи, що застосовуються в цьому питанні, з

метою їх посилення, якщо це доречно.

Комітет експертів регулярно звітуватиме перед Комітетом міністрів, який буде консультиватися із відповідними керівними комітетами.

Подальші способи функціонування цього нового механізму будуть встановлені Комітетом міністрів.

4. Зміцнювати взаєморозуміння та довіру між людьми через програми співробітництва і допомоги Ради Європи. Робота в цій галузі зосередиться, зокрема, на:

- вивченні глибинних причин нетерпимості та розгляді засобів протидії, зокрема за допомогою семінарів та підтримки дослідницьких програм;
- просуванні освіти в галузі прав людини та поваги до культурного різноманіття;
- посиленні програм, спрямованих на усунення упередженості у викладанні історії, шляхом підкреслення позитивного взаємного впливу між різними країнами, релігіями та ідеями впродовж історичного розвитку Європи;
- заохоченні транскордонного співробітництва між місцевими органами влади з метою підвищення довіри;
- посиленні кооперативної роботи у сферах відносин між громадами та рівності можливостей;
- розробці політики боротьби з соціальним виключенням та надзвичайною бідністю.

5. Попросити представників медіа повідомляти та коментувати випадки расизму і нетерпимості достовірно й відповідально, а також продовжувати розробляти професійні етичні кодекси, які відображатимуть ці вимоги.

При виконанні цього Плану Рада Європи належним чином врахує роботу ЮНЕСКО у сфері толерантності, зокрема підготовку до «Року толерантності» у 1995 році.

Перший звіт про виконання Плану дій буде представлений Комітету Міністрів на його 94-й сесії у травні 1994 року.

Додаток II

all different
all equal

Декларація Європейських молодіжних організацій, проголошена на саміті Ради Європи у Відні 8-9 жовтня 1993 року

Рада Європейських національних молодіжних комітетів - CENYC
Європейське координаційне бюро міжнародних молодіжних організацій - ECV
Австрійська федеральна молодіжна рада - ÖBJR

Декларація молоді

Ми, молодіжні організації, присутні на цьому заході, вітаємо присутніх глав держав та урядів і використовуємо цю можливість зробити наступну заяву:

1. Ми вважаємо, що дискусії щодо расизму та ксенофобії повинні вестись у ширшому економічному та соціальному контексті і включати більш широкі питання, як-от маргіналізацію та соціальне відчуження. Як молодіжні організації, ми вітаємо збагачення нашого суспільства людьми різного культурного походження та визнаємо той позитивний вплив, який мають мігрантські громади у наших країнах в економічній, демографічній, соціальній та культурній сферах.
2. Під час обговорень європейської політики щодо біженців і формулювання міграційної політики нам слід враховувати глобальну ситуацію з біженцями та взяти до уваги, що лише 3% від загальної кількості біженців потрапляє до Європи.
3. Ми вважаємо, що слід розрізнити нещодавнє зростання расистського насильства та щоденну дискримінацію, з якою стикаються громади мігрантів. І будь-яка запропонована дія має охоплювати обидві ці сфери.
4. Будь-який розгляд цього питання також повинен враховувати економічні нерівності між країнами Півночі та Півдня, а також політичну нестабільність, яка існує багато де у світі.
5. Стратегії боротьби з расизмом та ксенофобією не повинні включати дискусії про закриття кордонів або обмеження права на притулок, які служать лише для посилення расистських тенденцій. Ми не повинні перетворювати наявні мігрантські групи, які і так часто вже маргіналізовані в Європі, на цапів-відбувайлів.
6. Боротьбу з расизмом не можна розглядати окремо від більш загальної боротьби проти виключення. Ксенофобія - це наслідок невпевненості в умовах продовження економічних та соціальних труднощів. Поки частина населення відчуває себе виключеною та маргіналізованою, ми не можемо очікувати, що вона розглядатиме та сприйматиме іноземців без упереджень чи гіркоти.
7. Ми вітаємо ідею європейського плану дій проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості, і ми, як молодіжні організації, сподіваємось відіграти ключову

ברוך שור ים
ברוך שור ים

роль у заохоченні активної та повної участі всієї молоді наших суспільств. Ми вважаємо, що такий план дій повинен включати всі організації, які зараз беруть участь у боротьбі з расизмом, ксенофобією та нетерпимістю, і повинен прагнути охопити якомога більше людей. Ми також повинні ґрунтуватися на минулому досвіді та поточних ініціативах у цій сфері.

8. Боротьба з расизмом передбачає розробку соціальної політики, яка допомагатиме найслабшим верствам громади, а також запровадження узгодженої міської політики, спрямованої, серед іншого, на залучення молоді на професійному, шкільному, місцевому або сімейному рівні.
9. Ми віримо у відкриту для світу Європу, Європу, засновану на повазі до прав людини, демократії, на повній участі кожного в суспільстві. Ми заявляємо, що расизм, антисемітизм, ксенофобія та нетерпимість неприйнятні, оскільки ці явища ставлять під загрозу основи нашого суспільства. Саме тому ми зробимо все можливе для боротьби з ними.

Принципи Віденської декларації – благородні і гуманістичні, але щоби окреслені пропозиції були ефективними, їх необхідно повністю виконати.

Ми, присутні тут молодіжні організації, наполегливо просимо глав держав та урядів, які присутні на саміті, врахувати такі елементи.

А. На політичному рівні:

Ми очікуємо від наших політичних лідерів:

- достатньої відваги, щоби засудити расизм, ксенофобію, антисемітизм та нетерпимість як цілком неприйнятні для вільного і демократичного суспільства;
- засудження прихованого або явного використання расових питань політичними партіями для виборчих цілей;
- розробки міської політики, яка сприятиме потраплянню молодих людей у професійне життя шляхом створення можливостей на місцевому рівні, що дозволять усім молодим людям повноцінно брати участь у своїх суспільствах;
- впровадження та розробки інтегрованої молодіжної політики за рахунок посиленої підтримки як місцевих, регіональних, національних, так і європейських молодіжних організацій, які є важливою основою стабільного суспільства;
- заохочення мобільності молоді, яка сприяє міжкультурному порозумінню. Це передбачає скасування візових обмежень та підтримку існуючих програм, що сприяють мобільності молоді (наприклад, квитки InterRail).

Б. На законодавчому рівні:

- створити, де необхідно, законодавчий апарат, який засуджує расистські дії, а також розповсюдження расистської, ксенофобської чи антисемітської пропаганди;
- оприлюднювати та повністю виконувати таке законодавство;

- запровадити систему компенсацій жертвам расистських вчинків;
- створити незалежні юридичні органи для боротьби з расистськими вчинками;
- гарантувати право біженців на притулок;
- сприяти поданню заявок та наданню громадянства або подвійного громадянства, де це доречно;
- знайти відповідні шляхи усунення обмежень мобільності молоді за допомогою візових вимог;
- забезпечити політичну інтеграцію іноземців, особливо на місцевому рівні, шляхом надання повних виборчих та політичних прав усім іноземцям, які законно проживають у місцевості;
- виконувати свої зобов'язання, погоджені відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосовно біженців та шукачів притулку;
- забезпечити, щоб расистські питання не впливали на дебати про імміграційну політику.

В. На освітньому рівні:

Визнавши, що для боротьби з расизмом необхідні законодавчі зміни, важливо, щоби уряди держав впроваджували реальну багатокультурну та міжкультурну освітню систему на всіх рівнях (початковий, середній та університетський). У школі людина вчиться жити з іншими, тому саме в школі з дитинства слід навчати та здобувати досвід поваги до різних культур, толерантності та волі до спільного життя.

Практичні шляхи досягнення цього повинні включати:

- підхід, спрямований на сприяння міжкультурному досвіду в освітніх системах;
- розробку освітніх програм (наприклад, історії, живих мов), спрямованих на повагу до різних культур, а не на виховання надмірного національного гонору;
- розвиток та вдосконалення вивчення іноземних мов, у тому числі мов мігрантського населення, не лише для мігрантів та мігранток, а й для людей у приймаючих країнах;
- створення міжнародних програм шкільного обміну та навчальних візитів як важливої частини шкільних та університетських навчальних програм.

Тренерська робота, яка вже виконується у молодіжній сфері в рамках Ради Європи – створення другого Європейського молодіжного центру, заснування дослідницького відділу – це ключові елементи реалізації плану дій проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості.

Угамувати расистську, ксенофобську та антисемітську пропаганду, свідками якої ми є сьогодні, можна лише завдяки швидкому втіленню цих заходів.

Якщо ж ні, то слід пам'ятати страшну фразу Бертольта Брехта: *«Лоно, що породило мерзенного звіра, і далі плідне».*

Sales agents for publications of the Council of Europe Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskiftet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Editions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG cedex
Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81
Fax: +33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber
1 rue des Frands-Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
<http://www.librairie-kléber.com>

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
<http://www.euroinfo.hu>

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obrońcow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
Web: www.marka.pt
E mail: apoio.clientes@marka.pt

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Editions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Легко сказати: «У мене немає упереджень», «Я не расистка/ не расист, тож мене це не стосується» чи « Я не кликала/ не кликав сюди цих біженців». Складно сказати: «Можливо, у минулих подіях і немає моєї вини, але я хочу взяти на себе відповідальність за те, щоби вони не повторилися у майбутньому».

Збірку освітніх методів та теорій «усі різні – усі рівні» вперше опублікували у 1995 році, як освітній ресурс для Європейської молодіжної кампанії проти расизму, антисемітизму, ксенофобії та нетерпимості. Невдовзі після виходу посібник став незамінним для усіх, хто працює у сфері міжкультурної освіти і навчання молоді в усій Європі та поза її межами. Перекладений на безліч мов, він і до сьогодні залишається одним із найбільш успішних та популярних видань Ради Європи.

Зібрані тут різноманітні та креативні методології роблять цей збірник дуже корисним. Більш ніж двадцять років після завершення кампанії «усі різні – усі рівні» запропоновані тут рольові ігри, вправи-симуляції, конкретні приклади та кооперативна робота у групах і далі надихають молодіжних працівників, вчителів та інших людей, активно залучених до міжкультурної освіти. Європейські суспільства продовжують потерпати від зростання расистської ворожнечі й нетерпимості до меншин та іноземців. Потреба у міжкультурній роботі з молоддю залишається беззаперечною, тож актуальність цього збірника важко переоцінити.

Ми не вносили багато змін до другого видання збірника, окрім оновлення посилань. Більшість змін можна побачити та використати лише в онлайн версії, де вміщено релевантні лінки на інші ресурси для освіти з прав людини, які продовжують надбання кампанії: рівність у гідності та правах, повага до ширшого розуміння різноманіття.

Переконайтеся самі за посиланням www.coe.int/compass

www.coe.int/compass

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 47 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

Council of Europe Publishing
<http://book.coe.int>

UKR